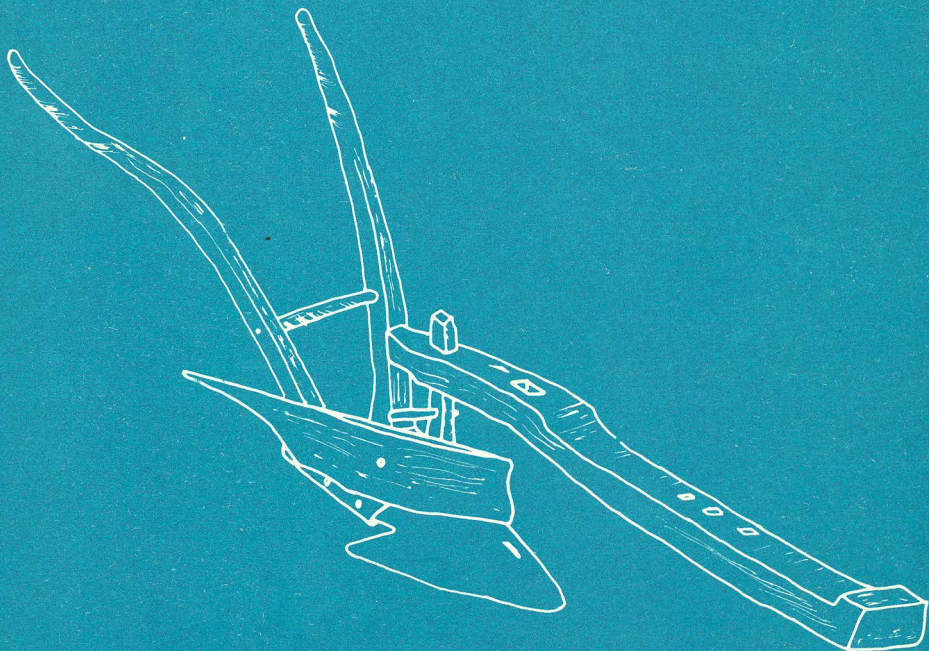

14428

FARKAS JÓZSEF

FEJEZETEK
AZ ECSEDI-LÁP
GAZDÁLKODÁSÁHOZ

DEBRECEN, 1982

FEJEZETEK
AZ ECEDEDI-LÁP
GAZDÁLKODÁSÁHOZ

Munkámban sokan sokfelé néztek. A Könyv- és
Tudományügyi Minisztérium Tanácsának a Szabó-
Zsoltán magy. mű-
szaki szakosztály elnökeinek a gyűjtés során
kelték, valamint a munkámhoz hozzájárultak
kollégáimnak támogatásával.

Édesanyám, Kerékgyártó Ilona emlékének

Munkámban sokan sokféleképpen segítettek. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének, a Szabolcs-Szatmár megyei Múzeumi Szervezetnek, adatközlőimnek, a gyűjtés során érintett községek, városok vezetőinek, nemkülönben muzeológus kollégáimnak támogató segítségükért őszinte köszönettel tartozom.

14428

FARKAS JÓZSEF

FEJEZETEK
AZ ECSEDI-LÁP
GAZDÁLKODÁSÁHOZ

DEBRECEN, 1982

STUDIA FOLKLORISTICA ET ETHNOGRAPHICA

A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének
Kiadványa

Szerkeszti:
UJVÁRY ZOLTÁN

Munkatárs:
Dám László

Megjelent
a Jósza András Múzeum támogatásával

ISSN 0138-9882

I. BEVEZETÉS

A Szatmár-kutatás története, eredményei

Az egyik közelmúltbeli néprajzos–múzeológusi továbbképzésen *Orosz István* a helytörténet és a néprajz összefüggéséről szólva, a tájtörténeti kutatásokban jelölte meg a jövő feladatát.¹ A tájtörténeti kutatás tárgyát tekintve pedig oda jutott el fejtegetéseiben, hogy a kutandó, kutatható *táj* nálunk, magyaroknál leginkább a történeti *megye* lehet. Az a terület, ami részint eredeti szervezését és szerveződését, majd pedig a maga keretei, szervezeti formái közt megtett sajátos gazdasági-, társadalmi- és kulturális fejlődést tekintve a századok folyása alatt *táj*já formálódott, lakossága pedig többé-kevésbé önálló csoporttá alakult. Jól igazolja *Orosz István* véleményét Szatmár megye esete is, ami hasonlóan a Tiszántúl másik nagy, történelmi megyéjéhez, Biharhoz, az idők folyamán *táj*já, lakói pedig sajátos népcsoporttá váltak. Különbözőben erre a megállapításra jutottak *Kósa László* és *Filep Antal* is a magyar nép táji-történeti tagolódásáról írt összefoglalásukban.² A két megye, Szatmár és Bihar közt e tekintetben is igen sok a hasonlóság. Mindkét megye ősi alakulat. Mind Bihar, mind Szatmár megye földrajzilag két nagy, egymástól merőben eltérő részre tagolódik; alföldi- és hegyi részre. Továbbá abban is megegyeznek, hogy alföldi részeit a honfoglalás óta magyarok lakják, míg a hegyes részeken főleg románok élnek. Mindkét megye egy-egy folyó völgyét követve (Biharnál a Köröst, Szatmárnál a Szamost) peremterületen létesült, földrajzilag átmeneti terület. Mindkét megye határvidék volt a török hódoltság alatt, hadak

1. *Orosz István*: Helytörténetírás, műemlékvédelem, néprajzi muzeológia. Múzeumi Kurír, 34. 1980. 28.

2. *Kósa László–Filep Antal*: A magyar nép táji-történeti tagolódása. Budapest, 1975. 47.; Alföld 54., Avas 59., Erdőhát 92., Rétköz 162., Szamoshát 168., Szamosköz 168–169., Szamos mente 169., Tiszahát 185., Tiszántúl 187–188., Túrhát 190.

járásának a színtere, egyes részeit hol a török, hol a német (illetve a maradék magyar királyság), hol Erdély uralta. Bölcs és népük sorsával törődő szabadságharcosaink idetelepítették a hajdúkat „nagy földnek támaszául”, itt építettek erős várakat, hogy a határterületeket jobban tudják védeni (Nagyvárad, Szatmár, Ecsed vára). Itt gyülekeztek a bujdosók, hogy *Tbököly*, *Rákóczi* zászlaja alá álljanak. Itt, ezen a vidéken, a híres Partiumban alakult úgy az élet, hogy mély, ragaszkodó, megtartó erejű helyi tudat, szatmári és bihari tudat alakult ki a lakosságban. A népelet megismerése szempontjából ez a tudat nagyon fontos tényező. Kifejezheti mindazt a társadalmi, kulturális múltat, illetve fejlődést, amin az itt lakók ősei átmentek, ami közösséggé gyúrta őket, kijelölte helyüket a világban. Ennek a tudatnak az analízise fényt deríthet a mindmeggannyi indításra, kulturális tényezőre, gazdasági-társadalmi összetevőre, ezek eredetére, elfogadására, átalakítására, a helyi kultúra magatartásformában való megjelenésére.

Ez a szatmári tájtudat a mi sajátos szempontunkból – az Ecsedi-láp népelete kutatása – nézve úgy jut kifejezésre, hogy az az ember, aki felállva a Kraszna-csatorna gátjára, megcsodálja a töltés alatt messze elhúzódó asztallap simaságú területet, a hajdani Ecsedi-lápot, azt mondja, még a tájékozottabbak is, hogy ez Szatmár. A mai ember számára már alig mond valamit ez a név, hogy Ecsedi-láp. Az ármentesített, kiszáritott mocsár belesimul, beleolvad az Alföld északkeleti peremvidékébe. Szinte semmiben sem különbözik tőle és ezért az arra járók nem azt mondják, hogy az Ecsedi-lápon járnak, hanem azt, hogy Szatmárban vannak. Pedig ez a láp, ha mára már majd el is feledkezünk róla, mindmáig ható érvénnyel meghatározó jelentőségű volt az itteni népelet, benne az alapot jelentő gazdálkodás szempontjából. Hogy mily nagyjelentőségű volt az Ecsedi-láp a környezetét képező nem kis terület számára, megmutatta az 1970. évi tavaszi árvíz. A szerteömlő, feltartóztathatatlanul áradó víztömeg fényesen bizonyította, hogy itt volt, hogy ez volt hazánk legnagyobb, egyben utolsó mocsara. Érdekes megemlíteni ezzel az árvízzel kapcsolatban azt is, hogy ezt az árvizet sokféleképpen nevezték, de legkevésbé *lápi árvíznek*, az *Ecsedi-láp árvízének* mondták. Annál többen emlegették viszont *szatmári árvíznek*. Mert az is volt, még csak nem is a Szamos vagy a Kraszna árvize!

Ezt a történelem formálta Szatmár-tudatot beszédesen fejezte ki *Szirmay Antal* nemesi önérzettel telt, patriarchális megleírása és vele nagyjából egy időben a plebejus, a nép nyelvén szóló *Hármas Kistűkör* versikéje. Már ők is tudták, ismerték, hogy Szatmár több kistájból, jól vagy kevésbé jól elhatárolható népcsoportból áll, de nem hangsúlyozták. Ezeknek a kistájaknak, népcsoportoknak a kapcsolatát számos gazdasági, közigazgatási és művelődési tényező befolyásolta, s mindegyik tájegység sajátos színnel tarkította a történelmi Szatmár kultúráját. Ennek a felismerésnek a jegyében mondja szatmári népballada gyűjteménye előszavában *Bura László*, hogy „indokolt tehát az egész táj népköltészetét egységében is, összetevő elemeiben is megvizsgálni.”³

Vagyis, ma már nem elég csak Szatmárt említenünk. Az újabb történeti és főleg néprajzi kutatások alapján tudjuk, hogy Szatmárban több elkülönülő *kistáj* található: Paládok, Szatmári-Tiszahát, Szatmári-Erdőhát, Szamoshát, Ecsedi-láp vidéke vagy a nép szerint *Rétoldal*.⁴ Ezek a kistájak hasonlóságai ellenére abban különböznek egymástól, hogy az egyik inkább a *felföldi* (Keleti Kárpátok vidéke) sajátosságokból vett át többet (Tiszahát, Erdőhát), mint a másik, illetve a Rétoldal és a Szamoshát vidékén számos erdélyi hatást találunk.

Az építkezésben, mint különösen feltűnő sajátosság, az északkeleti felföldre annyira jellemző szénatartó *aborák* tűnnek a szemünkbe, főként a tiszaháti községekben. Az erdélyi hatás a Szamos mentén húzódott le, s így érthető, hogy a „rédelyes házak díszesen faragott eresztartó oszlopaikkal a Szamos mentén mindenütt megtalálhatók, le az erdélyi Mezőségig. Ennek a többféle hatásnak köszönhetjük, hogy vármegyénk népének házatáján sokféle különleges építménnyel találkozunk”⁵

Gunda Béla szerint „Szatmár etnográfiai szempontból átmeneti terület a Nyírség, Erdély és az Északkeleti Kárpátok vidéke között. A kandallók, csürök, aborák, tőkéskapuk, a kiterjedt gyümölcsstermelés, az aszalók, a kukorica jelentős szerepe a táplálkozásban, egyes farsangi

3. *Bura László*: Szatmári népballadák. Bukarest, 1976. 5.

4. *Morvay Judit-Molnár Mária*: Tárgygyűjtés Szatmárban. Népr. Ért., XLVIII. 1966. 256.

5. *Gönyey Sándor*: Szatmár és Bereg népének hajléka és házatája. In.: Szatmár, Ugocsa és Bereg K. E. E. vármegyék (szerk.: *Fábián Sándor*), Budapest, 1939. 398.

szokások, s még számos tárgyi és szellemi néprajzi jelenség a szomszédos beregi, erdélyi tájakkal kapcsolják össze a Szamoshát és Erdőhát magyarságát”.⁶ A Tisza, Szamos, Túr, Kraszna folyók mente, a nagy-kiterjedésű mocsarak (az Ecsedi-láp 80 ezer kh nyílt víztükör, 160 ezer kh kiterjedésű posvány, káka, nádrengeteg) a hadak útjától való távolság és még számos közlekedési és földrajzi tényező hatására ebben az átmeneti tájban mégis „zárttságában maradt meg a magyarság nyelvében és kultúrájában”.⁷

Ilyen körülmények között, ilyen felismerések mellett érthető, hogy az etnográfusok érdeklődése felkelt Szatmár, a szatmári kistájak iránt. Igen sok kutató foglalkozott a szatmári népélettel, kulturális jelenségekkel: *Móricz Zsigmond, Györffy István, Lajtba László, Szendrey Zsigmond, Gönyey Sándor, N. Bartha Károly, Nyárády Mihály, Luby Margit* egyaránt vizsgálták a szatmáriak anyagi kultúráját és folklóráját. A „nagy nemzedék”-et követő mai generáció is megtette a magáét. *Morvay Péter, Morvay Judit, Ujváry Zoltán, Szabadfalvi József, Ferencki Imre, Erdész Sándor, Béres András, Pesovár Ernő, Halmos István, Molnár Mária, Gillyén Nándor* és *Balogh István* nagyszerű gyűjtő- és feldolgozó munkát végeztek.

Annak ellenére, hogy több kutató foglalkozott Szatmár néprajzával, mégis kevés, különösen az anyagi kultúra területén – ezen belül is – a földművelés kutatása, a település, építkezés, gazdasági udvar és építményei vizsgálatára vonatkozó összehasonlító anyagunk. Neves kutatók, mint *Móricz Zsigmond, Gunda Béla, Gönyey Sándor*, vagy *Gillyén Nándor* is, csak az egész táj vonatkozásában foglalkoztak a csűrök, istállók, gabonások, vermek, tároló épületek, a gazdálkodás vizsgálatával.⁸

Sajátosan alakult a kutatás a *Rétoldal*, vagyis az Ecsedi-láp vidéke esetében. Ennek a kistájnak a feltárása szerényebb a többinél, az épít-

6. *Gunda Béla*: Néprajzi gyűjtőúton. Debrecen, 1956. 115.

7. *Csűry Bálint*: Szamosháti szótár I-II. Budapest, 1935–1936.; Vö.: Dankó Éva: Negyvenéves a Szamosháti szótár. Csengeri Krónika. Csenger, 1975. 302–308.

8. *Móricz Zsigmond*: Szatmár vármegye népe. In.: Szatmár vármegye (szerk.: *Borovszky Samu*). Budapest, é. n. 256–278.; *Gunda Béla*: i. m. 397–405.; *Gillyén Nándor*: Csűrök a szatmári Erdőháton. Népr. Közl., V. 1960. I. 52–61.

kezés általában, a gazdasági építmények, a gyűjtögetés feldolgozása pedig egyenesen elmaradt. Pedig Szatmár néprajzi vizsgálata hiányos a *Rétoldal* feltárása nélkül. Ezt bizonyítja az *Új Magyarság Néprajza* előkészítő munkálatai során kiadott *Feldolgozandó és gyűjtendő témák* című jegyzék (1966. június 18.) is, ahol két teljes szatmári telek minden építményével való mérnöki felmérése és leírása szerepel feladatként, Nem kevésbé hangsúlyosan gazdasági építmények, csűrök, istállók, gabonások, vermek, különféle tároló épületek vizsgálatát kívánják az Ecsedi-láp környékén.

Munkám az Ecsedi-láp vidéke, a *Rétoldal* anyagi kultúrájával kíván foglalkozni. Ezen belül a *Rétoldal* gazdálkodásának néprajzát szeretném bemutatni.

Az Ecsedi-láp vidéke, a Rétoldal néprajzi kutatása

Ilyen indítás és szempontok alapján kezdtem az Ecsedi-láp vidékének néprajzával foglalkozni. Mindenekelőtt gyűjtőmunkába fogtam. Ezt 1958-ban kezdtem el és kisebb-nagyobb megszakításokkal 1970-ig folytattam. Kocsord községben egy évig tanítottam. Ekkor alkalmam volt a *csikászat* tanulmányozására, emlékei összegyűjtésére. Majd a későbbi években, középiskolás diákjaimmal sorra jártam a réttoldali községeket, felmértem a gyűjtés lehetőségeit és rendszeres gyűjtőmunkát végeztem. Igyekeztem olyan adatközlőket találni, akik gyerekkorukban maguk is jártak a lápon és emlékeztek a lápra. Gyűjtéseim zömét magnetofonnal végeztem, a továbbiakban közreadandó adataimat magnetofonszalagokról írtam le. Természetesen más jegyzeteket is készítettem gyűjtés közben. Sőt, mint múzeológus tárgygyűjtést is végeztem és végzek ma is. Tárgygyűjtésem első renden a szatmári nép, közelebbről az Ecsedi-láp vidéke népe gazdálkodási eszközeire vonatkozott. Fő gyűjtőhelyeim Tyukod, Nagyecsed, Csengerújfalú, Ura, Fábíánháza és Mátyászalka voltak. Bár nem tartottam feladatomban a láp román területre eső részének vizsgálatát, tájékozódásként 1969 júniusában nyolc napot töltöttem Nagykárolyban (Carei), illetve Börvelyben (Bervenii), Domahidán (Domanesti), Kaplonyban (Caplenii), Kismajtényban (Moftinul

Szatmár megye és az Ecsedi-láp

Mic), Nagymajtényban (Moftinul Mare) és Szatmárnémetiben (Satu-Mare) kiegészítő gyűjtéssel, tájékozódással.

Itt a bevezetőben jelzem, hogy munkámban nem az Ecsedi-láp vidéke teljes néprajzával, hanem csak a gazdálkodás – mégpedig a hagyományos gazdálkodás – etnográfiajával kívánok foglalkozni. Az Ecsedi-láp vidékének sajátos, a táj alakulásával változó, tehát történelmileg meghatározott gazdálkodása volt, illetve van. Egészen más volt az Ecsedi-láp környékének gazdálkodása az ármentesítés előtt, az úgynevezett „vizes világban”, mint azután, hogy a lápot lecsapolták, még akkor is, ha több elem átmentődött. Első renden az agrártörténet feladata, hogy az egykori lápi gazdálkodással foglalkozzon és felmérje az ármentesítés után lezajlott változást. Természetesen a néprajztudomány sem érdektelen és tétlen ezen a téren. Az agrártörténészek eredményeinek a figyelembevételével dolgozta föl *Andrásfalvy Bertalan* a Sárköz gazdálkodását.⁹ *Takács Lajos* lápi gazdálkodással foglalkozó kutatásai és feldolgozásai is idetartoznak.¹⁰ Tudomásom van arról is, hogy készülöben van a *sárréti* gazdálkodással foglalkozó feldolgozás, és megszületett az első, tárgyat érintő monográfia is a rétgazdálkodásról.¹¹ Sőt, az Ecse-

9. *Andrásfalvy Bertalan*: A sárköziek gazdálkodása a XVIII. és a XIX. században. Pécs, 1965.; *Uő.*: Dunamente népének ármenti gazdálkodása Tolna és Baranya megyében az ármentesítés befejezéséig. Szekszárd, 1975.; *Vö.*: *Molnár Ambrus*: Egy parasztgazda élete és gazdálkodása a Bihar megyei Sápon (1890–1896). Agrártörténeti Szemle, IX. 1967. 117–172.; *Uő.*: Határhasználat a Bihar megyei Sápon a XIX. században. Agrártörténeti Szemle, X. 1968. 514–551.; *Uő.*: Bajom (Biharnagybajom) a XVI–XVII. század fordulóján. Bajomi Krónika. Biharnagybajom, 1973. 70–84.; *Uő.*: Nagyrábé népének gazdálkodása a török hódoltság után. Agrártörténeti Szemle, XIV. 1972. 398–422.; *Uő.*: Egy nagysárréti falu mezőgazdasága a XIX. században. Agrártörténeti Szemle, XVI. 1974. 247–263.; *Uő.*: A „vizes világ” emléket idéző helynevek Nagyrábé határában és néhány adat a csikász mesterségről. Múzeumi Kurír 14. 1974. 26–32.; *Uő.*: Gabonatermesztés Csengerben és környékén a XIV. század végén. Csengeri Krónika. Csenger, 1975. 153–165.

10. *Takács Lajos*: Lápi gazdálkodás és irtás a Kisbalatonon. Népr. Ért., XLVIII. 1966. 167–196.; *Uő.*: Egy irtásfalu földművelése. Budapest, 1976.; *Uő.*: Irtásgazdálkodásunk emlékei. Budapest, 1980.

11. *Varga Gyula*: A sárréti gazdálkodás. In.: A Sárrét hagyományos életmódja (szerk.: *Dankó Imre*). Püspökladány, 1974. 46–78.; *Vö.*: *Szabó Mátyás*: A Körös és Berettyó alsó folyása vidékének rétgazdálkodása. Népr. Közl., II. 1957. 1–94.; *Paládi-Kovács Attila*: A magyar parasztság rétgazdálkodása. Budapest, 1979.

di-láp vonatkozásában is megtörténtek az első lépések. Érdekesen, itt, ebben az esetben a földrajztudomány részéről. *Frisnyák Sándor* történeti földrajzi kutatásai és tanulmánya szorosan érinti az Ecsedi-láp vidékének „ősi ártéri gazdálkodását”.¹²

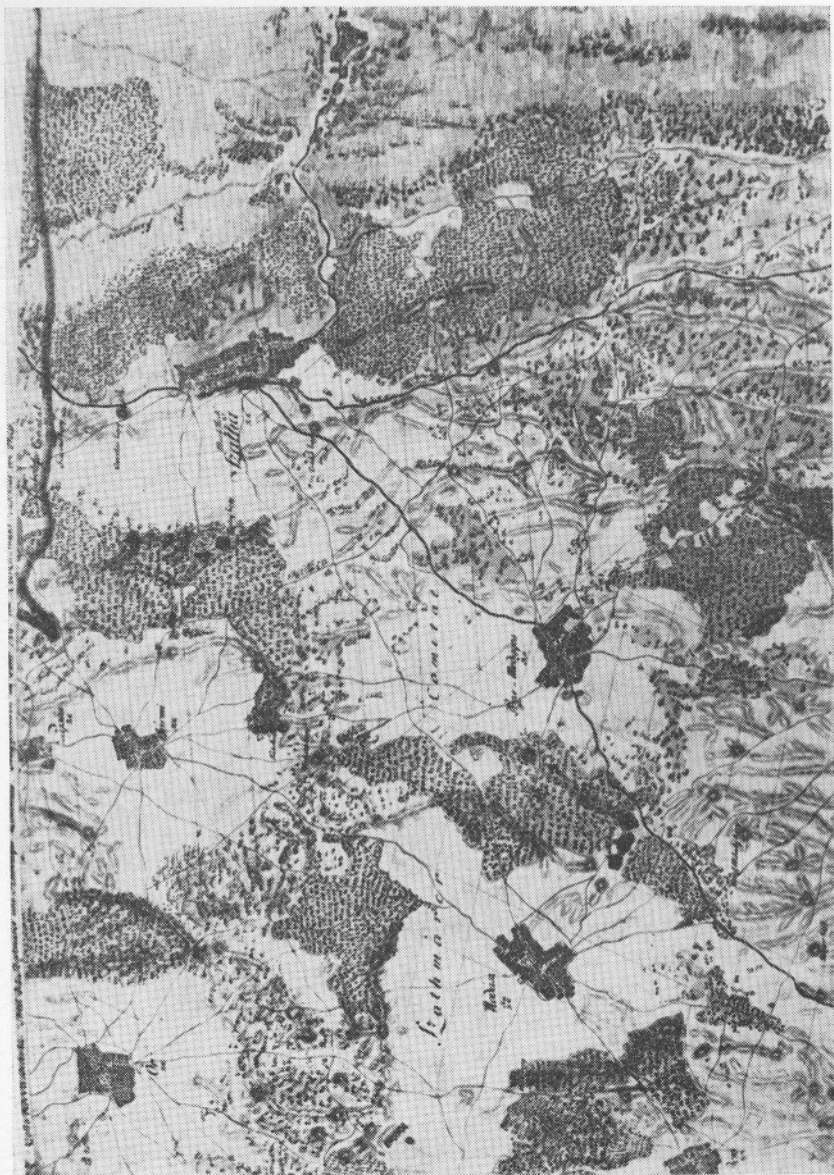
Munkámban *Frisnyák Sándor*, illetve a sárréti példára tekintve *Szűcs Sándor* és *Papp Antal* földrajzi megismerése nyomán kívánok járni.¹³ *Szűcs Sándor* és *Papp Antal* a különféle földrajzi tényezők közül a *vízrajzot* vették alapul, kiindulópontként. Ugyanígy *Frisnyák Sándor* is, az Ecsedi-láp vonatkozásában. A gazdálkodás kialakulása, fejlődése, átalakulása néprajzi kutatóinak is a földrajzi vizsgálatokból kell kiindulniuk. Különösen itt, olyan területen, ahol – mint má említettem – az ármentesítés után alapvető változás következett be a gazdálkodásban. Ha a földrajzi tényezők vizsgálatából, az agrártörténet eredményeiből indulok is ki, nem feledek, hogy munkám az általam gyűjtött recens anyag vizsgálatán alapuló néprajzi feldolgozás.

Kutatásaimat nagyban befolyásolta *Tálasi István* megjegyzése. Felhívta a figyelmemet arra, hogy Magyarországon az Ecsedi-láp ármentesítése, lecsapolása fejeződött be legkésőbb, csak 1891-ben. Tehát kerek száz évvel ezelőtt. Ezért, bár azóta a gazdálkodás teljes mértékben átalakult, lehetséges, hogy akár közvetlen, de közvetett emlékezéssel biztosan a táj legöregebb lakóitól még sokminden megtudható az egykori lápról, a vizes világ gazdálkodásáról.

Az Ecsedi-lápot először az irodalomból ismertem meg. Úgy vélem, hogy bevezetőben nem haszontalan, ha felidézem azokat a legfontosabb leírásokat, amelyekben a továbbiakban úgyszólván többször utalnom kellene. Az Ecsedi-láp irodalmi bemutatását *Móricz Zsigmond* visszaemlékezésével kezdem. Ez a visszaemlékezés a néprajzi gyűjtő *Móriczot* is elének

12. *Frisnyák Sándor*: Adalékok az Ecsedi-láp történeti földrajzához. Alföldi Tanulmányok, IV. Békéscsaba, 1980. 217–226.; Vö.: *Kiss Lajos*: Régi Rétköz. Budapest, 1961.

13. *Szűcs Sándor*: A régi Sárrét világa. Budapest, é. n.; *Uő.*: Biharnagybajom határának régi vízrajza s a község kialakulása. Debreceni Szemle, VIII. 1934. 429–453.; *Papp Antal*: A Nagy- és Kis-Sárrét vidékének régi vízrajza. Közlemények a KLTE Földrajzi Intézetéből. Debrecen, 1956.

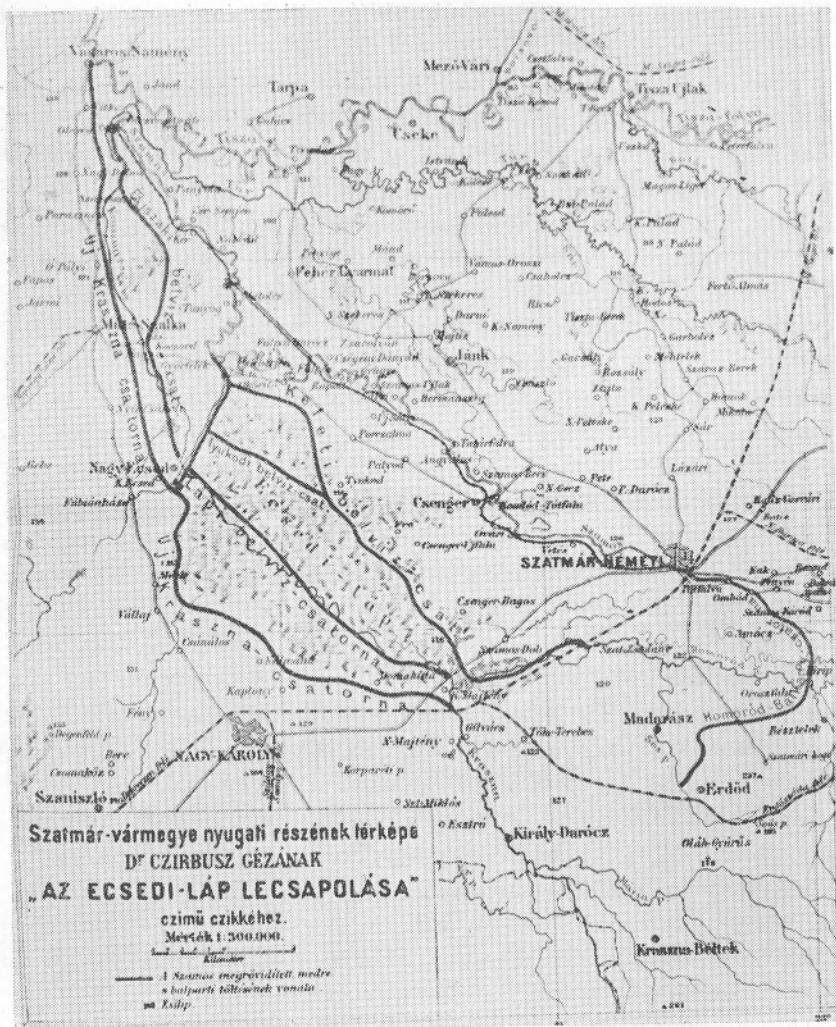

Mátészalka határa a XVIII. században

állítja azon túl, hogy az Ecsedi-láp vidéke táji és életforma hangulatát érzékelteti.

„Mikor először arra jártam – írja Móricz –, gyalog mentem végig az egymáshoz csak egy-egy jó hajításnyira fekvő falvak során: Ér-Endréd, Dengeleg, Iriny, Pórtelek, Mezőterem, Gencs magyar és sváb népe között, be Nagykárolyba, onnan Kaplonyba, Kálmándra, Börvelybe. És sohasem felejttem el azt a sajátságos benyomást, ami elfogott, amikor az Érvidék tiszta levegőjéből bekerültem az Ecsedi-láp világába. Pedig akkor már nem volt meg a nagy láp. Éppen kiszáritották, s azokban az években termett először a nád és sás, meg a végtelen területű ingoványok helyén rengetegre nőtt kukorica. Ámde ott ült még a nép lelkén akkor is a láp világa, amely egy évezreden át megőrizte az ősi magyar életmódnak és életfelfogásnak némi színét és illatát. S a parasztok éppen akkor komoran szidták, s véres düh ingerlékenységével feszegettek, hogy játszották ki őket az urak. Elvették tőlük a csikászó, halászó, nádtermő szabad vizet, amely kenyeret adott és híven gondoskodott a maga népéről. Még ott rohadt a háló az eresz alatt, a halkas a színben; a kutya ott kapart egy-egy földdel befolyt csíkverem gödrében, de már nem volt víz, az új Krasznán mezítlábas gyerekek szaladgáltak át, sehol sem ért kötésnél mélyebb vizet a pulya. De csak legalább, ha már föld maradt a helyén, öles kukoricát termő föld, nekik maradt volna. De jöttek az urak, a nagy urak idejében, még mikor víz alatt volt a világ, s összevásárolták a nép lápilletményeit három forintjával, öttel, adtak neki jó, kiélt szántóföldet érte, ott, a falu közelében, s örült a paraszt, hogy hús hold vízért egy holdat vagy kettőt, vagy csak háromvékást is kapott; mert ugyan ki hitte volna, hogy legyen idő, mikor vederrel kell a lápra hordani a vizet. Ha pedig megvan a láp, úgysis csak a szegényember aratja le, nem mennek a Domahidyak, a Tiszák, a Károlyiak nádat vágni!

Hanem aztán megtörtént a képtelen csoda, hamar eljött a tavasz, mikor milliószámra feküdt a hal a száradó pocsolyában, kapával gereblyélték; s mikor hiába jöttek a madarak ezerszámra, nem találtak helyet, ahova fészket rakhassanak. A gém, a szárcsa, a sok vízimadár rémülten kóválygott ősi hona körül, mint a paraszt, s egyforma irigyen s keserűen látták, hogy kijátszották őket az urak az otthonukból. Börvely, Doma-

Az Ecsedi-láp lecsapolása. Czirbusz Géza nyomán

hida a láp déli részén vannak, Ökörítő az északi sarkában. Vonat még akkor nem volt, akkor építették a csengeri vonalat, s akkor tervezték az eccsedit.

Gyalog indultam el Börvelyből Nagyecsdre: nagy dologidő volt,

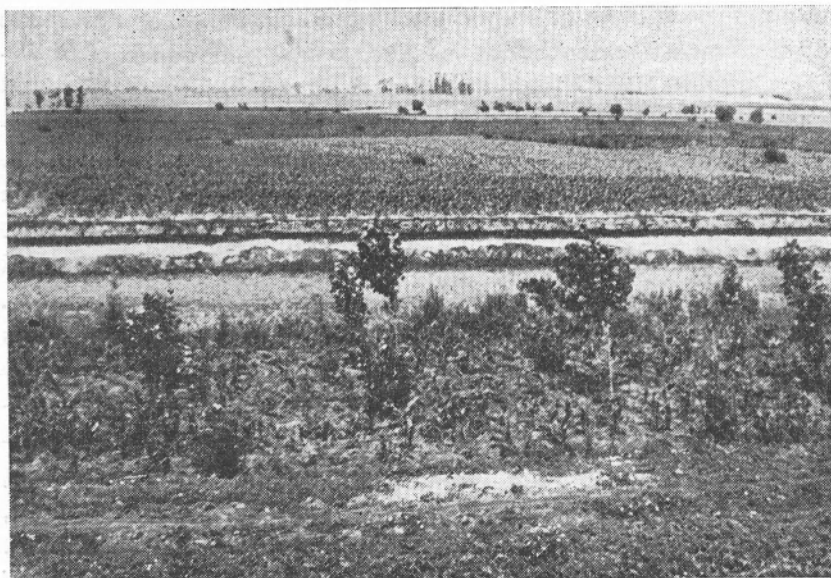
aratás, semmi fizetésért sem lehetett szekeret kapni. A nyílegyenesre vágott Kraszna parton haladtam előre. Balról zöld táblák, sűrű falvak, Csanáros, Vállaj, Mérk sváb tornyai látszottak, jobbról mély földfenék, amelyről hamar elfogytak a nagy terjedelmű kukoricatáblák, aztán egyhangú, egyszínű, tompa, fekete, sötét volt a föld a szemhatárig. Mikor alkonyodott és nyugaton leszállt a nap a derűs és élő emberlakta világ fölött: a keletre terülő lápföldre kísérteties villóhomály telepedett. Szinte félve néztem el rajta, s láttam megelevenülni a múltat, a hajdani lápot. . . . Erősen alkonyodott, és még mindig messze volt Nagycsed. Szaporáztam az utat, s utólértem egy ökrösszekeret, amely lent, a töltés alatt, az országúton ment. Fölkérezkedtem rá. Ecsedi szekér volt. Émlékszem, a szekér az úton haladt a száraz földön, mintha vízparton menne, mindig attól tartottam, beledül a fekete mélységbe, bár az egy szinten volt az úttal, s mikor egyszer valami kanyarodót átvágni akarva, belehajtotta az ökrét a gazda a lábba, úgy süppedt a szekér a puha, laza földbe, mint a tavi sárba, s rajtam különös borzongás vett erőt, féltem, fáztam, s éreztem a tó szagát”.¹⁴

Az Ecsedi-láp irodalmi szereplése meglehetősen régi. Már *Anonymus* is leírta. „Akkor Zobolsu és társai az egész sereget két részre oszták, hogy egyik a Zomus vize mellett, a másik pedig a nyíri részen menjen. Zobolsu és Thosu, Lélú atyja, a sereg felével a Tisza partján nyomulának elő, hódítva a népeket, s elérkezének a Zomus folyó mellé azon helyre, melyet most Sárúárnak hívnak, és azon helyen, a mocsárokon alól, Thosu, Lélú atyja, sok népet összegyűjtve nagy árkot ásata, és igen erős földvárat építtete, melyet először Thosu várának neveztek, most pedig Sárúárnak hívnak”.¹⁵

Ifjúsági és történelmi regényekben – rendszerint a szerzők személyes élményei alapján – is gyakorta találkozunk a láp leírásával. *Jókai Mór* maga is járt a lápon, az 1870-es évek közepén ír erről. Az *Üstökös* 1876. évfolyamában be is számolt róla. Az ecsedi lápban című történelmi re-

14. *Móricz Zsigmond*: Ökörítő. In.: *Móricz Zsigmond Összegyűjtött Művei*. Riportok, I. Budapest, 1938. 6.

15. Béla király névtelen jegyzőjének könyve a magyarok tetteiről. (Ford.: *Szabó Károly*.) Budapest, é. n. 28.

A termőréteg és az altalaj közötti kotu Nyírcsaholy határában, 1966

gényében is megelevenítő erővel vetíti elénk a lápot.¹⁶ „Az út csakugyan elképzelhetetlen rossz volt a Nyírségen keresztül, a földárja tengerre változtatta az egész síkságot . . . Nyíregyháza, Nagy-Kálló, Nyír-Bátor, végtére Nagy-Károly. Ha az ember néhol szárazföldre talált, ahol nem tolt a tengely a sarat, ott az utasok leszálltak pihenni, s gyalog jártában igyekezett ki-ki egymáshoz illeszteni megint a szekérdöcögéstől szét-rázott porcikáit . . . Az északi láthatáron látszott közeledni valami rejtélyes sötétség, amit még az alkony bíborfénye sem volt képes megszelídíteni: az az Ecsedi-láp. Kelet felől meredt föl hegyesen Domahida kakasvégű tornya . . . Az Ecsedi-lápnak egyik lefolyása fölé építtetett a vármegye egy *dobogóhidat*, ami jó magas ívre volt alkotva, hogy a víz-áradás el ne vigye . . . A fogadás egyúttal bérlője is a vármegyének, aki vámot szed az utasoktól, amiért az Ecsedi-lápon át szabad neki menni szekérral. Az a hír van felőle, hogy önála *előfogatokat* is lehet kapni,

16. Jókai Mór: A lőcsei fehér asszony. Jókai Összes Művei. Regények, 47. Budapest, 1967. 324.

mely hírnek a valósága azonban egészen a körülményektől függ. A hosszú, nagy istállóban egyetlen egy ló sem volt található. Az okát is megmondták. Tavaly nem lehetett szénát takarítani a sok esőzés miatt: a boglyák, kupacok most is ott úsznak a vizen, fenéig elrohadvá; a szülőség mind az utolsó szalmaszálig elfogyott a télen, a lovakat, ökröket mind ki kellett csapni a fűre: azok legalábbis két óra járásnyira vannak kinn a karámnál. Idehaza nincs más, csak a bivalyok: azok megesszik még a siskát is, csak legyen. De nem is viszi ám át a szekeret most semmi más néglábú állat a vármegye gátján, csak a bivaly . . . A vendéglős komolyan hozzálátott a bivalyok befogatásához az utolsó szekérbe. Úgy látszik, nem új dolog az ilyen éjszakai gyors utazás ezen a tájon. Fáklyavivő béresek is vannak készen, akik majd elöl mennek gyalog, s megvilágítják az utat az Ecsedi-lápon keresztül. Hát fiacskám, nem tudnál-e az Ecsedi-lápon keresztül egy rövidebb utat, amin a vármegye gátját el lehetne kerülni? Hát a „gyih te lopott tolvaj hajt!” utja? – dörmögé az öreg, rábólintva fejével, mintha helyeslését adná rá, hogy „ennek” szabad azt felfedezni . . .

Az a rejtett út, amit csak a beavatottak ismertek, folyvást bozóton, nádason vezetett keresztül, s neve gyaníttatja, hogy ezen szokták egyik vármegyéből a másikba áthajtani azt a lovat, azt a marhát, ami gazdát cserélt, – az első gazdája akarata nélkül. Éjfél után volt az idő, szép holdvilág sütött, nagy csend ülte a mocsárvilágot, csak a bölönbika-madár mély hangja búgott a zombékból; a fiait szoptató farkas vonított néha a berekben, s a mocsár fülemüléje, a nádiveréb patvarkodott rikongatásával az éjszakában. A nádas még nem nőtt ki magasra, tavaszi idő volt, a *tukorca* (a friss nádhajtás) még most hegyesedett ki, a télen levágott nád nagy kúpokba rakva ágaskodott a dombos helyeken: egy-egy sánctörzsa földtúrásan búslakodott egy félig kiegészett, félig kiöldült törzsű, reves fűzfa.

A gyepes út folyvást cuppogott a lovak lába alatt, a fű gyökere mind a vizet éri. Néhol ingadozik a talaj, s az előre baktató csikóslegény figyelmezteti az utána jövő amazont, hogy maradjon hátra: – bürü következik; így híják azt a nádgyökerekből, zombékból, szederinda szövevényekből századon át összetömörült pallót, mely mintha ruggyantából volna, lóbálódik a rajta járó teher alatt; alatta mély mocsárvíz, fő-

Piacozó nyírcsaholyi asszony, 1961

lötte zöld moha, mellette fehérló lófejek, ökörkoponyák, állatok maradványai, amik valamikor ott veszték a dágványban . . . a mocsárvilág ébredezni kezdett, közel volt a hajnal. Vadkacsa hápogott, kócsag sikoltozott, daru, gém durrogott a sás erdő mélyén, a hold körül szivárványos udvar szérűje ívellett, kísérteties világot terjengetve az emberlatlan világ fölött. Egyszerre csak egy széles víztükör állta el az utat.

Itten van a Kraszna! – mondá a vezető legény, megfordítva a lovát a rekettyés parton, melyen túl a nymphaca széles bőrleveleivel s az urticularia apró, sárga virágaival bekerített víztükör kezdődött . . . Mikor a szétterült, lomha Kraszna vizén keresztülgázoltak, már virradni kezdett. A mocsárvilág egyszerre fölzendült. Mikor a sík rónán szétlövellt a fellegbontó napsugár, a madárkiáltástól, a békabrekegéstől még a szathmári harangszót sem lehetett hallani. A mocsár véget ért; Szatmár-Németi tornyai ott meredtek már a keleti látóhatáron.”¹⁷

Móra Ferenc kitűnő, már klasszikus számba menő ifjúsági regényében pedig így ír a lápról: „Azokban a rossz időkben csakugyan a leghíresebb menedéke volt a Tiszavidék bújdosó népének az ecsedi láp.

Ez a rejtelmes víztömeg, amelyikről még azt sem lehet tudni: micso-da? Folyó-e vagy állóvíz? Tó-e vagy csak pocsolya, avagy éppen tenger? Két dajkája is van: a Szamos meg a Kraszna, mégis olyan, mintha ő volna az anyja ennek a két folyónak. Egy külön világrész ősi vadságban, ahogyan az isten megteremtette. Ország, amelynek népét soha senki meg nem adóztatta, útjait az istenen kívül senki ki nem mérte. Vannak benne folyások, melyeket nincs az a kemény tél, amely be tudná fagyasztani s vannak tiszta tükrei, melyek vize a legtüzesebb nyárban is hidegebb, mint a havasi tengerszemeké.

Néhol olyan sekély a láp, hogy meg lehet lábolni s ahogy a tarajos gyíkok ficánkoznak az iszapban, kiütődik a hátuk a vízből; máshol feneketlen örvényeibe tornyokat lehetne belesüllyeszteni.

Nem mese ez, hanem igaz valóság. Volt olyan esztendő, amikor a láp összehúzódott, mint a száraz szivacs. Szárazon hagyott fél-félnapi járó-földeket s olykor az emberek azt mondták: örüljünk, mert elvész a láp s lesz helyette kenyértermő mezőnk. S a kiszáradt lápfeneket fölszán-

17. *Jókai Mór*: i. m. 98–114.

Gyékényponyvaárusok a mátészalkai vásárbán, 1958

tották, bevetették s a föld hozott olyan kalászt s a kalász adott olyan magot, aminőt sose látni a mi tájainkon. Az emberek nem érték be az-
zal, hogy felhasogatták a lúp testét ekével; mostmár házakat is építet-
tek a hátára. Szép fehér falvakat, szép piros tornyú templomokat s bol-
dogan nézték, hogy zsugorodik egyre kisebbé a vízszörnyeteg s remény-
kedve számították azt az időt, amikor teljesen elsikkad a vize s úrrá
lesz az ember a termőföldeken.

S akkor a lúp hirtelen meggondolta magát és visszatért. Éveken át
fogyott, veszett s ugyanannyi hét alatt tízakkorára dagadt, mint amek-
kora régen volt. Magába nyelt szántóföldeket, fehér falvakat, piros-
tornyú templomokat. Napsugaras, derűs napokon sokszor lehetett látni a
tisztá víztükörben az elsüllyedt falvakat, figyelmeztetésképpen az em-
bereknek, hogy a lúp nem hágy magából csúfot üzni.

A lúp bosszút áll azokon, akik bántják, de megoltalmazza, akik sze-
retik és menedéket kérnek tőle. Vannak nádasai és erdői, amik terem-
nek édes gyökereket és tápláló bogyókat; vannak virágos kertjei, amik
sebforrasztó balzsamot és gyógyító füveket nevelnek; ízes halaiból el-
élhetne egy ország; vannak őzei és szarvasai; s ami vízi madár otthonos

a magyar földön, az ő benne mind fészkel, az is, amelyiknek másfelé már a fajtája is kiveszett. Paradicsomkert a láb annak, aki tud benne élni és mindenekelőtt tud benne járni.

A lápon való járás a legnagyobb tudomány a világon . . .

A láb téli álma mély és hosszú. Későn alszik el, de nehezen is ébred. Odakint már tavaszi ruhába öltözködnek a cseresznyefák, mikor a láb még csak pilláit nyitogatja; a nádkórókon a száraz leveleket kiszorítják helyükről az elevenzöld friss hajtások.

Hanem mikor aztán kimegy az állom a szeméből, egyszerre minden ize megelevenedik a tömérdek testű óriásnak, a lápnak. Fornak, zubognak a vizek, sejtelmes hangokkal telik meg a levegő, csudálatos színeket lát a szem égen-földön: a láb lelke elárad mindenben”.¹⁸

Ahogy az eddigi idézetekből, utalásokból is láthatjuk, az irodalmi ábrázolás minden esetben tartalmaz olyan motívumokat is, amelyek jellemzőek az Ecsedi-lápra, az itt folyt életre. Még az olyan romantikus, hangulatkeltő írás is, amilyen a *Bársony Istváné*. Szatmár vármegye monográfiájában lápsírató nosztalgiával *Bársony István* így állít emléket a mocsárvilágnak: „A szatmármegyei síkság, ott Mátészalka, Nagykároly és Szatmár városa között, belevesztett még nem is olyan régen az ecsedi lápba. Még a szívem is nagyobbab dobban, ha rá gondolok, erre a maga nemében páratlan tündérvilágra, a mit a civilizáció s az emberi haladás halálra ítél, és a melynek a szépségéről, érdekességéről, sőt némely szempontból értékes voltáról is, maholnap senki se beszélhet már személyes tapasztalatai nyomán. Hisz lassanként mindnyájan elmúlunk, a kik még ismertük. Egykoron százezer holdra nyúlt ki a nádasok és mocsarak országa; a sóhajtó nád beszélgetett a susogó sással; a zombékos ezernyi bozontos üstökkel lapult meg; ott volt az ismeretlen titokzatosságok hazája; a végtelen útvesztő, a miben el nem igazodhatott más, csak a ki jóformán ott született s az egész életét a lápon, meg a lápok környékén töltötte. Pákásznak, halásznak, csikásznak volt Eldorádója a láb; eltartotta a környékén települt falvakat, a melyek lakossága bár egyszerűen, de jobbára megélt belőle. Tömérdek volt a szárnyas vad, a mit a lápkörnyéki ember „vízi féregnek” nevezett. Az

18. *Móra Ferenc*: Rab ember Fiai. Budapest, 1955. 57–61.

Teknőárusok a mátészalkai vásárban, 1958

ornitológiának olyan bőséges gazdagodása sehol sem lehetett volna máshol, mint ebben az ingoványal, nádassal, zsombékossal váltakozó csudavilágban. Ott lakott a sok fajta úszó és gázló, a melyek között soha sem látott példányok kerültek néha a vadász elé. A temérdek vadruca: fajtára, nagyságra, tollazatra különböző; még a hangja is mind-egyiknek más volt. A láp rendes lakója volt a nagy lúd, a tőkés, a melynek a gúnara akkorára is megnőtt, mint a hizott emdeni lúd. És mennyi lile, partfutó, kisebb gázló; mindenfajtajú sneff, a széleken terülő legelőkön a csapatos küzdő sneff, a melynek a hímje tavasszal örökké veszekszik egymással, a színe, tarkázata pedig valamennyinek más. Ott kavartak viharzó repüléssel a kicsi csörgő récék, a melyek ezren is egy falkában süvítve forogtak kiszámíthatatlan fordulataikkal és hol barna hátukat, hol fehér hasukat mutogatták. A hosszúlábú gólyasneff, a töcs, térden felül ácsorgott a vízben; a szélkiáltó-népség hallatta néha-néha mélabús csengő hangját; gémeek, darvak, kócsagok

jelentkeztek; a darutollnak nagy divatja járta; öt forintot, sőt többet is adtak az urak egy-egy szép, hajlósan lengő szürke darutollért, a minél jobban a pörge kalapot semmi sem ékesítette... Hát még a kócsag! A hófehér tündérmadár, a melynek hosszú sugárba oszló csillogó fehér tolla nagyúri kalpagok forgójának volt méltó dísz!

Csöndes estéken s hajnalokon, kivált nyáron, nagy volt a sürgés-forrás a láp lakói közt. Tavasszal s ősszel a vándorok érkezése, távozása egészen más. A nyári, a költés utáni nagy mozgás, már a „húzás”, – a mikor a fiatal nép ismerkedik az étellel és önállóvá válik. Az ilyen mozgás, jövés-menés, belenyúlt az éjszakába is. A ki a láplakók közül fent volt a magasban: le-leszólott; alulról a társai felelgettek neki. Szakadozottan, hol elhalva, hol kiújulva folyt a rejtelmes beszélgetés, a mit lassankint megismerni, megérteni nagy gyönyörűség volt. Így tartott hajnalig, a mikor újra kezdődött, ámbár hovatovább kevesebb szóval. A nappal elhallgattatta a zajosok legtöbbszörét. Csak a szárcsa kitytyent, a bűvár nyerített néha a csöndes rónavizeken, a hol tündérrózsa nyílt s a vízililiom széles leveleire kerczegő halászcserék ültek le, pihenni.

Tündérmeséket lehetne erről írni. A nagy láp hajdani életéről, a mi nek immár vége, minthogy meghalt a láp, örökre. A Kraszna, a mely táplálta, hiába fut végig medrében habsövényes tajtékzó hullámaival, ha jön a tavaszi áradás, a lápot már fel nem támaszthatja. Azt lecsapolták, annak vérét vették. Az én időmben is alig volt már belőle több egy darabban, mint tizenöt-húszezer hold. De abban a nádrengetegben még megvolt a nagy láp minden érdekes szépsége. Én még vadásztam az ecsedi lápon, a melynek csak egyes részei voltak a többiek: a kaplonyi láp, a tyukodi láp, a csengeri, a bagosi, a majtényi, a domahidai, a kálmándi, a mérki, a börvelyi. Kivált a börvelyi volt az ál-mok-álma a vadászembernek. Nagykárolytól csak egy futamodásnyira; de a ki a faluba bement, csak a lápon lyukadt ki belőle, mert egyetlen utcája egyenesen belevezetett az ingoványba. De ezt a lápot nem a sívárság és erjedés lakta, mint a kiháló, elvesző, elapadó, lesorvadó mocsarakat, hanem bujaság, az élet, a remek zöld; sőt még az üdeség is; hisz, mondom, hűséges dajkája volt, a ki táplálta: a Kraszna. Kiöntött minden tavasszal és elborította sirálycsalogató hullámaival a nagy lá-

Rosta- és szitaárus a mátészalkai vásárbán, 1958

pos rónát; megöntözte friss folyóvízzel; az iszapot átáztatta, megkevergette a sodrásával; a láp környékén buján volt legelő.”¹⁹

Korábban már idéztük *Móricz Zsigmondot*. Az emlékezetes ököritői tűzkatasztrófa hatására a *Nyugat* 1910-es április 16-i számában *Ököritő* címen írt a tájról. Maga említi, hogy Ököritőn soha nem járt, de a *Móricz-kutatóktól* tudjuk, hogy ebben a cikkében is népköltési útjai emlékét idézi.

Romantikus lápleírás helyett a tájban élő, a tájjal élő ember portréját adja. *Móricz Zsigmondot Szász Károly* ismertette össze sógorával, *Vargha Gyulával*, aki 1902 őszén a Statisztikai Hivatalnál helyezte el díjnoknak. Itt dolgozott 1903 júniusáig. Ezután a Kisfaludy Társaság népköltési gyűjtőmunkájába kapcsolta be.²⁰ A Kisfaludy Társaság számára végzett népköltési gyűjtések lefolyása szinte még ma is tisztázat-

19. *Bárony István*: Előszó. In.: Szatmár vármegye. (Szerk.: *Borovszky Samu.*) Budapest, é. n. 12.

20. *Móricz Zsigmond levelei I.* (Szerk.: *Diószegi András* és *Vargha Károly.*) Új Magyar Múzeum, 7. Budapest, 1963. 324.

lan. Az alig 24 esztendő *Móricz* ekkor, ezen gyűjtőutak során került, hosszú idő után ismét, szemtől szembe szülőföldje népével. Gyűjtőfűzetébe a néprajzi adatok mellé, közé ekkor kerültek egyre sűrűbben a nép valóságos életéből ellesett epizódok, megfigyelések. *Móricz* legjellegesebb életrajzírója azt írja ezekről az utakról: „A gyűjtési utakra vonatkozó egyik legfontosabb dokumentumot, amelyből a gyűjtőutakat véglegesen tisztázni sikerült, *Móricz* kéziratai között találtuk *Móricz Virág* szívességéből és segítségével. Egy 1 : 425 000 léptékű Szatmár megye térképe szélére írta fel a következőket: Szatmár megyei népköltési gyűjtésem területei.

I. 1903 nyarán I. út: a) Csécse, Milota, Magosliget, Nagypalád, Kis-palád, Botpalád, b) Csécse, Tizsakóród, Istvándi, Nagyszekeres, Csen-ger (két hónap).

II. 1904 nyarán II. út: Csécse, Milota, Kishodos, Nagyhodos, Ro-zsály, Gacsály, Jánk, Majtis (egy hónap).

III. 1905 nyarán III. út: Érendréd, Dengeleg, Iriny, Gencs, Börvely, Nagyecsed, Tyukod (másfél hónap).

IV. 1905 telén: Domahida, Penyige, Kömörő, Magyar, Kisar, Fe-jérgyarmat (egy hónap).

A IV. gyűjtőútról ez a feljegyzés az egyetlen forrás. Az V. gyűjtő-útja előtt jegyezte fel a fentieket. V. gyűjtőútjáról 1907. március 20-i, a Kisfaludy Társaság elnökének címzett leveléből tudunk. (MTA Kéz-irattára) Eszerint 1906 nyarán a következő helységeken járt: Pálfal-va, Ombod, Pettyén, Kakszentmárton, Udvari, Szinyérváralja, Pató-háza, Krassó, Batiz, Sárközújlak, Adorján. Másfelé is járhatott ez évek-ben vagy később, mint a monográfia munkatársa. Kortársi emlékezés-ből tudjuk, hogy lerajzolta a csetfalvi és bökényi templom mennyezetét. (Balogh Edgár: Julián barát a felvidéken. *Móricz Zsigmond* ébreszté-se. Bp. 1945. 153.) Füzeteiben Császáriban gyűjtött dalok is szerepel-nek, s az *Éjjeli Szállás* című novellája színtere Császári vagy Nyirderzs lehetett; s írásaiból ítélve Nyírmeggyesen is megfordulhatott.²¹

Móricz Zsigmond kiadott levelezésében nem egyértelmű az utalás a már bemutatott gyűjtőútra vonatkozóan. A lápról szerzett döntő élmé-

21. *Czine Mibály*: *Móricz Zsigmond útja a forradalomig*. Budapest, 1960. 552.

Lápkörnyéki fürtös fekete guba, 1977. Szatmári Múzeum

nyek szempontjából az 1905-ös nyári út, a harmadik út a döntő. Erről a következőket olvashatjuk: „Móricz mint levelében kérte, nyárra használtta harmadik Szatmár megyei gyűjtőútját. Az út feljegyzései nem maradtak fenn, csak egy térkép szélére írt helységnevek jelölik az út állomásait: Érendréd, Dengeleg, Járm, Pórtelek, Mezőterem, Gencs, Károly, Ecsed. Meséket és dalokat gyűjtött, egyszerű lejegyzéssel, tudomásunk szerint nem használt fonográfot. Sem ennek, sem előbbi gyűjtőútja eredményeinek megjelenésére nem került sor. Móricz beadta ugyan anyagát, de „további rendezés végett” később visszakapta. A Kisfaludy Társaság jegyzőkönyvében a harmadik útra vonatkozóan két bejegyzés található:

Az 1905. május 31-i ülésen

„Az elnökség felhatalmazást nyer, hogy Vikár Bélát 500 K. és Móricz Zsigmondot 300 K. anyagi támogatással újabb gyűjtéssel bízva meg, s általában ezen kívül is folyosíthassa a nyári gyűjtő munkák kiadását.”

Az 1905. október 25-i ülés jegyzőkönyve a következőket tartalmazza: „Titkár, mint a népköltési gyűjtemény szerkesztője tájékoztatást nyújt a gyűlések állásáról s tolmácsolja Móricz Zsigmond gyűjtőnek újabb anyagi támogatásra irányuló kérelmét. – Miután Móricz Zsigmond régebbi gyűjtésének rendezésével még nem készült el, kérelme nem teljesíthető”.²²

Napjainkban is sokan találgatják, hogy mi lehet az oka, hogy a szatmári népköltési út gyűjtött anyaga nem látott napvilágot. A Móricz-kutatók, Nagy Péter, Czine Mibály, egyöntetűen állítják: „Szülőföldjét most ismeri meg. A gyermekkori Szatmár inkább csak hangulatként maradt meg benne; most közelebbről megismeri a népét, és a szűkebb szülőföld problémáin keresztül a magyarság legnagyobb kérdéseit. Itt tanult beszélni, itt kezd látni is íróilag”.²³ Különös táj ez, még a sokban rokon bihari embernek is feltűnő. „Hiszen valamiképpen megrekedt itt az idő, idősebb emberek még sokhelyt vászoningben, gatyában járnak, az asszonyok ma is változatlanul rendesen szapulják a vászonnemüket, a

22. Móricz Zsigmond levelei... i. m. 329.

23. Czine Mibály: i. m. 152.

lányok, fiúk nagyon ősi módon estéli fonókába járnak, tisztán, romlatlanul virágzik a népdal szerzte a falvakban”.²⁴

Czine Mihály is így látja a tájat: „Különös táj. Még ma is, pedig Petőfi látogatása óta, s főként az utolsó ötven esztendőben sokat változott. A század elején egy-két vicinális vasúti vonalat kapott, az első világháború után véghely lett, a kormányzat, már csak politikai elgondolásból is jobban bekapcsolta a forgalomba; utakat építtetett. Zártsága sokat oldódott. De még ma is, ha az ember Debrecenben vagy Nyíregyházán átszáll a szalkai vonatra, s még inkább, ha Szalkáról továbbmegy a gyarmati, naményi, ágerdői vonalakon, vagy éppen Nagypaládra igyekszik gyalog, szekéren vagy autóbuszon – mert ahhoz most is hatvan kilométer a legközelebbi vasútállomás –, mintha egy múltból ittfelajtott világban járna. A táj is más képet ölt, mihelyt az igazi Szatmárba ér: rétek, berkek, mocsarak, vízmosások; csordák és birkanyájak legelésznek a már régen fogyó, de még mindig elég nagy kiterjedésű gyepeken. Nagy távolságról, mint Petőfi versében ködlenek a máramarosi bércek. Tiszta időben látszanak a szőlősi hegyek virágzó cseresznyefái is, s tavasszal ibolyaerdők nyílnak végig a Tiszaparton . . .

Túri Danikat, Joó Györgyöket és Kőműves Erzsiket ismert meg a fiatal Móricz Zsigmond ezen a tájon; vízzel, aszályal, úrral küzdő, mindig újrakezdő, tiszta lelkű embereket. A vidék amilyen szép, éppen olyan mostoha is lakóihoz. Egyszer mindent elmos a víz, elmossa a házakat is, máskor a szárazság miatt arasznyi repedések szövik át a földet, nem terem semmit. A nép évről-évre megküzd a sárral és aszályal is: élni akar mindenképp”.²⁵

Valószínűen ez a küzdés, gürcölés, viaskodás a létért, a megélhetésért a nép körében, az adott társadalmi atmoszférában, kötik le *Móricz* figyelmét, s hangolják át a hagyományvilágból a valóságos emberi létbe. Hisz többszáz gyűjtött „nótája” közt lápkörnyéki alig található. Ennek oka az akkori társadalmi, gazdasági helyzet.

1905-ben – a nagy lép lecsapolása után nyolc évvel – Szatmárt, a lápkörnyékét járva – ha akarta, ha nem – szembetalálkozott a kor va-

24. *Szabó Pál*: Őszi utazás a Tiszaháton. Irodalmi Újság. 1954. okt. 16.

25. *Czine Mihály*: i. m. 153.

lamennyi jelentős kérdésével: a koalíció üres csatározásaival, a szegénysége, kizsákmányoltsága miatt lázadó szegényparasztsággal, a kivándorlás kérdésével, s a nemzetiségek önállóságra törekvésével.

Ebben az időben a láp környéki falvak élete igazán nem idillikus, különösen nem a nagybirtok szomszédságában levő falvaké.²⁶ A láp környéki falvakban a Tiszákat, a Károlyiakat, Domahidyakat szidják.²⁷

A korabeli *Nagykároly és vidéke* című lapot forgatva kitűnik, hogy a kivándorlás is nagy a lápvidéken. 1900-ban 160, 1901-ben 350, 1902-ben 485, 1904-ben 825 a környékről kivándoroltak száma.²⁸ Nem csoda, amikor a kismizett lápszéli parasztember ilyen hirdetéseket talál az Amerikából kapott csomagban: „David Reid C. O. Room 22, Stanley Block, Figyelmebe. Winnipeg, Manitoba, Canada. Magyarok, kik Canadában települni szándékoznak, kaphatnak 160 hold első osztályú síkfekvésű, művelés alatt álló szántóföldet, lakóház és mindenféle gazdasági épületekkel felszerelve, fél búza termés törlesztésre, a vételnél csupán 1 dollár fizetendő holdanként készpénzben.

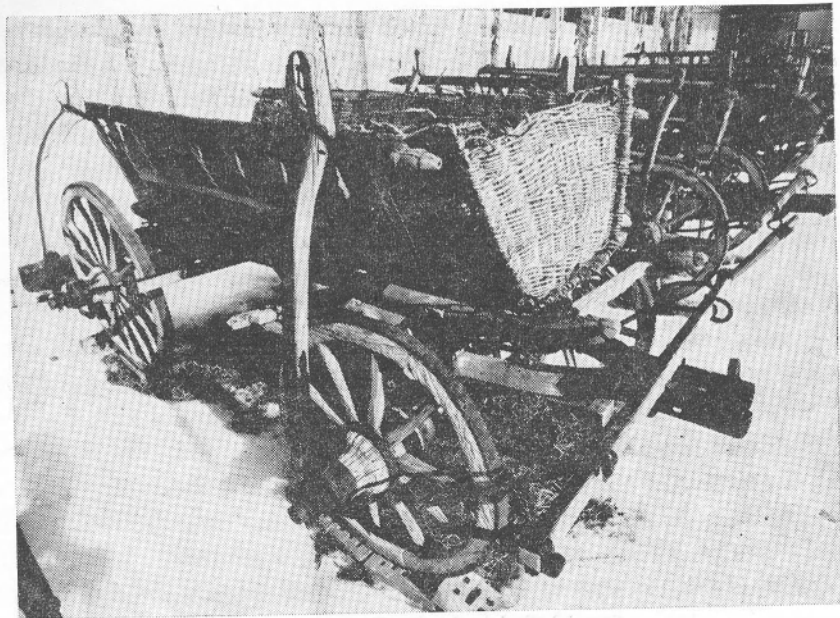
Minden felvilágosítással készséggel szolgálunk, ha magyar nyelven e címre fordulnak: David Reid C. O. Room 22, Stanley Block, Winnipeg, Manitoba, Canada. Gazdálkodni akaró magyarok”.²⁹ A csikászó, halászó, szabadvíz nélkül maradt, a nagybirtok ölelésébe szorult lápszéli lakosságnak a kivándorlás maradt mentségül és tiltakozásul. A lápi uradalmak (Nagykároly gróf Károlyi Gyula 25 773 holdas uradalmának központja, Mérken Károlyi Istvánnak 2836, Nyírvasváriban Ká-

26. A századforduló parasztmozgalmairól összefoglaló képet nyújt *Simon Péter*: A Századforduló földmunkás és szegényparaszt mozgalmi. Budapest, 1953.; *Hanák Péter*: A dualizmus válságának elmélyülése a XX. sz. első éveiben. Századok, 1955. 379–386.; *Hársfalvi–Mészáros–Pölöskei–Somlyai–Szakács*: Dózsa népe. Budapest, 1956.; *Ács Zoltán*: Mezőgazdasági munkabérek Szatmár vármegyében az 1897. évben. Csengeri Krónika. Csenger, 1975. 228–239.

27. *Móricz Zsigmond*: Ökörítő... i. m. 6.

28. *Nagykároly és vidéke*. 1905. IV. 5.

29. A bevándorló. (Szerk.: *Singer Mibály*.) New York, N.Y., Passaic, N.J., és Pittsburgh, PA., 1907. március 15-én. IV. évfolyam, 21. és 22. szám.

Szekerek, 1982. Szatmári Múzeum

rolyi Klárának (gróf Zselinszky Róbertné) 2700, Nagyecsedden gróf Károlyi Georjinának (báró Pireth Lajosné) 5000 holdas birtoka fekszik.³⁰

A lápvidék néprajzi gyűjtőjének – ha a társadalmi kérdések iránt nem volt érzéketlen – ezekkel a szociális, gazdasági kérdésekkel kellett szembenéznie.

Talán ezzel is magyarázható, hogy erről a jelentős nagyságú területről, etnikumról, nagyobb lélegzetű történelmi vagy néprajzi tanulmány, monográfia nem jelent meg. A láp életében – talán az utolsó percekben – az MTA Matematikai és Természettudományi Állandó Bizottsága – 1886–1889 között megbízást adott *Lovassy Sándornak*, „ezen akkoron halálra váró őstermészet és madárvilág, részletes helyszíni vizsgálatára”. Ennek a megbízásnak lett az eredménye egy önálló kötet.³¹

30. *Domabidi Sándor*: Szatmár vármegye mezőgazdasága és állattenyésztése. In.: Szatmár vármegye. (Szerk.: *Borovszky Samu.*) Budapest, é. n. 295–320.

31. *Lovassy Sándor*: Az Ecsedi-láp és madárvilága fennállása utolsó évtizedeiben. Budapest, 1931. 86.

Ez a munka bármennyire is hézagpótló, elsősorban nem néprajzi érdekű. A láp arculatának bemutatását azonban nagy megjelenítő erővel végzi el. Így: ... „a mérki, ecsedi, tyukodi és urai határok nádasbeli kaszálói, erdővel, fűzbokrokkal határos, sűrű magas nádasai”. Az Ecsedi-láp nádasai, ... „ahol a nádasban fűzbokrok nőttek nagy égererdőkkel voltak határosak”. ... „a tyukodi Farkasos-égerek náddal, sással és pázsitfűvekkel tarkált ligetes helyén”. ... „A láp fűzbokros szélein és a tyukodi Farkasos égerek”. ... „az egész Ecsedi-láp félszáraz goroncos helyein, a vájások partjain s a lápszéli réteken”. „A lápi égeresekben, továbbá a magas nádasban helyenként nőtt fűzfacsoportoknál, sőt lápi egyes fűzfáknál”. ... „a vájások széleinél a magas nádfalakban”. ... „a ritkán gyékényesekben helyenként a víz szélén úszó avas gyékénytörmelék ... a nádas kisebb tisztásain úszó nádszemet ... tiszta kalakános helyek ... a nádasok közötti sásos lápkaszáló ritkásabb helyei”. ... „Szemetes – goroncos nádszerűk ... nádasbeli zsembékos helyek, zsembékos terület, zsembékfejek, a tyukodi lápi kaszálókon a füves széleken ... szemetes goroncos nádtarlók ... goroncos-zsembékos, nádtorzsos helyek, kiégett nádasok”. ... „nem vízállásos sáskaszalók, vizes területek szomszédját tévő legelők, zsembékos helyek, apróbb szigetek kis dombjai, ... foltonkint nedves legelők, szomszédos gazos szántóföldtáblák ... a láp vízállásos, kopár rövidnövényzetű mellékei”. ... „mélyebb vizek közötti zsembék, nádtorz, legelő vízesterülettel övezett szigetén, ... a lápkörüli legelők belső szomszédosságát tevő, nagyobb, vízállásos, nem magas fűvű helyei, zsembékos partok”. „A kismajtényi és domahidai marhalegelők sásos helyei ... bőrvelyi, ecsedi és tyukodi nagynádasok, égererdők”. „A pocogós helyekkel váltakozó nádszéli legelők, zsembékos vagy más emelkedés szárazabb helyén, ... a láp síkvizei, tócsái, lápszéli kaszalók ... a lápszélek nedves kaszálóin, zsembékos helyein és az ezekkel határos marhalegelők, disznótúrásos, sásos részlein”. ... „magas nádas sűrűség, vízeres hely, vízszel, víztükör ... nagy kiterjedésű nádasok, magas sások ... lápszél sekélyvizű sásos-káskás helyei, lápszéli kaszalók, nedves területekkel határos vetéstáblák”. ... „egészen nyílt helyek ... a magasabb vízállás nagyobb víztükröket formált a lápon”. ... „nagyobb síkvizek, nagyobb vályások, amelyek alacsony sáskaszalókon vezettek keresztül”. ... „magas nádasok fűzfás

területei . . . fűzfák és fűzbokrok tarkázták a nádasat”. . . . „a keleti részek nagy, zárt nádasai, vájások vízerei . . . a lápra nyíló 17 község”. . . . „a láp keleti, nehezen járható, rengeteg nádasaiban, nevezetesen az urai, csengerújfalusi és csengerbagosi határookban”. . . . „az Ecsedi-lápon a nagy nádasokban rejtőzött fűzfacsoportok . . . sűrű nádasban szét-szórta létezett fűzfabokrok”. „A soha be nem fagyott lápkutak . . . a lápszéli kaszálók, legelők, szántók, magasnövényzetű rétság”. . . . „gyékénnyel, kákaival kevert nádasok, nádasok között levő fűzfák . . . a rétság magas növényzetű területei . . . lápszéli sásos-vizes helyek . . . nád-torzso és égsi hely”. . . . „a láp keleti és északi részein, főként a csengerbagosi, csengerujfalusi és urai határookban, továbbá az Ördögöslápon, mint a melyek vadságuk miatt a láp legkevésbé járt területeit tették”. . . . „a lápon kívüli nagy búzatáblák . . . a láp nagy víztükrői, . . . a vetéstáblák szomszédságában levő rövidnövényzetű vizes-pocsogós helyek, vizes-sásos hely, kaszálók lápfelőli széle . . . zsombékfej . . . lápi kákabokrok, lápi égererdő, pocsogós sáskaszálók”. . . . „lápszéli szárazabb kaszálók . . . a láp sásos-vizes kaszálói . . . a láp vizes kaszálóinak kissé emelkedettebb pontjai . . . sásos kaszálók zöld bokrai”. . . . „lápszélek sásos kaszálói, sásos szegélyű kisebb-nagyobb víztükrői, sásos kaszálókon a vizes helyek közötti kisebb száraz darabok”. . . . „kellő mélységű víztükrök, víztükörre rúgó sűrű nádas . . . itt-ott gyékény – vagy sásbokorral tarkált síkvizek, . . . sekélyebb víztükrök, . . . apró víztükrök”.³²

Visszatekintve az irodalmi bemutatásra, arra kell még kitérnem, hogy munkámban igyekeztem az agrártörténet eredményeit, a korszerű néprajzi szemlélet módszerét alkalmazni. Korábbi vélekedésemmel ellentétben ugyanis azt állítom, hogy itt, az Ecsedi-láp vidékén is a *földművelés* volt a gazdálkodás alapja és nem az állattartás vagy különösen nem a gyűjtögetés, a halászat-vadászat és egyéb zsákmányoló gazdálkodási formák, mint korábban sokan gondolták. A *föld* az alapja a paraszti üzemnek éppen úgy, mint a nemesi birtoknak, a nagybirtokosi uradalomnak. A földművelésnél kezdetlegesebb gazdálkodási módok, mint amilyen a vadászat, halászat, csikász, madarászat, méhészet, a különböző gyűjtögetési formák még akkor is, csak járulékos, kiegészítő gaz-

32. Lovassy Sándor: i. m. 49–81.

Tyukodi lovasszekér az 1940-es évekből

dálkodási módok, ha méretekben, mennyiségileg, általánosságban esetleg felülmúlják a földművelést. Nem szabad elfelednünk, hogy a *letelepedés*, az állandó lakhey alapja a föld, a föld művelése. A honfoglaló magyarság azzal, hogy letelepült ezen a tájon, az Ecsedi-láp vidékén földművelésbe fogott. A kialakuló feudalizmusban itt is a telekrendszeren alapuló gazdálkodás lett úrrá ugyanúgy, mint másutt. Azzal a különbséggel, hogy az itteni gazdálkolást, más helyeknél, erősebben befolyásolta a láp, a láp adta gazdálkodási lehetőségek; az állattartás, a gyűjtögetés és a zsákmányoló gazdálkodás különféle ágai. A feudalizmus évszázadaiban az Ecsedi-láp vidékén is földesurak, jobbágyok, zsellérek éltek és a gazdálkodás nemesi és jobbágybirtokon folyt. A nemesi birtokok igen változatosak voltak, hatalmas uradalmak mellett igen sok volt az egy-kéttelkes, sőt csak töredéktelekkel vagy még azzal sem rendelkező kisnemes, illetve kisnemesi birtok. A kisnemesi és a jobbágyéletmód között nem nagy különbség volt. Ami volt az inkább társadalmi-politikai volt, mintsem életmódbeli, hiszen a gazdálkodásuk

majd azonos módon folyt. A nagybirtok terjeszkedése, a majorsági gazdálkodás fokozatos előtérbe kerülése és a hosszan elhúzódó háborúskodások következtében erőteljes zselléresedés indult itt meg. Az ármentesítés után ez a folyamat fokozódott. A víztelenített területeket a nagybirtokok szerezték meg, nagy létszámú mezőgazdasági munkásréteg formálódott, az agrárproletárság egy sajátos formája. Abban minden birtoklási- és vele kapcsolatos gazdálkodási forma megegyezett, hogy az alapvető földművelés mellett csak kiegészítő gazdálkodási ágakként tudta a többiek, az állattartást, a gyűjtögetést, a zsákmányoló gazdálkodás számos fajtáját működtetni.

Munkámat sem szántam összegező jellegűnek; monografikus igények nem vezettek. Összegező feldolgozáshoz – úgy érzem – folyamatos gyűjtőmunkám ellenére sincsen elég anyagom. Munkám közreadásával inkább a figyelmet kívánom felhívni a Ecsedi-láp vidéke néprajzára, ezen belül hangsúlyosan a lápi gazdálkodás kutatásának szükségességére.

II. A RÉTOLDAL FÖLDRAJZI VISZONYAI

Az Ecsedi-láp keletkezése

Soó Rezső szerint „Alföldünkön az utolsó természetes kép az erdőkkel, lápokkal, mocsarakkal, kisebb lösz és homokpusztafoltokkal tarkított táj, az erdősztyepp, amelyet a rajta átzúduló népek irtásai, a középkori települések, a török hódoltság, végül – az utolsó két évszázadban – mesterséges kiszáritás tette a mai kultúrpusztává”.³³ A török hódoltság kultúrtörténet írója pedig így látta a korabeli Magyarországot: „Jó Magyarország egykoron a mocsarak és posványok hazája volt. Kisebb-nagyobb folyóvizeink kényük, kedvük szerint száguldhattak síkságainkon. Kőhányások, kőpartok, akkor még nem törték meg erejüket. Hihetetlen idő alatt zátonyokat, szigeteket teremtettek, hogy nemsókára ismét eltüntessék azokat. Ha megunták régi ágyukat, új medret vájtak maguknak. S amit maguk vájtak, idővel maguk temették be hullámhalmokkal, elsöpört szigetek és partok földjével. Az elhagyott medrek egyes része kisebb istápot kapván, lassankint holtvízzé, tocsogóvá vált. Kisebb folyóinkat ezernyi zsalló, szegye, czége és más efféle halászalkotmány akadályozta folyásukban. A terjedő láp minden évben elnyelte néhány falu határát. Voltak folyóvizeink, melyeknek medrét sem lehetett felismerni a tengernyi vízben. Ilyen volt például a Kraszna folyó, mely az Ecsedi lápot táplálta. A tavaszi olvadás múltával megapadtak a vizek; a legtöbb folyó is helyére szállt, de a mélyebben fekvő területeken ezernyi tó, tófolyás, tócsa, ér, nádas, zsombék, morotva, cservíz, gyűlvíz, vízállás, örvényhát, libhány, halovány, sásasrét, kopolya, goronc, han, düngér, dög-láp, lábbóláp, kalakányos víz, cseretláp, vész,

³³ Soó Rezső: A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve, I. Budapest, 1964. 90–95.

sulymos és gyalmostó stb. támadt. Boldog otthoni volt a vízmadaraknak”³⁴

A lápok keletkezésének magyarázatát az anthropogeografia az alábbiakban adja: „A láp az állóvizek egyik alakja, a benne rothadó és pusztuló, évről-évre megújuló növényvilággal. A lápokra, mocsarakra tehát jellemző az állóvíz, az ebben élő növények sokasága, rothadása, mely maradványainak hosszú éveken át való felhalmozódását eredményezi.

Az állandó vízbőséget elsősorban a klíma biztosítja éppen úgy, mint a dús növényzet létezésének lehetőségét. Így a klímának is döntő befolyása van a lápok keletkezésére. Ott, ahol az esőzés bőséges vagy a magashegyek közelsége biztosítja a sekély állóvíz létezését, több a víz, mint amennyit a párolgás és beszivárgás megemészt, ott láp keletkezik.

A felszíni domborzat szerint azután a vizet az eső-, talaj- vagy folyóvíz szolgáltatja. Ha valamely folyó esése csekély, úgy, hogy a magával ragadott hordalékot többé nem tudja továbbítani, akkor ezt kezdi lerakni. A lerakott hordaléktertegek lassan feltöltik a folyó medrét úgy, hogy az kilépve, új utat keres magának. Vagy kanyargós útján széles meandereket vág ki, melyeket aztán keresztülvágva elhagy és csak nagy vízállás idején keres fel. Kedvező esetben a folyó mentén széles árterület képződik, amely nagy vízállások idején mindig újabb víz és hordaléktömegeket kap. Ezek egyes helyeken mocsarakat, kis tavakat alkotva a lápképződésnek kedvező talajt nyújtanak.

Ott, ahol a hordaléklerakódás igen nagy és az általa okozott vagy már meglevő talajalakulatok a folyót meggátolják rendszeres meder kivágásában, rendszeren mocsár és a láp különböző alakjai keletkeznek.

Az ember igen gyakran segíti a természetet eme munkájában, sőt, szükségből elő is idézi azt. A folyómederbe beépített gátak, vagy a víz különböző célokra történő elterelése, gyakran eláraszt területeket, amelyekből aztán többé nem távozik el a víz. A lerakott hordalékon és a sekély helyeken azután a növényzet üti fel a tanyáját. Az első a nádas, mely sűrű, susogó szálaival ellepi a partvidéket. A nádas tisztásait pedig az apró vízínövények tömege lepi el. Ezek a növények a vízmeny-

34. Takács Sándor: Rajzok a török világból, I–III. Budapest, 1917. 73.

Indul a gazda a mezőre, 1955

nyiség ingadozása szerint pusztulnak, de nem teljesen, hanem csak rothadnak és maradványaik csakhamar vastag réteget alkotnak a partvidéken. Ez a fekete, igen nagy víztartalmú és rothadási gáztermékekkel telített pépszerű réteg addig nőhet, amíg a víz színét el nem éri. Akkor aztán megszűnik növekedése, tetejét fű lepi be, gyakran nyíresek képződnek rajta, de süppedékes volta miatt még nem járható. Azáltal, hogy a víz a növénymaradványokat elzárja a levegőtől, azok nem tudnak teljesen feloszlani, hanem csak részben rothadnak el, maradványuk pedig a lúp alján tufát alkot.

A Ecsedi-láp is a Kraszna bizonytalan, kacsARINGÓS folyásából keletkezett. Valószínűen a prehistorikus korban”, s ezt bizonyítja *Walther László* is.³⁵

Nagy a valószínűsége annak, hogy az alföldi nagyfolyóinkhoz hason-

35. *Walther László*: Porcsalma és az Ecsedi-tó. Tudománytár, IX. 1836. 135–183.

lóan a Kraszna is kóborló folyó volt, ezt látszik bizonyítani a sok holtmeder is.

Szirmay is három medret említ.³⁶ Az első ág a déli, az Ér nevet viseli. Középső ága Király-Daróc, Pórtelek, Dengeleg és Endrőd mellett folyt volna. A harmadik ága az északi Darócon átfolyva, azontúl ismét kettészakadt. Az egyik Tyukod és Porcsalma mellett elhaladva, Győrteleknél ömlött a Szamosba.

A másik Domahida, Kaplony, Kálmánd, Börbely, Mérc és Ecsed mellett elhaladva, Géberjénél ömlött volna a Szamosba.

Szirmay megállapítása az 1886-i 1:75 000-es katonai és még inkább a II. József korabeli térképekről is leolvasható. Ezek szerint a Kraszna Kis-Majtény mellett egyszerre balra tért és Ecsed irányában folyt, míg a jobb ág Tyukod irányában elpusztult. *Szirmay* megállapítását többen megkérdőjelezzik.³⁷

Egyes kutatók azt bizonyítják, hogy az Ecsedi-láp több apró tó és láp összenövése által keletkezett. Sok nyom arra vezet, hogy feltételezzük azt, hogy a tiszta tavak egész csoportja állt az Ecsedi-láp helyén (pl. Ecsedi-tó, Ököri-tó, Tyukodi-tó). Ezek tiszta síkvízből állottak, melyek nyáron behúzódtak. Valószínű, hogy a sok vár (Ecsedi-vár, Sárvár, Borbély-vár) védelme céljából elterelgetett Kraszna vize zavarta meg a hidrográfiát annyira, hogy ezek a tavak lassan elláposodtak.³⁸

A közelmúlt kutatásai azonban ezt a feltevést cáfolják s egybehangozón azt bizonygatják, hogy „A Beregi- Szatmári-síkság hazánknak talaj- és folyóvizekkel egyik legjobban ellátott területe. A határon túli peremhegységekből érkező Tisza és mellékfolyói (Túr, Batár, Szamos, Kraszna, Szipa, Csaronda) egymással párhuzamosan futnak le NY-ÉNY-i irányba. A felszín morfológiai képe lapos *bordalékkúp* és *alluvium*, amelyen a vízfolyások a legutóbbi időkig sokszor változtatták folyásukat, el- és összeágtak. A jelenlegi süllyedések és elgátolt me-

36. *Szirmay Antal*: Szatmármegye fekvése, történeti és polgári esmérete. Buda, 1809. I. 19.

37. *Czirbusz Géza*: Az Ecsedi-láp lecsapolása. Földrajzi Közlemények, XXVII. 1899. 100.

38. *Ciurdariu Eleonora*: A lápok anthropogeográfiája, különös tekintettel az Ecsedi-lápra. Budapest, 1914. 8.

dencék – mint helyi erőbázisok – a szabályozások előtt összegyűjtötték környezetük vizeit. Legjelentősebb volt ezek sorában az Ecsedi-láp, amely a Kraszna, Szamos és még néhány patak vizeinek természetes tározójaként működött.³⁹

Az Ecsedi-láp kialakulásával kapcsolatban még legújabban is eltérőek a vélemények. Több kutató tektonikus eredetűnek tartja: „A Tisza és a Szamos azért kényszerült elhagyni az Ér-völgyet, mivel a Beregi-síkság jobban süllyedt, mint a D-i szomszédja, így a Tisza és a Szamos szükségképpen É felé fordultak a Bodrogtörzs irányában”.⁴⁰ *Kádár László* szerint viszont a Bereg–Szatmári síkság nem tektonikus süllyedék, hanem eróziós eredetű.⁴¹

Cholnoky az Ecsedi-láp keletkezésének magyarázatát visszavezeti a prehisztórikus időkben képződött olyan felszíni horpadáshoz, „amely az Alföldön még napjainkban is jelentkező tektonikus mozgások következménye. Az ezen horpadásban tanyát vert vízinövényzetnek évezredek során víz alá merült, elhalt részei oly átszénesezési folyamaton estek át, amelynek eredménye az a 0,5–2 m vastag egyszerű, de finom homokkal kevert tőzegréteg, amely a terület altalajának kék és sárga agyagrétegét borítja, s amely a terület horpadásjellegét lassanként megszüntette. A Szamos törmelékűje és a Nyírség futóhomokkal vastagon elborított és élesen határolt löszplatója közé eső, km-enként alig 12–13 cm esésű és mintegy 50 000 katasztrális holdra becsülhető eme síkság aránylag még így is mélynek maradt”.⁴²

A Réz és Meszeshegység összeszögelése táján eredő kis hegyi folyó, a Kraszna, lejtős útján eléggé jó mederben folyik, útja aránylag mély térszínén, a csekély esés folytán szinte meder nélkül szétterült. De nemcsak a Kraszna vize, hanem a Sósptak vizével bővült Homoródvíz,

39. *Borsy Zoltán*: Geomorfológiai vizsgálatok a Bereg–Szatmári-síkságon. Földrajzi Értesítő, III. 1954. 270–280.

40. *Urbancsek József*: A Nyírség, a Bodrogtörzs és a Rétköz, valamint a Bereg–Szatmári-síkság vízföldtani viszonyai. Földrajzi Értesítő, 1962.

41. *Kádár László*: Az Alföld felszínének kialakulásáról. (Elnöki megnyitó a MFT gyulai vándorgyűlésén.) Földrajzi Közlemények, 1964.

42. *Cholnoky Jenő*: Az Alföld felszíne. Földrajzi Közlemények, XXXVIII. 1910.

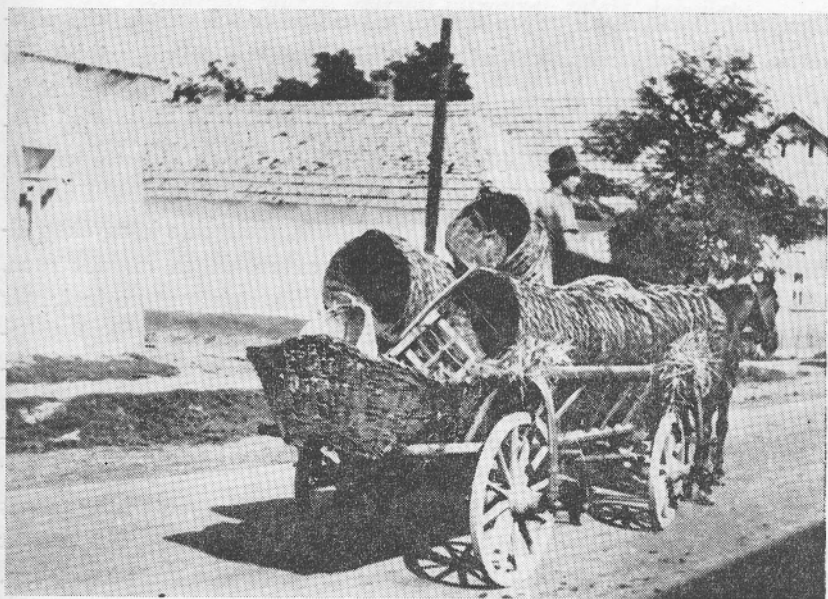
továbbá a Balkányfolyás és a nyíri vizek is gyarapították a szétterült víztömeget, amelyet kissé odább északra, a Szamos és Tisza egyesült törmelékkúpja és a Nyírség platója között nagyon megszűkülő térszínen, a Kraszna-meder olyan lassan vezetett Olcsvánál a Szamosba, hogy rendszerint egyik árvíz ott találta az előző maradványait, vagyis a mocsárvilág állandósult. Ha a Szamos vízállása magasabb volt a Krasznánál, akkor megakadályozta a Kraszna vízének belétódulását, sőt a Szamos vize a Krasznát vissza is szorította; a Krasznában, meg a láp vízerein, vájásain a víz ilyenkor visszafelé, felfelé folyt. A Szamos visszazúduló vize az ecsedi és a kocsordi térséget öntötte el, de már az Ecsed és Tyukod környéki lápi erdőkbe nem tudott felhatolni. Ha aztán a Szamos és a Kraszna egyszerre áradt, tengerré változott az egész terület.

Az Ecsedi-láp alakja, fekvése, kiterjedése

A láp a délkeletről északnyugati irányba folyó Kraszna két oldalán elterülő ellipszishez hasonlítható. A XX. század elején még összefüggő terület volt az egész, de az 1863. évi nagy szárazság idején – a ránk maradt meteorológiai megfigyelések szerint – az ecsedi határnak Tyukod község alatti részén a nádas kipusztult és helyét sásos és füves kaszálók, legelők foglalták el. Így a nagy láp két részre szakadt. A kisebbik az Ecsedi-láp körüli Nagyecsed, Győrtelek, Kocsord községek közt, míg a nagyobbik Nagyecsedtől délre, a mai országhatáron túli részen az ún. Nagy-láp.

Területének adatai igen eltérőek. *Mikovinyi Sámuel* 1730-ban a hosszát 7 mérföldnek (58,5 km), szélességét 4 mérföldnek (33,5 km) tünteti fel.⁴³ *Borsitzky Pál* földmérő ötven évvel később, 1780-ban a láp egész területét 6,58 négyzetmérföldnek (63 000 kh) vette fel és térképezte. Ezen a térképen a Kraszna Nagymajtényből kitér Nagyecsed irányában, ahonnan a Tisza irányába folyva Olcsvaapátinál folyik belé. Ez a térkép azonban, alaposabb tanulmányozásra kitér, hogy inkább vázlat. A láp területét, de a településeket is, torzítva tünteti fel. Ez bizo-

43. *Szirmay Antal*: i. m. 21.

Ecsedi hosszú szekér, 1960

nyítható azzal is, hogy Kocsord és Mátészalka a valóságban majdnem egy vonalban fekszenek, a térképen viszont Kocsord mélyen Mátészalka alatt. Ebből következik, hogy a láp Kocsordtól északra aránytalanul nagyobb. *Vályi András* szerint a láp hossza 7,5 mérföld (62,5 km), a szélessége 2 mérföld (16,7 km).⁴⁴ *Szirmay* idejében a láp nagysága 4 mf², 38 000 kh volt, ami, a torzításokat figyelembe véve, majdnem megfelel az 1780-as állapotnak.⁴⁵ *Fényes Elek* leírása szerint „Számos posványai közt e megyének első helyet foglal el az Ecsedi-láp mely a Kraszna vizének elmoszarasodásától vehette eredetét, a Számos és Tisza árjaiból is kapván olykor vizet, mely a láp alacsony fekvésénél fogva többé vissza nem folyhatott. Ez Domahidától kezdve, Szamoszegig 4 mérföldnyi hosszú, szélessége hol 1, hol 1/2 mérföld. A lápnek kevés tiszta helyei vannak, hanem nagyobb részt posványból áll.

44. *Vályi András*: Magyarországának leírása. Buda, 1796.

45. *Szirmay Antal*: i. m. 21.

Egyébként találhatnak olyan térek, melyek nyári szárazságban kaszállhatók, téli befagyással a marhákat jó ízű sással táplálják, továbbá nád és gyékény is bőven terem, de vannak olly csalóka zöldellő helyei is, melyek alatt lappangó posványosság van, s mellybe a barom vagy székér elsüllyedvén, onnan többé ki nem gázolhat. Az itt látható égerfás, fűzfás és rekettyés erdőkhöz, csak fagy alkalmával juthatni. Ezen tó régenten kisebb lehetett, mert több helységnek, melyek e környéken állottak, maiglan hírök sincs, s nevek csak oklevelekben maradt fenn. Egyébiránt a tó kártékonyágát gátlani, sőt kiszárítását eszközteni, már több ízben megpróbálkoztak.”⁴⁶ Vannak olyan adataink is, hogy emberi beavatkozással, az ecsedi vár biztonságára mesterségesen is nagyobbították.⁴⁸ A legújabb tájféldrajzi munkák is „kétharmadnyi Balaton nagyságú Ecsedi-lápot a bele torkolló Kraszna, valamint a Szamos árvizei táplálták”⁴⁹ – említenek.

Ez a vízrajzi helyzet a rajta és vele szoros kapcsolatban kialakult más földrajzi tényezőkkel – például talajviszonyokkal, éghajlattal – együtt képezte az alapját az Ecsedi-láp vidéke, a Rétoldal gazdálkodásának. A vízrajzi helyzeten a történelem során kialakult különféle gazdasági és társadalmi berendezkedések nem sokat változtattak. A *Frisnyák Sándor* által „ösi ártéri gazdálkodás”-nak nevezett, hosszú időn át tartó gazdálkodási forma megváltoztatásához nem voltak elegendő nagyok, rendszeresek, folyamatosak azok a tevékenységek, amelyek például a várak védelmét, a vízi közlekedés biztonságát, a vízi malmok működését stb. voltak hivatva biztosítani, illetve fokozni.

46. *Fényes Elek*: Magyar országnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. Pest, 1839. IV. köt. 260.

47. *Magda Pál*: Magyarországnak és a határőrző katonaság vidékének legújabb statisztikai és geographiai leírása. Pest, 1818. 439.

48. *Hunfalvy János*: Egyetemes földrajz. Budapest, 1886. II. köt. 205.

49. A tiszai Alföld. Magyarország tájféldrajza. 2. (Szerk.: *Pécsi Márton*.) Budapest, 1969. 33.

A vízborította lápterület talaja nem volt sík, mint gondolnánk, hanem helyenként állandóan a vízszin fölé emelkedő *szigetek*, a vízszintet megközelítő *bátak*, és ezekkel ellentétben köralakú, néhány méter mélységig meghajló *fenekek* váltakozásából állott.

Stefanovits Pál az Ecsedi-láp talajait vizsgálva állapítja meg, hogy az Ecsedi-láp az „ország legkeletibb süllyedéke, melyet ma a Tisza, Szamos közelít meg. Szoros összefüggésben van a mellette fekvő Szatmári síksággal, melynek felépítésében a Tiszának, valamint a Szamosnak északról dél felé haladó ősfolyói vettek részt . . . Talajai mind a Tisza mellékfolyóinak öntéseinek alakultak ki. A folyók a környező hegyek talajtakarójának anyagát hordták bele abba a süllyedékbe, mely a Nyír-ség kiemelkedésével egy időben, a geológiai jelenkorban keletkezett. Az állandó süllyedés ellenére a feltöltődés nem egyenletes ütemben folyt, valószínűen azért, mert maga a süllyedés sem volt egyenletes. Voltak olyan időszakok, amikor az évente megismétlődő áradások üledéke vastag rétegben borította be a területet, és így megakadályozta a humuszszintek és egyéb talajrétegződések kialakulását. Ugyanakkor azonban voltak viszonylagos nyugalmi időszakok is, melyek alatt növénytakaró fedte a talaj felszínét, és ezt nem háborgatta a folytonosan ismétlődő elöntés.

A nedves viszonyoknak megfelelően rétek, mocsaras területek és mocsári erdők borították a tájat és ezekből csak a magasabb hátak emelkedtek ki, melyeken erdők állottak; az ember megtelepedése után először ezek kerültek szántóföldi művelés alá. Ezeknek a nyugalmi időszakoknak a talajait ma is tanulmányozhatjuk, ha a folyók mai partjait vagy a mesterséges feltárásokat vizsgáljuk, melyekben 2–4 méter mélyen eltemetve szurokfelete, agyagos színtereket találunk. Két ilyen felete agyagos szint, ún. mocsárszint található, melyek elterjedése nem azonos. Az alsó mocsárszint az Ecsedi-láp ősenek fogható fel, és az ásványvizsgálatok szerint a Szamossal mutat összefüggést. A felső mocsárszint ezzel szemben az Ecsedi-láp szerves tartozékának tekinthető, melyet csak helyenként borított be a fiatalabb öntésiszap, ezért a felszínen is megtalálható . . . A víztelenítés (elcsapolás) következtében tő-

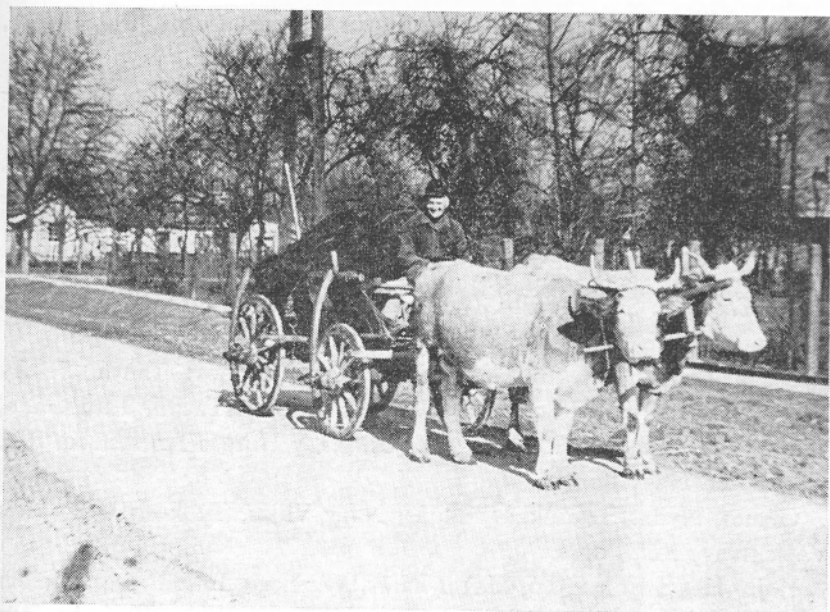
zegrétege állandóan pusztult, és azokon a helyeken ahol 50–100 évvel ezelőtt még nádas tőzegláp volt, ma már szántóföldi művelés folyik. A kiszáradás következtében a tőzegréteg állandóan zsugorodik, és a száraz tőzeg a szél martaléka lesz.

A tőzegszelvények felső rétegei ma már mind *kotuvá*⁵⁰ alakultak, mert a könnyű szervesanyagban gazdag részeket a szél kifújta, és csak az agyagosabb, nehezebb morzsák maradtak vissza. A kotu és az alatta levő *tőzeg*⁵¹ vagy tőzeges iszap kémhatása savanyú, pH-értékeik 5,0 és 6,0 között váltakoznak. Savanyúságuk különösen a hidrolitos savanyúság értékében mutatkozik meg, mely 100-on felüli nagyságot is elér. Itt a nagy savanyúság, a szervesanyag tulajdonságaiból származik, amit az is mutat, hogy kicserélődési savanyúságot nem találunk ezekben a talajokban... A láp melletti és a tőzeges szelvényekben igen gyakran találunk gipszkiválásokat, melyek az altalaj nagyobb telítettségét is magyarázzák.

A mezőgazdasági művelést különösen a tőzeges talajok különleges hőgazdálkodási viszonyai szabályozzák. A késő tavaszi fagyok, a mély

50. „A *kutus láptalaj* a nedves láprétek és a kaszálók talaja. Feltöltődő állóvizek, folyóalluviumok mélyedéseiben található a savanyúfüves lápréteken, olyan helyen, ahol a talajvíz szintje nyáron sem száll egy méternél mélyebbre. Tavasszal ezek a láptalajok víz alá kerülnek. A kotus láptalajban sok a szerves anyag (10–25% humusztartalom), de humuszuk nyers, telítetlen. A talaj száraz állapotban porló, a szél könnyen elhordja, vizesen sáros, kenhető. Helyes agrotechnika alkalmazásával egyes növények – például a répa és a burgonya termelésére nagyon alkalmas.” Magyarország természeti és gazdasági földrajza. Budapest, 1968. 131.

51. *Tőzeges láptalaj*. „A feltöltődő állóvizek peremi vízborította övezetben képződnek. Közeli rokonságban vannak a kotus láptalajokkal, de ásványos anyagban szegényebbek, szerves anyagban gazdagabbak. (Szerves anyagtartalom 60–70%.) Hazánkban a nádtőzeges lápok a jellegzetesek. A tőzeges láptalajok talajszelvénye rétegzetlen, uralkodik benne a tőzeg. A szervesanyag humuszosodása nagyon különböző fokú lehet. Legkevesebb humusztartalma a rostos tőzegnek van, legtöbbet tartalmaz a szuroktőzeg. A tőzeges talaj sok vizet képes felvenni, kiszáradva azonban összezsugorodik. Felszántva a száraz, könnyű szerves anyagot a szél kifújja, ezért teljesen vízteleníteni az ilyen talajt nem szabad, a talajvíznek körülbelül egy méter mélységben kell állnia. A tőzegtalaj erősen savanyú, mert humusza telítetlen. Megfelelő agrotechnikával mezőgazdaságilag jól hasznosítható. Nagy területeket borít a balatoni Nagybereken, az Alsó-Zala mentén, a Hanságban és az Ecsedi-lápon.” Magyarország természeti és gazdasági földrajza. Budapest, 1968. 132.

Tehénszekér, 1960

fekvés és a sötét szín következtében fellépő erős kisugárzás eredményeképpen gyakran okoznak jelentős károkat. A termelvények közt elsősorban a takarmányrépát, kenderet, rozst és napraforgót kell kiemelnünk, melyek a tőzeg különleges vízgazdálkodása, savanyúsága és hőviszonyai mellett is eredményesen termeszthetők. Burgonya is nagy terméseket ad, de minősége nem megfelelő, mert a gumók ízetlenek, vizesek, nem raktározhatók”⁵²

A rendelkezésünkre álló térképek tanulmányozása során az alábbi elnevezéseket találtuk: Béres-halom, Zöld-halom, Fürgő-halom, Téskes-halom, Ohay-halom, Mikli-halom, Körtvély-halom, Csapsziget-halom, Nagytág-halom, Szilfás-halom, Külső hete-halom, Balázs-halom, Nagy Égres-halom, Malom-halom, Ürges-halom, Kamos-halom, Körtefa-halom, Répa-halom, Forrás-halom, Csárda-halom, Szállás-éger, Ecsedi-

⁵² *Stefanovits Pál: Magyarország talajai. Budapest, 1963. 236–242.*

Nagyéger, Tyukodi-Nagyéger, Zsíros-éger, Farkasos-éger, Bujáki-éger, Pongrácz égere, Pap-éger, Névtelen égerek, Görcs égere.

Nyáros zugja, Kisnyáros, Nagynyáros, Nyáros-föld, Nagy-füzes, Ló-kert-fűzfája, Nyírfás, Viczu-láp, Bondér-láp, Csákó-láp, Komi-láp.⁵³

Pinczés láp környéke, Béres halom, Géresi halmánál, Gyakár hát, Karáb, Duzgó, Irtovány, Ló ér környéke, Bagoly rét, Nagy Láp (Ecseder Sumpf), Csiszló lapos, Agg Erdő.⁵⁴

Nagy Láp (Ecseder Sumpf), Nádas láp, Három ezer, Pire, Mély Ér, Halas Tó, Gém Szeg, Hodos Tó, Balsér Rét, Régi Vágás, Nagy Puszta, Táblás Rét, Láp Allja, Curialis Erdő, Nyílások.⁵⁵

Csaba Tanya, Kerekes Tanya, Uray Tanya, Janosy Tanya, Teleky Tanya, Jánosy Puszta, Fogarassy Tanya, Szuchányi Tanya, Tatu Gátja, Tibota, Sas Ágya, Kis Rét, Nagy Lajos, Nagy Horgas Ér, Astrom Rét, Nádas Rét, Nagy Láp.⁵⁶

Gémes, Nyilas, Irtások, Új Vájás, Nagy Vájás, Tyukodi Vájás, Kis Vájás, Nagy Rét, Fogás.⁵⁷

Hajtó Hegy, Ecsedi Tó, Magos határ, Vár hegy, Ecsedi Láp, Malom hegy, Nagy Égres hegy, Peres Láp, Bujáki, Tyukodi láp, Urai láp, Pap Égre, Beked Lápja, Csicsor Lápja, Ördögös Láp, Sás Vár.⁵⁸

Posta rét, Királyi Föld, Nagyhide Föld, Károlyi rét, Nagy tag halom, Csapsziget, Szik, Horgas hát, Fürgő halom, Élőhát, Kálmándi rét, Ohay halom, Lancsziget, Nagy Füzes, Tékes halom, Nagy kerület, Balas föld, Lókert, Zöld halom, Karáb, Lápos föld, Nyáros föld, Dió föld, Béres halom, Tökerét, Csiszló lápos, Hosszú gyep.⁵⁹

Csere Lápos, Láp alja, Csig-ér, Kerek-tó, Csonkás, Tarcsakas, Irtás rét, Rodos tó, Úrbéres forduló, Reök tag, Figdor tag, Úrbéres rétek,

53. Lovassy Sándor által készített felvétel. I. m. 86.

54. Königreich Ungarn Section N = ro 47 Colonne N = ro XLVI.

55. Königreich Ungarn Verwaltungs-Gebiet: Comitat Szatmár Section N = ro 47 Colonne N = ro XLVII.

56. Königreich Ungarn i. m. N = 46. C. N = ro XLVII.

57. Königreich Ungarn i. m. N = ro 45. C. N = ro XLVI.

58. Königreich Ungarn i. m. N = ro 46. C. N = ro XLVI.

59. Königreich Ungarn Section 4969/1.

Magyarok legelője, Magyarok rétje, Tagya, Radas, Balkány víz, Mély ér.⁶⁰

Ecsedi láp, Nagy Láp, Pongrácz tn., Kaufmann tn. Max kerülőház, Teleky tanya, Mikolay Aladár tn., Maier Károly tanya, Szuhályi tanya, Sás Ágya (Jm Hochsommer trocken) Tatu Gátja, Tibota.⁶¹

Nagy (Ecsedi) Láp, Tyukodi (Új) vágás, Kerekéri nádló, Urai Forduló, Lapos Tó, Nádas, Illyés kút, Szilonta, Kecskés és peres, Tyukodi láp, Urai láp, Ördöngös láp, Csicsor láp, Beked láp, Pinczés láp, Csárda hegy, Luteránus rét, Rózsás kert, Forgó híd, Szélkerekek, Táblás, Sváb szálás, Sár vár, Szt. Márton Puszta, Előtelek, Erdőfalu, Külsőhetehegy, Koris, Balázshegy, Híd ére, Agg erdő, Tótfalu, Bodori, Onas, Irtovány, Bagoly rét.⁶²

Nagygorond tanya, Csiriakos, Sándori puszta, Gémes, Borzancs tanya, Szarvas kert, Kádár-kert, Homokalja, Csizmadia tanya, Abel tanya, Lukács tanya, Szalkai tanya, Mandel tanya, Halmi tanya, Szalkai tanya, Schönberger tanya, Szállás Éger, Ecsedi tó, Felső rét, Halomhegy, Jékey tanya.⁶³

Az I–II–III. katonai felmérések térképanyagát Budapesten a Hadtörténeti Intézet Térképtárában tanulmányoztam. Összehasonlítottam a különböző időben készült térképeket, mivel az I. felmérés (1763–1787), a II. (1806–1869), a III. (1869–1887) években készült. Az összehasonlítás során kiderült, hogy a láp területére, felszínére, növényzetére, a környező települések hálózatára, elérhetőségére stb. vonatkozóan maguk a térképek is becses adatokat tartalmaznak. De a Landesbeschreibung-ok még több, néprajzilag is hasznosítható adatot nyújtanak. Ezekből a leírásokból tárgyunk szempontjából a következőket idézzük:

Ecsed kastély (Nagyecséd)

1. Tyukod 3 3 1/2, Börvely 4 (óra)
2. A templom falazott, a kastély teljesen szét van rombolva.

60. Königreich Ungarn Sektion 4969/2.

61. Königreich Ungarn Sektion 14–XXVII.

62. 4869/3 Hadtörténeti Intézet 1955. január 25. 169/1.

63. 4869/1. 14–XXVII. Hadtörténeti Intézet 1955. I. 25. 167/1.

3. A Kraszna folyónak, amely egészen be van növe náddal, a majd csak idővel kiásott levezetésével kell megkapnia ágját.

4. Magastörzsű tölgyek és égerfák.

5. A Láp, a nagy ingovány erős esőzéskor igen megduzzad és el-
árasztja a csatlakozó szekciók valamennyi környező rétvét; a rajtuk lé-
tesített levezetések mentén egyesével gyalog el lehet menni, mint aho-
gyan a környékbeli falvak egyes lakosai gyalog átmerészkednek a ná-
don.

6. A Börvely-jel jelzett úton szükség esetén könnyű kocsival a Krasz-
na folyóig el lehet járni; a Tyukod-i és Etsed-i többi út csak akkor jár-
ható, amikor fagy, ezen kívül azonban gyalog sem járhatók.

7. A hajdani erődnek egyetlen bejárata van, amelyet annál is köny-
vebb volt megvédeni, mert a környék nem magasodik a hely fölé.

Sár Vár

Egy hajdani kolostor maradványai.

Tyukod

1. Cengeri Újfalú, 2, Ura 1 1/2, Fagiu házak 1, Angyalos 2 1/4,
Csenger Város 2 2/5 óra.

2. A Láp megduzzadásakor a rétek nagyrészt elöntődnek, azonban
újra kiszáradnak.

3. A kivezető utak Fagiu felé mindenkor jók, az Új Falu felé vezető
is majdnem mindig, az Ura felé vivő azonban csak száraz évszakban
járható ezeken a réteken át.

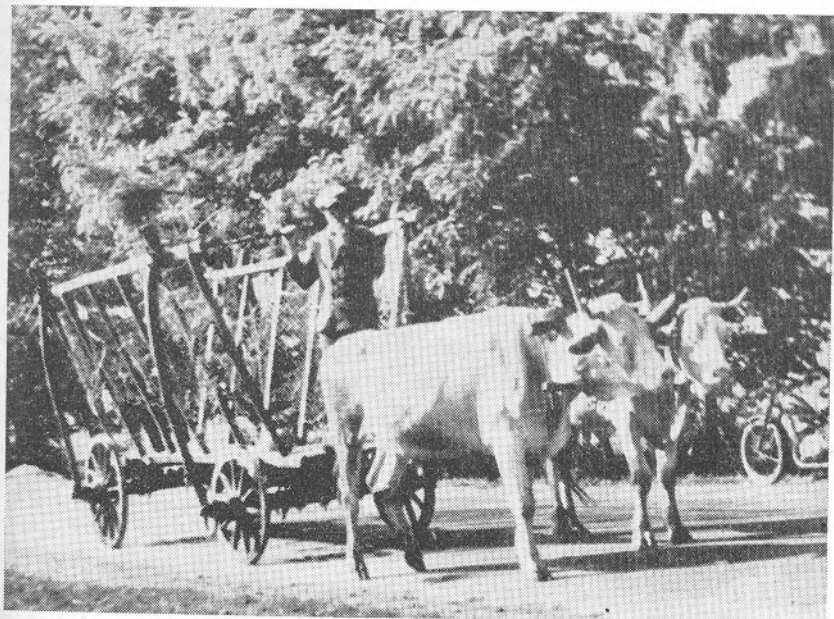
Ura

Birtok néhány kunyhóval. Csenger Új falu 1/2 óra. Egy szétrombolt
templom maradványai.

Csinálos (Csanálos)

1. Börvely 1 1/4, Kalman 1 1/4, Fenj 1, Nagy Károly 1 1/2, Valaj
3/4 óra.

2. A templom szilárdan épült.

Tőrekes szekér, 1955

3. A patak, amely itt a malmot hajtja, jelentéktelen és az esztendő legnagyobb részében ki van száradva.

4. Az erdőség igen sűrű és magastörzsű, többnyire tölgyből áll, csak a jelzett kocsitakon járható.

5. A rétek Börvely felé némileg mocsarasak.

6. A Maria Bocz-ról Nagy Károly-ba vezető útnak fekete talaja van és következésképp száraz időben igen jó. A többi út Börvely és Kálmánd felé hasonló természetű.

7. A falazott templomot itt fel lehet használni az országút elzárására.

Börvely (Börvely, Berveni)

1. Kalmánd $1\frac{1}{2}$, Valaj $1\frac{3}{4}$, Merk 2, Etsed 4 óra.

2. A Kraszna folyó ugyanolyan természetű, mint ahogyan Etsednél ebben az oszlopban a 13. szekciónál leírtuk.

3. Az állatkert és a jelzett magastörzsű erdőség fenyőkből áll; a cserjés vegyes fajtájú és majdnem mindenütt elterjedt.

4. A Láp minden évszakban járhatatlan mocsár, amelyen átfolyik a Kraszna folyó, nedves időjárásnál, de tavasszal rendszeren, a Kraszna kiáradásakor a Láp körül fekvő falvak egészen elárasztódnak.

5. Az állatkert mentén jelzett út igen lágy talajú és csak száraz időben járható. A Kálmándra vezető úton egy igen rossz hídon kell átmenni, egyébként az utak olyanok, mint Csinálosnál.

Nagy Károly Város (Nagykároly, Carei)

1. Domahida 2 $\frac{3}{5}$, Nagy Maiteny 3 $\frac{3}{4}$, Fenj 1 $\frac{1}{4}$, Csinálos 1 $\frac{1}{2}$, a kápolnához $\frac{1}{2}$ óra.

2. A város nagy része szilárd építésű.

3. Meglehetősen gyér magastörzsű tölgyerdőség.

4. A rétek szárazak.

5. A postaút, amely Nagy Károlytól Szatmárra visz, száraz időben nagyon jó, tartós esőzéskor és a Láp kiáradásakor járhatatlan, s akkor Nagy Maitényon át kell járni; a többi út jó, csak magában a helységben rossz az utak.

6. A várost egy magaslat uralja a szőlőknél.

Szalka mezőváros (Mátészalka)

1. Kocsord 1 $\frac{1}{4}$, Megyes 1 $\frac{1}{2}$, Hodász 2 $\frac{3}{5}$, Ó Pály 1, Parasznya 2 $\frac{1}{5}$ óra.

2. Falazott templom, de jelenleg már igen roskatag.

3. Az erdő mögött folyó Kraszna nagy mocsár miatt hozzáférhetetlen.

4. A nagy Láp mocsár felé a erdőség magastörzsű, gyér és leginkább tölgyes, a réteken . . . gyér nyírfaerdőség.

5. A helység körül található kis mocsarak nyáron kiszáradnak.

6. A Medgyesre vivő út a Csikó-dombig igen homokos; hasonlóképpen a Csárdás kocsmá felé vezető is. A Nagykárolyba vivő úton itt-ott néhány rossz hely akad. A Kocsordra vivő útnak igen fekete és agyagos

talaja van, a Kraszna kiöntésekor egy időre járhatatlan, de amúgy is még kis esőzéskor is igen rossz. Az első korcsmánál levő gát szintén csak rőzséből van és igen rosszul elkészített.

Kocsord

1. Győr Telek $3/4$, Tunyog $1\ 3/4$, Szalka $1\ 1/4$ óra.
2. A Láp-on átfolyó Kraszna Erdélyben ered. Minthogy igen gyorsan és nagy eséssel jön, minden igen gyakran kiönt, s ezáltal a kiáradás által keletkezett a Láp mocsár, amely hosszában 5 mérföldnyire, széltében $1\ 1/2$ -re terjed ki, miután azonban a Kraszna nagyobbrészt rajta folyik át, szélességét nem lehet pontosan meghatározni, a falunál több ágra oszlik és szélessége 20 és 30 lépés közötti.
3. A Láp közötti erdőség hozzáférhetetlen.
4. A nagy Láp mocsár minden évszakban járhatatlan és legnagyobb részt náddal van benőve.
5. Kocsordon át a Gyarmathra vivő út egyes helyeken igen rossz, roskatag hidakkal van ellátva, tavasszal a Kraszna kiáradásakor egy időre járhatatlan.

Vasvári

1. Fábiánháza $3\ 1/2$, Merk 4, Vallaj $4\ 1/2$, Császári 1, Bator 1, Kerekna + korcsma $1\ 1/4$ óra.
2. A falu szélén levő tócsáknak mindenkor jó vize van az állatok itatásához.
3. Oszvétke Liget Pusztateremig és a dél felől csatlakozó szekció magastörzsű tölgyes, néhány nyírfával és égerfával és afféle sűrű bozóttal keverve, a földek és a lápok között azonban vegyes fajtájú elszórt cserjések vannak.
4. A rétek mind mocsarasak, rajtuk állandóan ki nem száradó pocso-lyák állnak, amelyek az áthaladást meggátolják. A Csopos Stubnik, Ozvatke a Maszk Mezőnél levő malomnál a lápok az országot alatt mindig áthatolhatatlanok maradnak.
5. A Vállajba vivő országot a réteken át igen nehezen járható, az er-

dőségek mindenütt jól járhatók, a Gebe felé vivő út a jelzett határok közt fekvő útszakaszon nagyon mocsaras és ezért csak könnyű járművekkel használható; a Fábíánházára vivő út a réteken ugyanilyen állapotú, mint ahogyan a Nyíri hegy és N. Nádastó alatt Vállaj felé az erdőn át jelzett út is csak könnyű kocsikkal járható. A többi közönséges mező és fahordó út.

6. A téglágetőktől észak felé húzódó dombokról környező vidék jó része áttekinthető.

Pillis

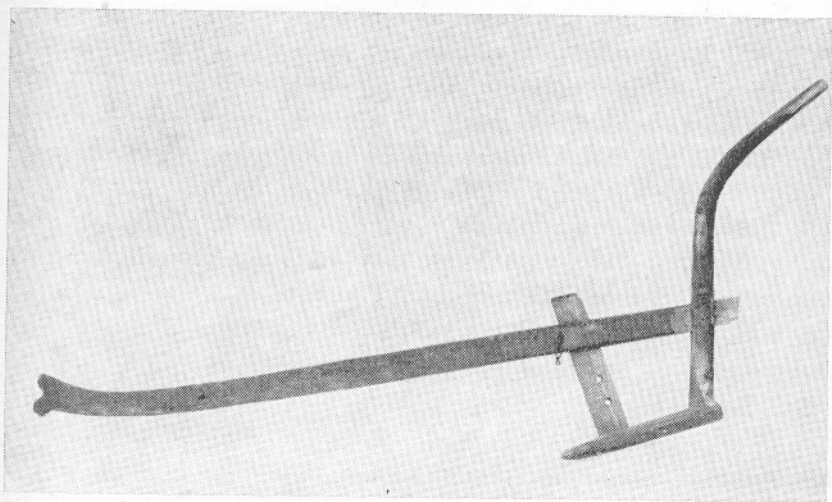
1. Vasvári 1, Piricse 1/2, Vállaj 4 1/2 óra.
2. A templom téglából épült.
3. A faluban levő tavacsának jó vize van barmok számára.
4. Csengői? (erdői!) magastörzsű tölgyekből áll, a mezőkön vegyes bozót van.

5. A rétek mind mocsarasok, rajtuk állandóan ki nem száradó pocsoltyák állnak, amelyek egyben az átjárást akadályozzák. A Csopas Stubnik, a Maszk Mezőnél levő Ozvatke lápok az országút alatt mindenkor áthatolhatatlanok maradnak. A falunál levő nagy láp sosem szárad ki; a hosszan tartó fagyoknál a jelzett úton könnyű kocsival át lehet jutni rajta.

6. Az innen kiinduló utak maguk mindenkor használhatók. A Nyíri hegy, ennél a falunál Piricse felé húzódó dombok a legmagasabbak ezen a környéken.

Etsed mezőváros (Nagyecsed)

1. Fábíánháza 1, Tyukod 3 4/5, Börvely 4 óra.
2. A templom falazott; a kastély teljesen szét van rombolva.
3. A Kraszna folyó, amely jórészt be van nőve náddal, ágát a majd csak idővel kiásott levezetése útján kell, hogy megkapja.
4. A rétek mind mocsarasak, rajtuk állandóan ki nem száradó pocsoltyák állnak, amelyek egyúttal az áthaladást gátolják. A Csopas Stubnik, Ozvatke lápok a Maszk Mezőnél levő malomnál az országút alatt

Híányos lápkörnyéki eke, 1982. Szatmári Múzeum

mindig áthatolhatatlanok maradnak. A falunál levő nagy mocsár sohasem szárazd ki, hosszan tartó fagyoknál a jelzett úton könnyű kocsival át lehet jutni rajta. A nagy Láp mocsár erős esőzésekor igen megduzzad és elárasztja a csatlakozó szekció minden környező rétvét; a mellettük létesített levezetések mentén egyenként gyalogosan el lehet járni, s a környező falvak egyes lakosai gyalog át merészkednek a nádason.

5 A Fábiánházára vivő út többnyire jól járható. Az erdőn át Merkre vezető végig használható. A többi út nagy víz mentén igen mocsaras.

Fábiánbáza

1. Gebe 2, Merk 2, Medgyes 2 1/2, Salka 3, Kocsord 3 1/4 óra.
2. Katolikus temploma és a korcsma.
3. A falun át folyó patak, Ér, Nagy Fenék többnyire kiszáradt, a faluban homokos talajú, a réteken ugyanaz mindvégig mocsaras, és csak a jelzett helyeken lehet átkelni rajta.
4. A Pusztaterem felé eső erdő elszórt tölgyekből és nyírfákból áll, amelyek helyenként vegyes bokrosokkal keverték. A Merk felé eső erdő

magastörzsű sűrű tölgyes, ahol csak gyalog és egyes könnyű kocsikkal lehet átjutni.

5. A rétek általában vizenyősek, sok kis mocsárral, amelyek sosem száradnak ki, igen száraz időjárásakor csak könnyű kocsikkal, nedves időjárásakor pedig csak a kijelölt utakon járhatók. Az erdőkben és a réteken található mocsarak sohasem száradnak ki.

6. A Merk felé itt átvezető út mindig jó. A falu végén délre a réteken Vasvári felé vivő utak nagy esőzésekor majdnem használhatatlanok, ezért ebben az időben Gebén át járnak Vasváriba.

Merk (Mérk)

1. Etsed 2 $1/2$, Gebe 3 $3/4$, Vallaj $1/4$ óra.

2. A református templom néhány háza.

3. Az erdő Pusztaterem felé elszórt tölgyekből és nyírfákból áll, amelyek helyenként vegyes bokrosokkal keverednek. A Merk felőli erdő magastörzsű sűrű tölgyerdő, amelyen csak gyalog és egyes könnyű kocsikkal lehet átjutni. A Láp felőli síkon vegyes bozót van. A keleten csatlakozó szekció felőle rétek meglehetősen kiszáradnak, a Pusztaterem felőliek viszont csak részben. A Keseji Tó mocsár sohasem szárad ki.

4. A Pusztaterembe vezető út mindenkor jó, a Vállajba vezető igen homokos. A többiek részint azoknál a helységeknel vannak leírva, ahonnan jönnek, részint puszta mezei utak. A szőlőhegy a legnagyobb magaslát.

Vallaj (Válalj)

1. Fenj 2, Csinálos $1/2$, Merk $1/$, Vasvari $1/4$, Pillis 4 $1/2$, Gebe 4, Bator 5 $1/2$ óra.

2. A templom és a serfözde szilárd építésű.

3. A falu és Pusztaterem közötti erdő magastörzsű tölgyekből áll, néhány nyírfával és hársfával keverten, amelyek közt igen sok nyílt rétes hely van, melyek legtöbbszörre ingoványosak és következőképpen csak a jelzett utakon járhatók.

4. Az erdei rétek hosszas esőzésbeli szünetekben aránylag kiszárad-

nak úgy, hogy sokhelyütt járhatókká válnak, a többiek azonban a sok mocsár miatt sosem száradnak ki és mindig járhatatlanok.

5. A Fénybe vezető út legnagyobbbrészt homokos és jó, a Csinálosba vezető a gáton erősen ki van járva. A környező dombok uralják a tájat.

6. A serfözde és a templomok körül vannak építve; katonai célokból tárházzá alakíthatók.

Fény

1. Bere 1, Nagy Károly 1 1/5, Csinálos 1, Gogyori korcsma 3/4, Ponyvas (korcsma) 1 3/, Ombel (korcsma) 2 1/2, Czipra (korcsma) 3 3/5, Nyír Bettek 4 3/4 óra.

2. A templom szilárd építésű.

3. Az itt malmot hajtó pataknak hozzáfolyása van a Bere és Gogyeri korcsma melletti mocsaras rétekről; a év nagyobb részében száraz és így mindenütt át lehet kelni rajta.

4. A Csinálos felőli erdő igen sűrű és magastörzsű, a Nyr. Bettek felőli igen gyér.

5. A Gogyeri korcsma környéki rétek igen mocsarasok és járhatatlanok.

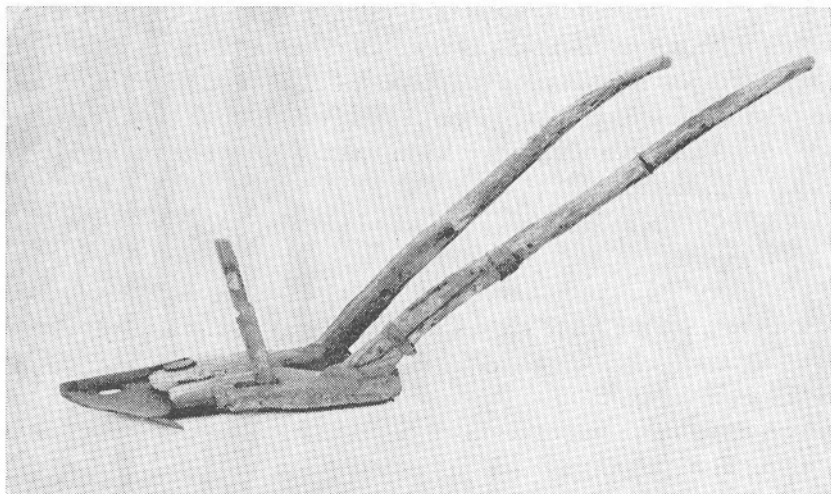
6. A debereceni út Nyr. Bettektől Fenyig homokos az erdőben egyes mocsaras helyeken kell átkelni, Fenyitől Károlyig fekete talajú és tartós esőzéskor igen rossz, a Berére vezető és egyéb utak jók.

7. A templom új építésű, a falu közepén áll és az országút lezárására használható.

Számösszeg (Szamosszeg)

1. Olcsva 1 1/2, Magos Dobos 1 1/5, Kér 1 1/5 óra.

2. A Szamos folyó, mint fent; a faluban a Szamosba torkolló Homored patak szélessége 10–14 lépés, a part nagysága 8–10 láb, részben agyagos, részben ingoványos talajú, időnkint teljesen kiszáradt; a falu felett az erdőségekben nincs tulajdonképpeni ágya, hanem egy meglevő mocsáron át folyik, ahol futása nem ismerhető fel. Falu Fog volta-képpen egy, az úgynevezett Lápból levezetett víz, amelynek szélessé-

Eketőredék a lápkörnyékről, 1982. Szatmári Múzeum

ge a Krasznába való befolyásnál 20–25 lépés, 8–10 láb mélységű, mindvégig mocsaras talajú. A Kraszna folyó ott ugyanolyan természetű, mint ahogyan Olcsvánál leírtuk.

3. A falu mellett a rétségben gyér gyümölcsfákból áll, a Láp mocsár felé pedig vegyes, de leginkább tölgyfákból, bozóttal sűrűn benöve.

4. A rétek gyakori áradások miatt sok ingovánnyal vannak átszelve és mocsarasak. Az itt található Suinos (?) Tó sohasem szárad ki és soha nem is lehet átkelni rajta. Az egész mocsár a falu felett délre mindig járhatatlan. Az innen kiinduló utak a gyakori áradások miatt teherkocsik számára járhatatlanok.⁶⁴

Ezen térképek és leírások után a lápkörnyékről csak 1891 körül készültek felmérések és földleírások. Ezek voltak az úgynevezett kataszteri felmérések. A szelvényekhez községek szerint *Mintatér* jegyzékeket

64. Az I. katonai felmérés (1763–1787) *Landesbeschreibung* eredeti német nyelvű szövegének magyar fordítása. Hadtörténeti Intézet Térképtár.

is csináltak. Az eredeti jegyzékek a megyei földhivatalokban vannak, de a láp környékének eredeti és másolt példányai – a mindenkori változásokat tükrözve – Mátészalkán a Járási–Városi Földhivatalban található. Ezen mintatér jegyzékek az adott földterületre vonatkozóan minden olyan adatot tartalmaznak, amelyek az okszerű gazdálkodáshoz annak idején szükségesek voltak. A legfontosabb adatokat az alábbiakban adjuk közre:

Győrtelek. Alsó nemesi dűlő 914 hrsz. Birtokosa: Kubinyi Mihály és neje Juhász Karolina. Fekete korhanyós, ritka agyag. Alacsony fekvésű, kissé emelkedett, igen enyhe lejtőjű róna, közép nedvtartóssággal, száraz időben aszályosságra, nedves időben pedig fekvésénél fogva vizenyősségre hajlandó, nehéz és már némileg az időjárástól függő művelésű búza és tengeri talaj.

Győrtelek. A mintatér művelési ága szántó. Minőségi osztálya: IV. A termő réteg leírása: Vöröses barna színű, laza, éretlen korhány. A mintatér altalaja: szürke agyag. Tulajdonságai: Sík lapályos fekvésű, a lápszéli rétek feltöréséből származó, tavaszi nedvességtől sokat szenvedő, inkább tavasziak alá alkalmas könnyű munkálatú, rossz nedvtartó. Főbb terménye rozs és tengeri.

Győrtelek (Szeg) Kellő homokkal kevert, világos sárgás színű szamos iszap. Szamosparti hátság fekvésű. Kellő nedvességű, rendszeresen kezelt, termékeny sűrű állományú – erdőszerű sűrű törzsű, terebélyes üde koronájú gyümölcsös, általában szilvás, a fák alatt jó minőségű kaszáló, az előtt a Szamos kiöntései által termékenyített, ma már azonban árvi-zet nem kap.

Lapályos fekvésű, középminőségű és sűrűségű sással vegyes füvezetű. Általában egyszer kaszálható, elég jó minőségű szénát adó rét.

Emelkedett, részben kissé hátság, részben erősen lejtős Szamos parti fekvésű, forgatott talaján rendszeresen 1 méter távolságra, csemege és borfajtákkal betelepített, gondosan kezelt, karózott, jól fejlett tőkeállományú, bőven termő szőlő. Alacsony fekvésű, majd lapályos, egyenletes róna, közepes nedvtartóságú, elég sűrű begyepesedésű, tavasszal későbbben legeltethető, itt-ott zombékos terület. Ezen földterületek felszínén a talaj: Fekete szurkos agyag, világossárga színű iszapos homok, sötét-

barna színű korhannyal kevert szurkos agyag, sárgás-barna színű iszapos agyag, feketés színű televényes agyag.⁶⁵

Nagyecsed község a lapterület centrumában valamennyi talajtípust képviseli. A község mintatér jegyzékét tanulmányozva az alábbi feltalajokat találjuk: Világos barna színű homokos agyag, barnássárga színű homokos középötött agyag, fekete színű televényes korhanyós agyag, barna színű, szelíd, kötött homok, barnásszürke színű agyagos homok, vörösbarna színű, laza, televényben gazdag korhany, sárgásbarna színű szélhordásos homok, világosbarna színű agyagos homok, feketés barna színű televényes korhany, fekete színű, kevés homokkal kevert agyag, mocsár talaj, barnásszürke színű homokos agyag, vörösbarna ereiben lévő növényi korhadékokkal átszőtt, fekete színű, televényes korhany.⁶⁶

A talajtulajdonságokra vonatkozóan az alábbi megállapításokat és észrevételeket találjuk a határrészek tagolásában:

Tisztás: sík, egyenletes fekvésű, könnyű munkálatú, jó vízgazdálkodású, kitűnő termőképességű, mindent megtermő búzatalaj.

Péterzugja: sík, egyenletes fekvésű, könnyű munkálatú, hó és esővíztől mentes, jó vízgazdálkodású, közepes trágyázást igénylő, jó termőképességű búzatalaj.

Ölyüs: enyhén lapályos fekvésű, közepes munkálatú, gyenge vízát-eresztő képességű, cukorrépa és kukorica talaj.

Égres: mély, lapályos fekvésű, bő termőképességű, könnyű munkálatú, hó és esővíztől, valamint korai fagyoktól szenvedő, feltételes kukorica, répatalaj.

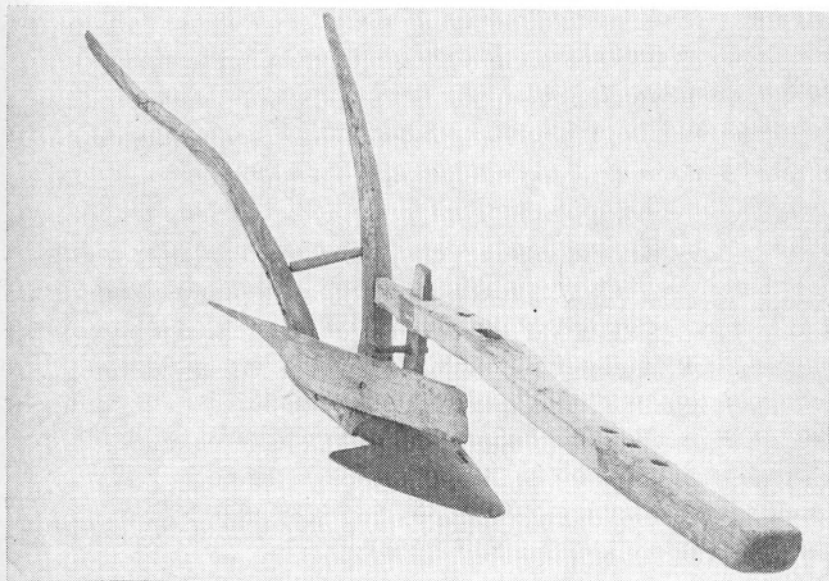
Nagycsapás: hullámos fekvésű, közepes vízgazdálkodású, könnyű munkálatú, bő trágyázást igénylő, korai fagyoknak kevésbé kitétt, könnyen telepíthető, szakszerűen kezelt jonathán almafával beültetett jól beállt gyümölcsös.

Péterzugja: sík, lapályos fekvésű, hó- és esővíz megállásának kitétt, sűrű aljnövényzetű, alfüvekkel itt-ott pillangósokkal borított, normális időjárásakor kétszer kaszálható, közepes mennyiségű és jó minőségű szénát termő rét.

Ölyüs: lapos fekvésű, állandó vízállásnak kitétt, elég sűrű sásas,

65. Járási-Városi Földhivatal. Mátészalka. Térképtár, Györtelek-Mintatér jegyzék.

66. Mintatér jegyzék Nagyecsed. Járási-Városi Földhivatal, Mátészalka.

Lápkörnyéki eke, 1982. Szatmári Múzeum

gyékényes, füvezetből álló, igen gyenge minőségű, nagy tömegű szénát termő rét.

Közöslegelő: sík rónafekvésű, kissé nyirkos természetű, közepes vízgazdálkodású, 25–30 éves telepített nyár és akácfákkal vegyes állományú erdő.

Táblás: mély, lapályos fekvésű, állandó vízállásnak kitett, közepesen borított, fedésre használható, nádat termő nádas.

A teljes mintajegyzék 26 vizsgált hely adatait tartalmazza. A jegyzék alapján megállapítható, hogy a nagyecsed-i határ főterményei a cukorrépa, kukorica, burgonya, búza, rozs, zöldségfélék, széna, nád, akác és nyárfa volt.

A láp Nyírség felőli oldalán, a nyírségi plató törésvonalán haladva, a rendelkezésünkre álló mintajegyzékben még a következő leírásokat találjuk:

Mérk. Lápítag dűlő. Termő réteg: barnás, fekete színű, kissé csigás, némileg homokos, korhanyós, gyengébb kötöttségű agyag. Altalaj: Bar-

nás-szürke színű, kissé vasrozsdás, kötött agyag. Leírás: eléggé egyenletes, lapályos rónafekvésű, nagyobb esőzésekor kissé felázó, közepes nedvtartósságú, elég könnyű munkálatú, búzát kevésbé és feltételesen – minden egyéb gazdasági növényt többé-kevésbé elég jól termő, tenge-ri-, répatalaj.

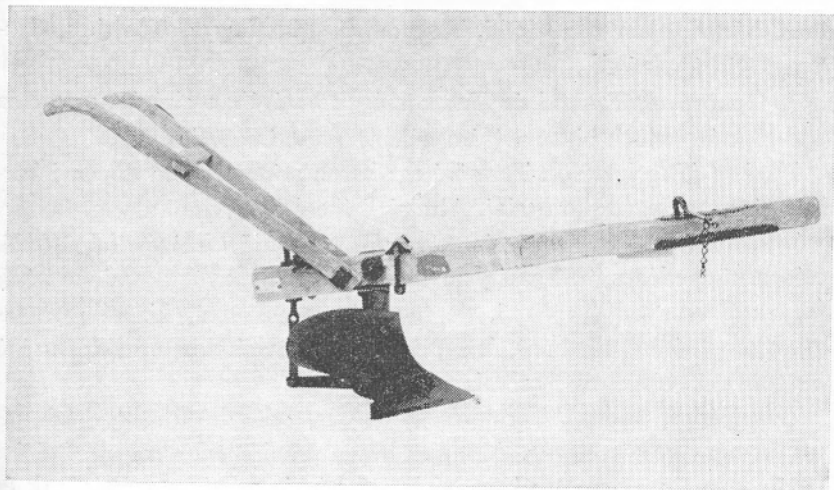
Mérek. Lápitag dülő. Termő réteg: feketés barna színű, televényes, némileg agyagos, korhany. Altalaj: szürke színű agyag. Leírás: eléggé egyenletes, lapályos rónafekvésű, huzamosabb esőzésekkor felázó, ködjárástól és késői fagyoktól szenvedő, közepes nedvtartósságú, könnyű munkálatú, trágyázást alig igénylő, jó, de kissé feltételes termőképességű rozs, burgonyatalaj.

Vállalaj. Ágerdő. Termő réteg: Sárgás-barnaszínű, iszapos agyag. Altalaj: sárgaszínű agyag. Leírás: Vízelöntésnél áradásoknak ritkábban kitett és attól rövidebb idő alatt mentesülő, rónafekvésű, jó nedvtartósságú és munkálatú, csekélyebb trágyázást igénylő, őszi termelésére igen feltételesen alkalmas, jó, de kissé feltételes termelő képességű tengeritalaj.

Mérek. Lápitag dülő. Termőréteg vöröses árnyalatú, barnás-fekete színű, részben még erőben levő csigás korhany. Altalaja: szürke színű, igen kötött agyag. Leírás: mélyebben lapályos fekvésű, huzamosabb esőzésekor felázó, felpuffadó süppedékes, ködjárástól és késői fagyoktól szenvedő, gyenge nedvtartósságú, aszályosságra hajló, könnyű munkálatú, trágyázást kevésbé igénylő, majdnem kizárólagosan tavasziak termelésére alkalmas, elég jó, de feltételes termőképességű burgonya, répa, kevésbé rozstalaj.

Vállalaj. Paplanos dülő. Termőréteg: sötét szürkésbarna színű, szikes kötött agyag. Altalaj: sárga színű vízhatlan agyag. Leírás: alacsony, lapályos fekvésű hó és esővíz megállásától és nyomásától szenvedő elvizenyősödő, felázó, gyenge nedvtartósságú, aszályosságra hajló, szárazságban megkeményedő, gyakoribb és bővebb trágyázást igénylő, őszi termelésére kevésbé alkalmas gyenge és feltételes termőképességű zabtalaj.

Mérek. Erdő nyilas. Termőréteg sötétbarna színű agyagos korhany. Altalaj: szürke színű agyag. Leírás: mély, lapályos, hajlások fekvésű hó és esővíz megállásától és nyomásától huzamosabb ideig szenvedő, elvi-

Nyírcsaholyi eke, 1982. Szatmári Múzeum

zenyősödő, kitiprásnak kitett, itt-ott kákás, gyenge minőségű, apróbb fűvezető, ritka begyepesedésű, rövid ideig (4 hónap) legeltethető szarvasmarha legelő.

Az itt bemutatott mintaleírásokhoz hasonlóan a *nagykárolyi becslőjárásban* még további 67 ponton történt hasonló felmérés és leírás. Ennek bemutatását mellőzve csupán a dülőneveket jegyeztem ide:

Vállalj. Veli, Ágerdő (az I–II. katonai felmérések alkalmával készült térképeken Agg Erdő!), Kert alatti dülő, Paplanos dülő, Hosszúéri dülő, Mérki úti dülő, Ószöllő dülő, Nagycsere, Zsellér dülő, Téglaszini dülők.

Mérk Méhestó, Hetehegye, Kányarét, Vasasrét és lápi dülő, Kőrizsalja, Lápitag, Folyóköz, Szöllőalatti, Keselyű-köze, Forráshegy, Erdőnyila, Uradalmi lápi tag dülők.

Fábiánháza. Cergeték, Malomgaz, Avas, Szőlőshegy, Vézson, Égerhegyalja, Makos, Ökörlegelő, Nagyfenek, Hategri, Fáskert, Malomhegy, Kővágó, Gányás, Zsombokos, Babmező, Öregszöllő, Szilas, Barók, Csapos, Kosutárka, Budaihegyalja, Sárgakaszálója, Szérdékes, Ludéló, Pápaigát, Berecberke, Bögyörvölgy, Dobfája, Nádastó, Vékonyér, Keskeny, Szélestó, Disznókúthegyalja, Rózsavölgy, Akasztóhegyalja, Veres-

föld, Sármás, Borzok, Medli, Rókatanya, Pincchegye, Tövískes, Szunyog, Kishídgazda.⁶⁷

A lápkörnyék Tyukod és Ura községek határában eltérést mutat az eddigiektől. Ennek bizonyítására néhány *mintaleírást* idézünk.

Tyukod (Tagok dűlő). Termőréteg: barna színű, éretlen növényi korhadmánnyal elegyes laza talaj. Altalaj: kékesfekete színű agyag. Leírás: mély, lapályos fekvésű, hó- és esővíztől szenvedő, felázó, felpuffadó, erősen süppedékes, szárazságban aszályos, ködjárástól, korai és késői fagyoktól szenvedő, könnyű, de feltételes munkálatú, kizárólag tava-sziak termelésére alkalmas, közepes, de igen feltételes termőképességű burgonya, kevésbé rossz zabtalaj.

Ura (Jánosi puszta). Termőréteg: barnásszürke színű szikes, szikfoltos, kemény, kötött agyag. Altalaja: barna színű szurkos agyag. Leírás: lapályos, majd alacsony sík rónafekvésű hó- és esővíz megállásának és nyomásának kitett elvizenyősödő, felázó, megcserepesedő, aszályos természetű, nehéz és feltételes munkálatú, gyakori és bő trágyázás mellett is gyenge és feltételes termőképességű, kevésbé búza, inkább zabtalaj.

Tyukod (Gusztu rét). Termőréteg: barnás színű, szikes kötött agyag. Altalaj: szürke színű, kötött agyag. Leírás: kissé hullámos, rónafekvésű hajlataiban hó- és esővíz megállásának és nyomásának kitett, ugyanott elvizenyősödő sásas, szálas, sűrűbb emelkedésein gyenge nedvtartósságú szálas, ritka, gyenge minőségű, füvezetű, gyengébb minőségű, közepes mennyiségű szénát termő, rendszerint egyszer kaszálható, utólegeltetéssel is értékesülő rét.

Ura (Tibola és Kerek-tó). Termőréteg: sötétén szürkés barna színű, szurkos kötött agyag. Altalaj: szürkés színű igen kötött agyag. Leírás: Érszerűen mély lapályos fekvésű, huzamosabb ideig víz alatt álló, elvizenyősödött közepes nedvtartósságú, főleg sásból, kákából álló szálas, igen gyenge minőségű, inkább almozásra alkalmas, elég bő mennyiségű szénát termő, egyszer kaszálható rét.

Tyukod (Bürgezd puszta). Termőréteg: barnás szürke színű, szikes, kötött agyag. Altalaj: szürke színű agyag. Leírás: alacsony sík, majd lapályos rónafekvésű, ereiben elvizenyősödött, egyébként aszályos termé-

67. Mintatér jegyzék Nagykárolyi becslőjárás. Járási-Városi Földhivatal Mátészalka.

szetű alj és szálfüvekből álló közepes minőségű, apró füvezetű, ritkább helyenként foltos begyepesedésű, rövid ideig (3–4 hó) legeltethető szarvasmarha, juhlegelő.

Ura (Nagy-láp). Termőréteg vörösesbarna színű, érésben levő laza korhany. Altalaja: szürke színű, kötött agyag. Leírás: lapályos fekvésű, elvizenyősödő, felázó, felpuffadó, csapadékos, helyenként elzsombékosodott, gyenge nedvtartóságú, főleg szálfüvekből álló apróbb, gyenge minőségű füvezetű, ritka begyepesedésű, rövid ideig (3–4 hónap) legeltethető sertéslegelő.⁶⁸

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a XVII., illetőleg a XIX. század végi térképek és leírások közt az Ecsedi-láp környékének gazdálkodása tekintetében lényeges különbség nincsen. Az ármentesítés 1896-ra még nem éreztethette teljes mértékben a hatását.

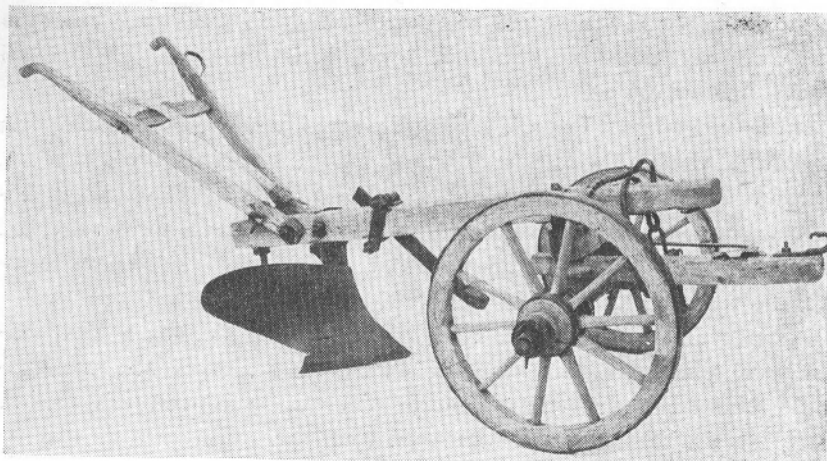
A Rétoldal, az Ecsedi-láp környékének települései

A rendelkezésünkre álló levéltári, könyvészeti és recens anyag alapján megállapítható, hogy a láp partjain, szigetein mindig éltek emberek. Az itt élő embert kétségtelenül a halászat–vadászat, a gazdag vízimadár világ, a gazdag vegetáció, a *természetes állattenyésztés* lehetősége mellett, a földműveléssel együttjáró letelepedés vonzotta.

Éppen a terület járhatatlansága tette lehetővé, hogy a legzivatárosabb történelmi időkben is, viszonylag biztonságos körülmények között földművelő tevékenységet is folytattak az itt élő népek.

A települések élete, kialakulása és változása mindenkor a víz szintjének volt a függvénye. A lápszélek viszonylag vízmentes területei szabták meg a települések térbeli elhelyezkedését. Az árvizek gyakorisága, nagysága miatt nem egyszer egyes községek egyszerűen eltűntek, a lakosság biztosabb helyre költözött. Ezt igazolják a régi térképeken az olyan helységnevek (Sándorfalu stb.), amelyek helyéről ma már csak dűlőnevek árulkodnak. A végleges lecsapolás évtizedében (1890–1900) 17 község vagy település határát érintette a láp vize. Ezek a községek, *Lovas-*

68. Mintaterék jegyzéke. Szatmár vármegye kataszteri terület. Mátészalkai becsőjárás. Járási-Városi Földhivatal, Mátészalka.

A láp nyíri oldalán használt homoki eke, 1982. Szatmári Múzeum

sy, szerint a következők voltak: 1. Domahida, 2. Kismajtény, 3. Csengerbagos, 4. Csengerújfalú, 5. Ura, 6. Tyukod, 7. Porcsalma, 8. Ökörítő, 9. Györtelek, 10. Kocsord, 11. Nyírcsaholy, 12. Nagyecsed, 13. Mérk, 14. Vállaj, 15. Börvely, 16. Kálmánd, 17. Kaplony.⁶⁹

Az említett dülőnevek és térképek tanúsága szerint Mátészalka, Ópályi, Nagydobos, Szamosszeg községek határait is jelentősen érintette a lápi víz, így a lápszéli községek száma megítélésünk szerint több, 21–23 lehetett.

Lényegében a mai Szabolcs-Szatmár megye délkeleti részén, a Szamos folyó és a Kraszna csatorna között elterülő valaha Mátészalka–Nagykároly–Szatmárnémeti térségében, 160 ezer kh posvány, víztükör területet nevezte a nép *Rétoldalnak*, hivatalosan az Ecsedi-láp vidékének.⁷⁰

Ma a következő községek tartoznak a lapterülethez. A nyíri oldalon: 1. Mátészalka, 2. Nyírcsaholy, 3. Fábiánháza, 4. Nagyecsed, 5. Tiborszállás, 6. Mérk, 7. Vállaj, az Erdőhát felőli oldalon: 8. Csengerúj-

69. Lovassy Sándor: i. m. 19–24.

70. Farkas József: Szabolcs-Szatmár megyei honismereti útmutató. 79. Kézirat. Egy része megjelent a Népművelési Propaganda Iroda kiadásában a Honismereti Útmutató című sorozat 9. számaként.

falu, 9. Ura, 10. Tyukod, 11. Porcsalma, 12. Ökörítófülpös, 13. Győrtelek, 14. Kocsord.

Ezeken a községeken kívül még a következő újabb települések találhatóak a lapterületen: 1. Szalmaváros, 2. Halmostanya, 3. Ágerdómajor, 4. Erdőtelek, 5. Újtelep, 6. Kálmánmajor, 7. Zsírostanya.

Tehát a Kartográfiai Vállalat által kiadott (Budapest, 1959-114/4 1:250 000 méretarányos) hivatalos Szabolcs-Szatmár megyei térkép szerint, a volt lapterület hazánkbeli részén 13-község, 1 város, 7 település vagy tanya található, illetve ezekkel érintőlegesen határos.

Az Ecsedi-láp vidékének hagyományos gazdálkodását ismertető munkámat az is sürgette és szükségessé tette, hogy kormányunk 1966-ban az Ecsedi-láp vidékét kiemelt termelési körzetté minősítette (3004/9. 1966. VIII. 3.). A minősítés és a minősítésből követő intézkedések várhatóan új alapokra fektetik a terület gazdálkodását és ennek megfelelően a hagyományos gazdálkodás formáit az eddiginél is fokozottabban, gyorsabban elhagyják és azok teljesen feledésbe merülhetnek.

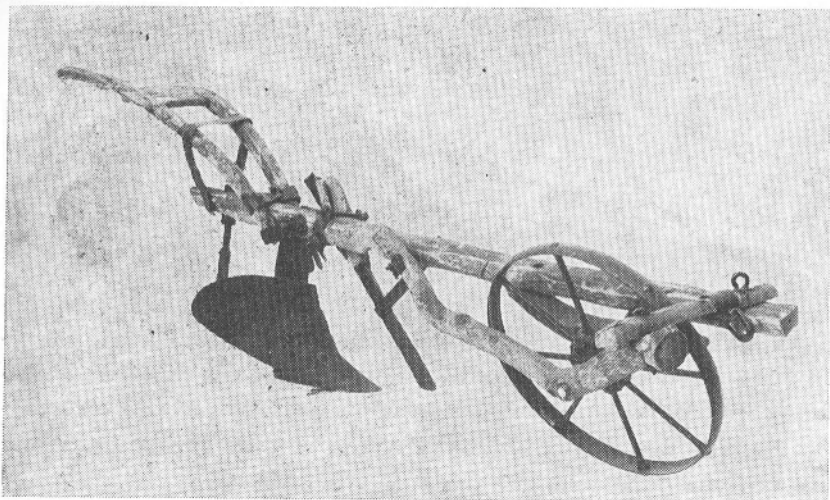
III. A RÉTOLDAL FÖLDMŰVELÉSÉRŐL

Földművelés a lecsapolás előtt

A lápkörnyéki települések népének földművelési tevékenységét vizsgálva mind az emberi emlékezetben, mind a fellelhető írásos forrásanyagban egyértelműen kimutatható, hogy a lecsapolás előtt a lápi dombokon, emelkedőkön, goroncokon, elszórtan folyt földművelő tevékenység. Az ármentesítés előtti földművelés nagymértékben függött az időjárási, de főleg a vízjárási viszonyoktól. A földművelés helyei is a vízállástól függtek. A kevés állandó, a vízjárásos környezetéből mindig kiemelkedő, földművelésre alkalmas hely mellett többségben voltak azok a hátságok, emelkedők, goroncok, amelyeket a nagy vizek el-elborítottak és ezáltal lehetetlenné vált rajtuk a földművelés. Ezért is, meg az így megművelt földdarabok *kiélése* miatt is a földművelésbe bevont területek nem állandósultak. Időről-időre a határ más és más pontján *fogták föl* és vették művelés alá az arra alkalmasnak tetsző területeket.

Kimondottan szántóföld, ahol nyomásos gazdálkodás folyt, vajmi kevés, az is legtöbbször az emelkedettebb magaslatokon, a Nyírség felőli platókon, a falvak közelében, Tyukodon a „falun túl” a „táblában” volt. Olyan községek is voltak, mint például *Ecsed*, ahol a község határa *Fábiánbáza* és *Nyírcsaboly* s részben *Mérk* községek területén volt. *Ura*, *Börvely* esetében pedig alig beszélhetünk olyan állandó táblákról, ahol rendszeres földművelő tevékenység folyt volna.

Már az ecsedi vár 1669. évi inventáriumában olvashatjuk: „Sziget-hutczai kapun kívül levő *veteményes kert*, mely hitvány sövényvel vagon kerítve. Vagyon itt petrezselyem 4 táblával 109 ágyban; vereshagyma 3 táblával 102 ágyban; fokhagyma 1 táblával 30 ágyban; mu-rokrépa 8 ágyban. Ezenkívül borsó, dinnye, ugorka, mának való vereshagyma . . . Major. Ez a vár előtt vagon. Keretésének egy része az

1945-ben tákolt lápkörnyéki eke, 1980. Szatmári Múzeum

idén újonnan építettett, jó fedés alatt, más része ósüvényes. Ezen kerítésben levő marha, lúd és tyúkólak sövényből vannak fonva és szalmával fedve . . . Vagyon ezen kerítésben vesszöbül font, szalmával fedett, három szakaszban levő marhaól. Káposztáskert ezen marhaakol végében. Csürös, répás, káposztás ect. kert. Ez mind együtt lévén, sövényes kerítése csak félig vagyon. Csúr. Culákon álló, náddal kötött. Éppéte-tett in anno 1664. Széna. Ugyanitt a csürös kertben öt szakasszal vagyon jó széna 14 1/2 öl, rossz széna 24 öl”.⁷¹

Vállaj 1648. évi urbáriumában pedig ezt olvashatjuk: „Őszi és tava-szi vetésekből tizedet adnak a várhoz, kiből a praedikátornak sedicima (tizenhatodrészt) járt; az kinek vetése nincsen, füst – avagy keresztény-pénzt ad . . . Szántóföldek az majorsághoz a falu földétől külön vannak három járásban, avagy nyomásban; mindenik nyomásban mehet cir citer búza, cass. cub, 137, némellyik nyomásban cub. 411, avagy valamivel több; ezeket a börvélyi majorsághoz kolálják . . . Szántást, vetést,

71. Magyarország vármegyéi és városai. Szatmár vármegye. (Szerk.: Borovszky Samu). Budapest, é. n. 469.

aratást, kaszálást, takarást, itt az ő határookban és az bőrvélyi major-
ságban tesznek” . . .⁷²

Ez a pár adat is meggyőzhet bennünket a rendszeres földművelő te-
vékenységről. A földművelés legelterjedtebb kiegészítő gazdálkodási
ága az urbáriumok szerint is az *állattartás*. Szinte valamennyi község
urbáriumában ilyen feljegyzéseket találunk: „Egyenként nézve a job-
bágyokat, legjobb módban volt *Gátbi Tamás* marhás jobbágy, a kinél
3 lovat, 10 ökröt, 8 tehenet, 100 juhot, 24 disznót, 4 raj méhet”⁷³ – ta-
lálnak az összeíráskor, de valamennyi jobbágynek 6–8 ökre, tehene és
disznója volt.

Szatmár megye levéltárának pusztulása miatt ezen kor gazdálkodási
képét megrajzolni nagy nehézségekbe ütközik. Itt inkább utalásként
csak annyit, hogy a Rákóczi-szabadságharc előtti időben (1701–11) tá-
junk a középkori jobbágygazdálkodás képét mutatta. A Szatmári béke
utáni nagy betelepítési akciók is sejtetik a pusztulást, amelyet a láp-
környék szenvedett.

A lápszéli községek határai mindenütt belenyúltak az összefüggő
nagy lápba, amely állandóan víz alatt állott és gyékényesek, nádasok
borították. Az ilyen vízborította területen is voltak *szigetek*, melyeket
víz ölelt körül és a legnehezebb hadak járta időkben is folyt rajtuk
földművelő tevékenység.

A lecsapolást megelőző időszak földművelésének képe könnyen ki-
rajzolódik előttünk, ha az 1827-es regnicoláris összeírásokat tanulmá-
nyozzuk. A láp környéki községek összeírásai majdnem teljesen megma-
radtak és a Nyíregyházi Állami Levéltárban megtalálhatók.⁷⁴ Az aláb-
biakban a *lecsapolás előtti* állapot érzékeltetésére mutatunk be néhány
példát:

Nagyecsed: „Mind tulajdon, mind bérelt legelője a szarvas Marhá-
nak egészséges, a mi kevés legelője a láp szélibe vagyon, vad vizes, la-
pályos, árvízjárta föld, s a szarvas marhának egészségtelen, középszám-
lálás szerint métellyben a szarvas marha itt minden 3-ik esztendőben

72. Magyarország Vármegyéi és Városai i. m. 469.

73. Magyarország Vármegyéi és Városai i. m. 469.

74. Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár (Sz.Sz.Lt.). Szatmár megye Levéltára. Reg-
nicoláris összeírások 1828. 11. VI.

eldöglük . . . Azon csekély földművelésen kívül melly ezen mezővárosnál látható nevezetesebb élelem és kereset módja ezen városnak a nád-vágás, és a földes úri engedelemből a csíkászat . . . Fekszik ez a mezőváros az Ecsedi Nagy Láp déli félszigetében ezen temérdek posvány-ságnak hossza szerint a lápnak kellő közepete; mindenfelől nád és ten-ger között lápos, vizes, és a continens színén alul leg alábbis más fél öles mélységben szántó földje és legelője nintsenek. Réttye a mi kevés van láp és úszó sziget . . .

A várórzés szüksége megszűnván mostani lakosai nyomorult barom-tenyésztő, csíkászó és nád verő földműves parasztokból állanak . . .

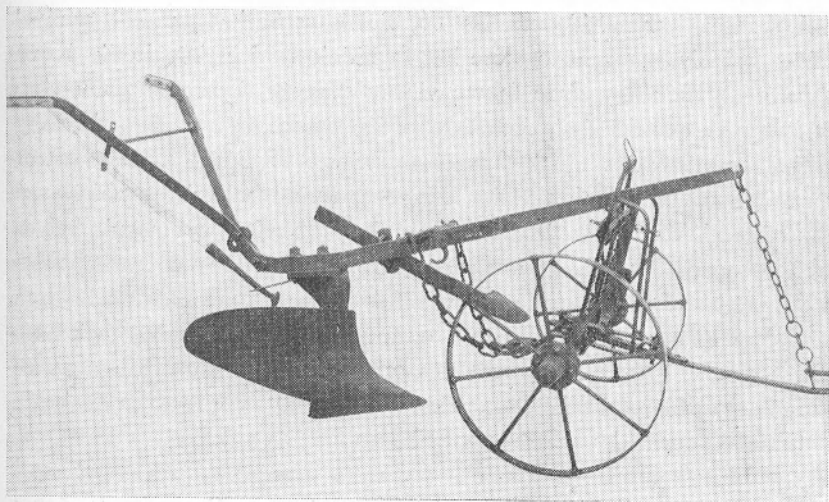
Minthogy tulajdon határjokon egy barázda földdel sem bírnak, sem-mit sem vethetnek, hanem más idegen helységek határjain vagy bérbe, vagy felébe művelik a földet” . . .⁷⁵

Fábiánbáza: „Mivel ezen helység gabona mezejét csak két forduló-ban használja, azonban a tavaszi szelek a folyó homokdombokból a ta-vaszi veteményeket ki fúják; tavaszt itt soha se vethetnek . . . mivel az itt való réteken felettébb való soványságok miatt sarjú soha se ka-száltatik, azomban a magas homok domboknak völgyeibe esvén, csak kákát, sásat, s más hitvány gazokat teremnek . . .

Fekszik ez a helység a megyének nyíri járásában, sivatag és sovány homok, dombok között. Szántó földje sárga és szürke sovány folyó ho-mok, melly a szél hordásaitól igen sokat szenved. A helységnek egész határa igen nagy homok dombokból áll. Réttyei leg inkább a homok dombok allyaiban igen posványosak és vad vizesek átalyába mind itt, mind a dombosabb részeken igen soványok és csak kákát, pipaszár szurkálót s egyéb igen hitvány gazokat teremnek . . . Mind fellyebb a 6-ik pont alatt látható, a helység lakosai a folyó homok miatt csak rozst vethetnek, melly a földnek soványsága miatt igen szűkön terem . . .

Trágyázni itt minden esztendőben szükséges vóna, de mivel a lako-sok igen szegények, azomban a legelőjük is szűk és sovány, marhát csak igen kevés számmal tarthatnak, a szántóföldek pedig a helységtől tá-volabb esvén és a magos homok dombokon a trágya hordás igen nehéz

75. Sz.Sz.Lt. i. m. 11. VII. Nagyecsed.

Lápkönyéki vaseke, 1980. Szatmári Múzeum

és költséges lévén, a tehetősebb lakosok házi kertjeiket is a faluhoz közel eső kenderföldjeiket trágyázzák” . . .⁷⁶

Győrtelek: „A házak fa ódalúak, szalmával vagy náddal fedve . . . Ezen kis helység a Szamos tövében fekszik, dél nyugatra pedig az Etsed Lápja foly körül kerítve, örökös vizek közt libeg. Ezen vizek igen gyakran egész határjokat elborítják, mellyet a Tiszáról feltolakodó vizek is nevelnek, a terméseket ezek igen bizonytalanná teszik. Vetnek kétszerest, 2/6 tengerit, 1/6 babot, de ezt ritkán nyerik meg a vizek miatt.”⁷⁷

Kocsord: „Ezen helységek lakosai tulajdon fa házaikban laknak. Azon csekély föld művelésén kívül, amelly ezen helységnél látható, nevezetesebb élelem és kereset módja ezen helységnek a nádvgás és földesúri engedelemből a csikászat. Fekszik a Helység az Ecsedi Láp fél szigetébe, a Kraszna folyó vizének északi partján Láp, Tó, és árvíz folyamok között, motsáros terméketlen lapályon. Nagy része Határjának Láp, Balkány, víz állás, hány patak, és Víz ér folya keresztül-kasul a mezejét, azt elő számlálni nem lehet; a Helységen keresztül foly-

76. Sz.Sz.Lt. i. m. 11. VIII. Fábíánháza.

77. Sz.Sz.Lt. i. m. 11. VIII. Győrtelek.

nak a Hosszú, Kis híd ere, Kis Tó, Tökös és Sárhát patajai, melyek miatt, a Helységnek közösülése hat fa hidak által eszközöltetik. Kevés szántó földjének egy része fekete vizenyős agyag, igen nehéz művelésű és közép termékenységű, egy része pedig szürke, sovány homok. Rétytyei a láp szélein, és annak dobogósabb részeiben. Sásat, kákát, vízi tormát, és más haszontalan vízi növényeket termő helyek és tsak a száraz esztendőben használhatók. Ez a helység mind nyomorult helyzetetésire nézve Szatmár vármegyének leg nevezetesebb víz fészkei közzé tartozik. Mind árvíz ami a Szamos folyó vizének temérdek kanyargásain és a Krasznából az Ecsedi Lápba bé ömlik, ezen helységnek határán hosszabb időkip szivárog keresztül, a helység lakosainak nagy része melly a töltött úttól távolabb esik, a több hetekig tartó árvizek idején csónakon jár ki s be szegény hajlékába . . .

A vetésre nézve

Ezen helységnek lakosai vetnek Búzát, Rozsot, Tengerit, és Zabot, határjok mind az őszi, mind a tavaszi veteményt, ha az árvíz el nem sepri, középszerűen meg termi. Azomban a dombokon, a sovány homokban a szántást, vetést, gyakran akadályoztatja a szárazság, a lapályon pedig a sok árvíz vagy egészen semmivé teszi, vagy pedig annyira el késlelteti, hogy a tavaszi vetemény bé nem érhetik. Szántó földjének fele részében őszt soha se vetnek . . .

A trágyázásra nézve

Mivel egy esztendő sintsen olyan, mellyben az árvíz ezen Helység határának nagyobb s lapályosabb részét el ne öntené: a trágyázás ott haszontalan munka vólna. Kevés sovány homok dombjai a trágyázást, minden harmadik esztendőben meg kívánnák.⁷⁸

Ezen összeírások tükrözik a lecsapolás előtti állapotot a lápszéli községekben, az általános kép kialakítása szempontjából kivonatossan ismertetem Mátészalka, akkori mezőváros összeírását.

Az összeírás idején 1827-ben a mezőváros valamennyi rétegeből egy választott képviselő bizottságban tömörülve feljárja a határt, felméri a települést a kiadott országos rendelet mindenre kiterjedő szempontjai szerint és írásba foglalják – későbbi adóztatás céljából – a tapasztaltakat. A tapasztalatok rögzítéséből – a lecsapolás előtti gazda-

78. Sz.Sz.Lt. i. m. 10. V. Kocsord.

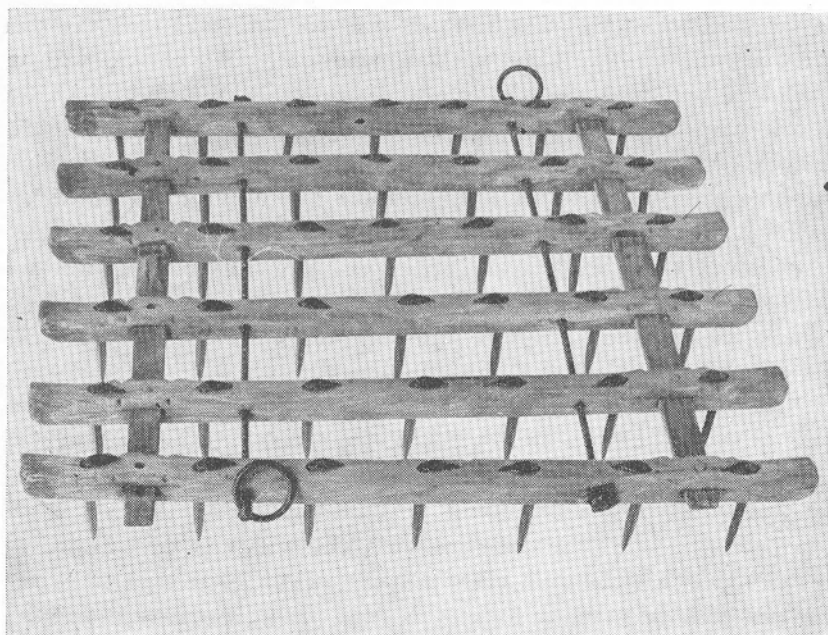
sági kép – demonstrálására bemutatom az idevonatkozó részt. Teszem ezt azért is, mert a lápkörnyék valamennyi településére vonatkozóan hasonló a helyzet. A megadott 26 kérdés felöleli a XIX. század közepi település valamennyi gazdasági, társadalmi vonatkozását. Megtudjuk, hogy Mátészalka mezővárosban az összeírás évében 3 szabó, 1 kovács, 1 csizmadia, 1 szappanos és 1 festő mester dolgozik. Az esztendő 6 hónapjában minden legény nélkül, a további hat hónapban mezei munkával s napszámokkal keresik kenyerüket. Van továbbá 3 „aprólékos bolti portékákkal kalmárkodó kalmár”, a mezőváros házai „kivévén némely rendesebben épült apró Házakat, általjában igen rongyos szalma és nádfedelű, alatsony épületből állanak”.

Nincsenek a településen „urbarialis pusztá telkek” sem. Van a mezővárosban az „ugaron kívül 90. Posi. mérőre való Szántó Föld, ebből egy mérő Rozs vetés után a földek mind három osztályát több esztendőbeli termést vévén tekintetbe s le vonván a magot, kilencedet, tizedet, mellyeket itt részszerént termésben, részszerént pénzzel és szolgálatlaltal felváltva fizetni kell, terem egyre másra 1 1/4 mérő.

Egy mérő tengeri után 1 1/4 mérő.
 Egy mérő kolompér után a zabbal párosítva 1 3/4 mérő.”

A termés általános árára vonatkozóan az összeírás utal arra, „mivel Máté Szalka Mező Városának piattzán Gabona igen ritkán árultatik” Nagykároly piaci árait vették alapul „Egy mérő Búzára, Rozsra, Árpára, Zabra vonatkozóan”. A szántóföldek tiszta bérének megállapítása során megtudjuk, hogy az őszi vetés alá háromszor, a tavaszi alá egyszer szántanak. A költségek megállapításánál *vetést* és *boronálást* is említenek.

A rétek leírásánál hangsúlyozza az összeírás, hogy sarjú soha nem kaszáltatik, sőt a gyakori árvizek is csak *locsógó fűvet* adnak. A rétek tiszta jövedelmének *egy embervágó rétre* történő kiszámításánál kaszálásról, gyűjtésről, hordásról és összerakásról esik szó. A tehéntartás jövedelmére nézve számos értékes adatot figyelhetünk meg. Egy tehenet 6 hónapig fejnek, vagy 180 napig. A tehen naponként egyre-másra zítce tejet ad vagy összesen 3 itcét. A tartás költségeinél azokra a napokra, amikor fejk a tehenet, naponta 16 font szénát számítanak. Ez a mennyiség évi átlagban, 28 mázsa 80 fontra jön ki. A város legelőinek jellemzésére vonatkozóan a következőket találjuk: „a Mező Városnak le-

Nehéz borona, 1982. Szatmári Múzeum

gelője az ugaron és nyomásba eső rétein van elegendő, de a rétei melyeken a marha legel, a Nagy Láp széleibe esvén az árvíz, esős esztendőbe a szarvasmarhának egészségtelen középszámlálás szerint a mételeből marha dög, itt minden *negyedik-ötödik* esztendőben uralkodik”.

A lakosság életmódjára és megélhetésére vonatkozóan azt a választ adják, „hogy a földművelésen kívül segítenek még a lakosok magukon valami keveset a *nádvágással* is.” A földek fekvésére és minőségére nézve megtudjuk, hogy „a mezőváros a Nyírségben homok dombokon és az Ecsedi Nagy Lápnak a szélében fekszik. Szántóföldje részszerént sárga sovány folyó homok, igen kicsiny részben fekete termékenyebb föld. Rétfjei a dombok aljában fekvő kis Lápban fekszenek és csak *sásat, kákát, nádfiókot* terem. A szántóföldek az árvízről nem szenvednek. A vetésre vonatkozóan vetnek rozsot, tengerit, krumplit. A föld mindenféle veteményeket *középszerűen* terem”. A földek trágyázását tekintve azt bizonygatják, hogy mivel a métely a marhaállományban

nagy károkat okoz, trágyát csak annyit gyűjthetnek, amivel *bázi kertjeiket* javíthatják. A szántás módjára nézve említik, hogy *két marbával* történik, őszi vetés alá háromszor, tavaszi alá egyszer. A város vásárait nézve megtudjuk: tartanak négy közönséges vásárt, melyek a baromvásárra nézve a vidéken híresek. Kivétel a Sárló Boldog Asszonyra eső vásár. Gabonát a piacán nem árulnak. Heti vásárok nincsenek. A vásári privilégiummal járó haszon a földesurat illeti. Belső vásárhelye Nagykároly, külső Debrecen. Mindkettőnek az útja homokos és nehéz.⁷⁹

A Mátészalkai Református Egyház presbiteri jegyzőkönyveiben a vásárokról, illetve a mezőgazdasági termékek értékesítésére és felhasználására vonatkozóan becses adatokat találtunk.

1922. december hó 17-én tartott presbiteri gyűlés jegyzőkönyvének határozatához csatoltan elkészült az egyház tulajdonát képező hetivásár vámdíjszabása. Ezen díjszabás az akkori gazdasági élet teljes keresztmetszetét adja. Megtudhatjuk, hogy mi mindent árultak Mátészalka egykori hetivásárain, illetve azt, hogy a mátészalkai hetivásárok első renden termény- és állatvásárok voltak.

50 korona vámot kellett fizetni egy szekér búzáért, kétszeresért, gabonáért, árpáért, zabért, tengeriért, köleskásáért, paszulyért, borsóért, lencséért, bükkönyért, mészért, szénért, tűzifáért, épületfáért, általában bármiféle faneműért, deszkaért, vesszőért, vesszőkosárért, hordóért, dézsáért. Továbbá egy szekér szőlőért, szilváért, almáért, általában bármiféle gyümölcsért. Egy szekér dinnyéért, káposztáért, marharépáért, hagymáért, cékláért, retekért, murokért, zellerért, karalábéért általában zöldségfélékért. Egy szekér borért, pálinkáért, juhtúróért, gömolyéért, tejneműért. Egy szekér halért, csikért, rákért. Egy szekér edényért, kullimáért, szénáért és más takarmányért. Továbbá egy szekér szalmaért, nádért, gyékényért, gyékényszékért, méhkasért, szakasztó kosárért, és más gyékényneműkért. A talyigával árulók a fent megnevezett áruk esetében talyigánként 25 koronát fizetnek. A lóval vagy lovakkal árulók, ha a lovak a fenti árukkal vannak terhelve, 20 koronát fizetnek. A gyalogszerrel vagy hátról árulók az említett portékák után szintén 20 koronát tartoznak fizetni. Húsz koronánál alacsonyabb díjösszeg fi-

79. Sz.Sz.Lt. i. m. II. VI. Mátészalka.

zetendő az alábbi portékákért: Nagyobb baromféléért, tehénért, lóért, kövér sertésért, sovány nagy sertésért, egyéb kisebb fajta boromféléért, juhért, kecskéért, szopós baromféléért, ha anyjoktól külön adatnak el, kövér lúdért, pulykáért, soványért, tyúkért, kakasért, ruczáért, csirkéért, tojásért ha kendőben, kosárban nagyobb mennyiségben van. Egy fazék kas mézért, 1 kanta olajért, 1 láda savanyúvízért, 1 zacskó nádalyért, 1 kita szöszért. Kartonért, vászonért, képért, üveg, porcelán edényért, valamint az ún. olasz hátasok áruíért, ha háton hozatnak. Felnőtt barombőrért, kisebb barombőrért. Nem szelíd, élő vagy lőtt állatokért. Nem szelíd, vagy lőtt szárnyasokért. Nem szelíd állatok bőréért. Sátorban árulásnál, vagy portékások földön árulásánál □ méteenként a helyért 10 korona fizetendő.⁸⁰

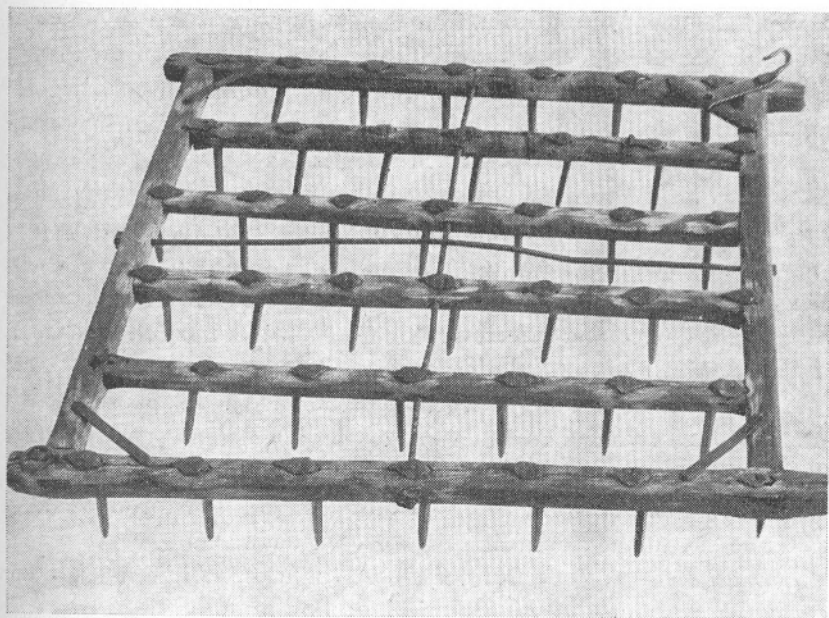
A fenti felsorolásból kitűnik a századforduló után a lecsapolást követően a lapterület gazdasági képe. Mindezt megelőzte azonban a víztől megszabadított *vadföld* feltörése, s a következőkben a művelési sorrend lehető betartásával a lápvidék földművelésének menetét ismeretem.

Irtásgazdálkodás a láp környéken

A lápos, vizes területek *feltörése, irtása*, a földművelés számára alkalmassá tétele, az ember gazdálkodási, életfenntartó tevékenységének egyik fontos mozzanata. A földfeltörő tevékenységnek több módzata ismeretes: *égetés, tiprás, irtás, tisztogatás, zombokolás*; tehát az adott terület valamiféle megmunkálása, majd hasznosítása. Ezek a tevékenységek már az államilag is szorgalmazott és megindított *lecsapoló munkálatok* előtt ismeretesek voltak a nép körében. A maga hasznára engedéllyel, türten vagy titokban, időről időre elhódított magának egyegy darabot a láptól. Az említett talajnyerési eljárások módzatai és technikája nem ismeretlenek a néprajztudományban.

Ennek ellenére helyi viszonylatban, az Ecsedi-láp vidékén a lecsapolás előtt és után kialakult és elterjedt talajnyerési eljárások ismerete,

80. A Mátészalkai Református Egyháztanács jegyzőkönyvei 1912–1926. Lapszám nélkül. A mátészalkai Református Egyház irattára.

Vasfogas, fakeretes borona, 1982. Szatmári Múzeum

összegyűjtése és bemutatása szükséges és hasznos, mert tovább bővítheti eddigi ismereteinket.

Anyaggyűjtésem során szem előtt tartottam *Tálasi István* megállapítását: „a paraszti táj és szántó földalakítás jobbágyfelszabadítás utáni nagyszabású műveleteinek már alig mutatkozik halvány emléke... A mocsári irtások technikájára nézve rendelkezünk leíró anyaggal s ezen a téren még biztatók a lehetőségek, mert például az Ecsedi-láp környékén csak a még élő öregek gyermekkorában indult meg a lecsapolás... Mindezekkel a technikai és alkalmazkodási ismeretekkel, tapasztalatokkal nem csupán a máig kiható gazdasági változásokat és életforma módosulásokat kívánjuk megragadni, de az elmúlt századok gazdasági tájalakításának kérdéseit is szeretnénk megközelíteni.⁸¹

A lápkörnyéken jóval a lecsapolások előtt számos önkényes földfel-

81. *Tálasi István*: Az anyagi kultúra néprajzi vizsgálatának tíz éve (1945–1955). Ethn., LXVI. 1955. 14.

törő mozgalomnak, irtogatásnak bukkanunk nyomára. A már többször említett 1827-es regnicolaris összeírásokban *Mérk* község irataiban a *Gróf Károlyi Lajos* uradalmi fiskálisa, *Répassy Mihály* ilyen feljegyzéseket tett: „történt ez alatt az, hogy a jobbágyaink tetemes majorság-béli és curialis földeket önkényesen művelés alá fogván s még irtogatásokkal is megszorítván, azokon házakat építettek . . . egyszersmind a többiekhez hasonló gazdák kívánván lenni *irtogattak, zombokoltak* vagy a majorsági földekből foglalgattak . . . ha tehát ennél fogva a jobbágyok a határban bújkálva új fogásokat vagy irtásokat tettek és abban az uradalom őket könnyörületességből meghagyta . . . szükség esetén a maga hasznára fogja az uradalom fordítani”⁸²

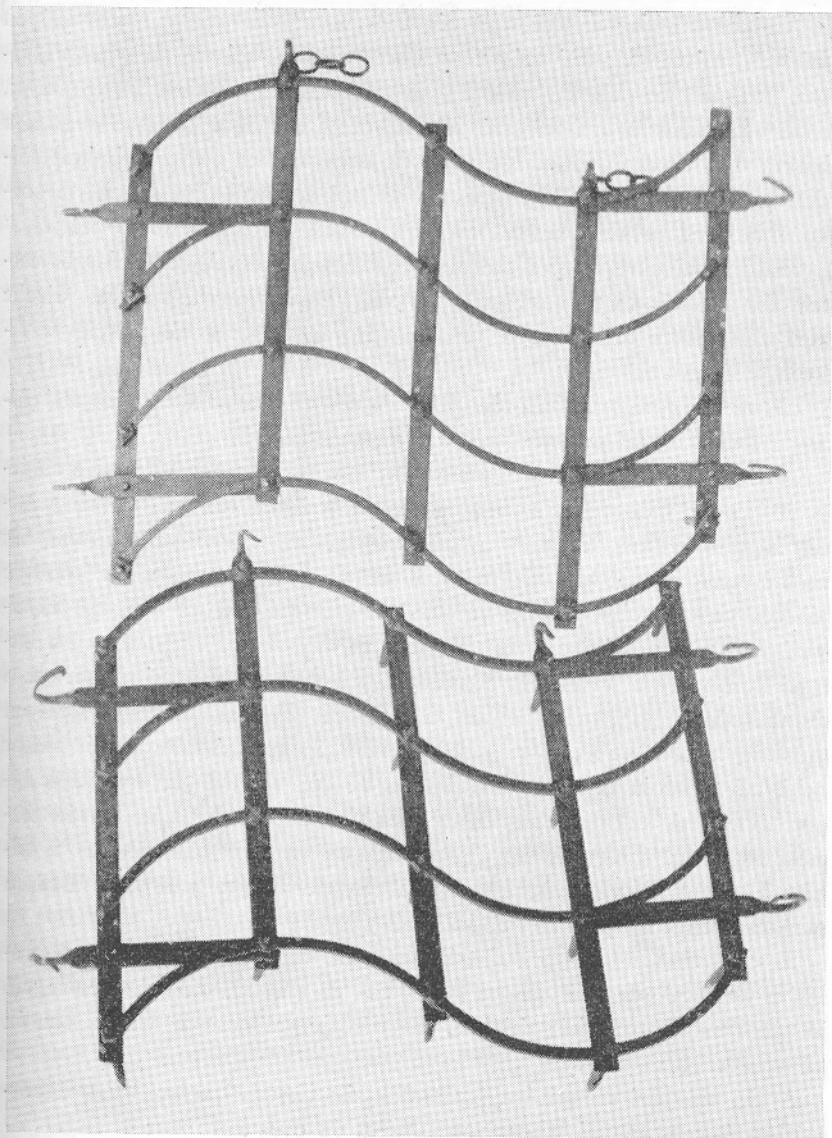
A föld feltörésének egyik legelterjedtebb módja a lápkörnyéken a *zombokolás*. A zombokolásra vonatkozóan különösen becses adatokat tudnak szolgáltatni az ecse-di parasztemberek. Ennek oka, hogy az ecse-dieknek földjük nem volt, hisz leginkább „vár őrzéssel foglalkoztak” s így szívesen vállaltak munkát más községek határában.

Bernáth Imre 75 éves, Nagyecsed, Aradi u. 8. sz. alatti lakos így emlékezik a zombokolásra:

„Az uradalom adott a *lápbul* a magasabb részeken. Az ásót megörbítettük kapa állásra, mivel így erősebb volt a kapánál és így *zombokoltunk*. Ki mennyit bírt, meg attól is függött, mennyi segítség akadt a családban. Egy ember általában 80–100 ölet tudott egy tavaszon kitarítani. A nagycsaládúak 4–5-száz ölet is.

A zombok gyepes volt, uradalmi disznók meg birkák jártak rajta. Alatta jó termőföld rejtőzött. Ahol a víz nem járta *épartnak* mondtuk. Szárazabb tavaszokon az uradalmi tisztartó behajtott Ecsedbe és embereket keresett zombokolásra. Mivel földünk nem volt, hisz a víz megette, meg a fenekbe is vagyunk, így mindig volt jelentkező. A toborzott emberek aztán a *goroncokon* ahol az uradalom kijelölte, hozzáfogtak. A zombokolás az első esztendőbe *mindibe* ment. A jóság által bejárt gyepes talajt felválták olyan másfél araszra, a zombokokat kiszedték és kihordták a mesgyére. A *zombokokbul* olyan csomókat raktak, mint egy-egy ház. A mezsgyét ebből rakták ki ember magasságú-ra, hogy a tők a másik *föggyére* ne fusson.

82. Sz.Sz.Lt. i. m. 11. VI. Mérk.

Vasboronák, 1982. Szatmári Múzeum

Amikor a felfogott területtel végeztek, *kizsombokolták*, akkor szépen *felásták*, mivel szántani még nem lehetett, majd takarosán *elgereblyézték*. Ezután *mezitlábás sarokkal* a puha földbe egy kis lyukat nyomtak, ebbe 3-4 szem *lófogú tengerit* löktek, majd a másik lábbal ráléptek a lyukra és mentek tovább. Így vetették be *hosszába* a *kizsombokolt* földet, ezután a sorokra 4-5 lépésként egy-egy tű tökök tettek. A sorközökbe meg paszulyt tettek. Ez volt az a híres *ecsed* *sárga-paszuly*."

Majd a szélekre négy oldalról a *zsombokfal* mellé, fehér forgót tettek. Ez a fehér forgó nagyon kapós volt, zsidók szedték ősszel, direkt zsákot hoztak hozzá és abba varrták bele ott a helyszínen, és így szállították Angliába.

Csengerűjfaluban a feltörést *höncsökölésnek* mondják. *Belényesi József* 82 éves ottani születésű lakos így emlékszik rá:

„A lecsapolás amikor jött, mindenki megkapta a földjét ami a sajátja volt, ott a lápon. Ezt a földet kapával nem lehetett vágni, mivel addig nem műveltük, meg a jószág is lejárt. A *meghöncsököléshez* az ásót meghajlítottuk kapa formára, mivel az ásonak a kötése, a köpülye jó erős volt. Az ilyen meghajlított ásót mondtuk aztán *höncsök kapának*. Az ilyen munkához nagy erő kellett, így csak a férfiak meg a katoná köteles fiúk bírták ezt a munkát. Én nem nagyon csináltam ezt a munkát, csak majd már utoljára. Leginkább bandába vállalták az ilyen munkát, mint a kubikolást. Valaki felvállalta az uradalomtól és akkor *szíjjelvágta* azoknak, akik elvállalták. Mikor *Tisza* megvette itt a lápot, akkor így takarították azt ki. Nagy munka volt ez, de aztán termett rogyásig. Itt leginkább úgy ment, hogy a nagy höncsököket a csinált kapával kiforgattuk, szétvagtuk. Szétterítettük a földön. Ezután megszántottuk nagy ügyel-bajjal.

A szántás előtt még a *gulyával járattuk*. Ez úgy történt, hogy édesapám vitt egy üveg pálinkát a gulyásnak és a dombosabb helyen legelő jószágot szorítottuk két *ódalról*, hogy törje, tapossa a talajt. Ezután következett a szántás."

A láp első évi szántására így emlékszik vissza *Szarka Gyula* Tibor-szállás-Halmos tanyai lakos, 1961 őszén, 62 éves korában:

„Jómagam is négy lovat hajtottam nyeregből. Ekkor még Urától a gulyát, ami közt bivaly is volt, ráhajtottuk a honcsokosra. Itt aztán a Vájáson belől Börvely felől alig volt szántó, illetve termő rész. Mi tör-

tük, szántottuk az úgynevezett volt bárói zsidó bérletet. A legtöbbször alig láttuk a ló hátán a nyeregből is, hogy hol és merre megyünk. Amikor barázdolni kellett, az ostoros rosszirányú menését akkor vettem észre, amikor az öreg kocsis az *isztikével* hátbahajított. Ebben az időben egész nyáron csak szántottunk. Annyi *csúszót* életembe nem láttam, mint amikor a *lápót szántottuk*, örültem, hogy a ló hátán ültem ilyenkor. Amíg egy pár éven ezt a láptörést végeztük, minden 10–15 lépésre kifordított egy-egy csúszót az ekevas. Volt, amelyiket derékba vágta ketté, de sok volt olyan is, amelyiket csak kifordította. Idővel aztán kezdtük megszokni a csúszókat, különösen amikor már hűvösödött az idő és mi is kint háltunk a lápon, hol törek, hol szalmakazal tövében. A *csúszó* is belebújt a szalmába. Éjszaka gyermekek négyen-öten háltunk együtt és úgy belebújtunk a szalmába, meg úgy összebújtunk félelmünkben, hogy reggel alig tudtunk kigabalyodni. Féltünk, mert éjszaka a *csúszók* fütyörésztek mindenütt. Az egyik alkalommal szántás közben egy eren mentünk keresztül, egy másik darab földre dolgozni. Szekérrel mentünk, az eke a szekeren volt, a szekeret négy ló húzta. Egymásután három szekér volt. Ahogy az ér közepébe ér a két első ló, látom ám, hogy kezdenek süllyedni, mint a léket kapott csónak. De már a nyerges ló is kezdett süllyedni alattam, érzem hogy reszket közben. Ekkorra már a nyerges rudas is merült, egyre jobban. Ha apám pillanatok alatt le nem kap a nyeregből, a kedves lovam a feneketlen lápba temet. A nyerges *Bandi* volt, a rudas *Gyurka*, a gyeplős *Vihar*, az ostorhegyes *Lepke*. A többi szekér a hátunknál jött, így mindannyian hozzáfogtunk apám négy lovának a kiszabadításához. Először nem nagyon mert a merülő lovakhoz menni senki. De mikor látták, hogy nagyon merülnek, a kocsisok ruhástól a sárba gázoltak és elvagdalták a lovak istrángját, a kötőfékszárakhoz pedig a gyeplőszárat kötötték és ezeknél fogva sikerült kihúzgálni a lovakat. Oly posványos lett mind a négy ló, hogy még hetek múlva is lehetett érezni rajtok a csíkszagot. Ilyen ügyel-bajjal szántogattunk akkoriban, mint uradalmi cselédek.”

Fahenger, 1982. Szatmári Múzeum

A lóp kitaposása

A termőföld nyerésének Nagyecsed község szorosabb értelemben vett belterületén legáltalánosabb módja a *kitaposás* volt. Így jutottak a lakosok házhelyhez, kisebb beltelekhez. A község lakosságának szaporodásával egyre beljebb taposták magukat a lópba és tették termővé, használhatóvá az így nyert területeket.

A kitaposást *Bernát Imre* Nagyecsed, Aradi u. 8. sz. és *Kovács Imre* Nagyecsed, Vásártér 8. sz. alatti lakosok így mondták el:

A másik módja a földnyérésnek a kitaposás. Leginkább a házhelyeket nyerték így. Ezért van a sok görbe-gurba telek, hisz taposás közben, mivel *bátramenet történt*, az irányt elvették. Amikor a Karaszna (Kraszna) megépült, a vizeket *elfolyatták*, a gazdátlanul levő helyeket az ecsedi nép birtokba vette. Mindenki annyi földet taposott ki magának, amennyit bírt. Ez úgy történt, hogy az éltető víz nélkül maradt sorvadó gyékényt, sást, kákát, mezítláb járva a balláb elé téve a jobb láb sarkát, sűrű, apró taposó lépésekkel kitaposták. Ha valaki megnézi a telekkönyvnel az ecsedi határt, láthatja, hogy a legtöbb föld *kajsza*. Amit egyik évben kitapostak, azt még abban az évben zombokolták is, és ez azé lett, *aki kitakarította*. Erre a földre aztán mindenki vigyázott, az olyan embert, aki az ilyen földre szemet vetett, amihez valakinek az *ereje tapadt*, az egész falu alávaló gazembernek tartotta és kipusztították a faluból. A kitakarított földek szélén aztán árkokat ástak, hogy a vizet elvezessék. Eleinte veteményes kertek voltak itt, de mostmár a falu odáig terjedt és házak vannak rajta.

A kiszombokolt földek hasznosítása

Adatközlőim szerint, a víztelenített határ falvakhoz közeli kisebb része a *senkié*, szabadfoglalású, illetve feltörésű volt.

A nagyobb rész pedig uradalmi, előre megvásárolt *vadföld* volt. Az adatközlők még ma is keserűen emlegetik, hogy a lecsapolás megkezdése előtt – amikor még senki sem hitt a láp pusztulásában – ahogy *Móricz* is írta, az urak összevásárolták a nép lápi illetményföldjeit.

Így a víztelenített, nagy kiterjedésű feltöretlen vadföldek uradalmi művelés alá kerültek.

Szarka Gyula is említi – aki később a *Károlyi* uradalomban volt cseléd –, hogy az arra alkalmas, viszonylag magasabb fekvésű területeken az uradalom *gőzekékké*l törette fel a lápot, ahova rá lehetett menni lovakkal, ott lóval szántották, de az *aljasabb* részeket mindenütt *kézierővel* kellett feltörni. Ezt a munkát végeztette az uradalom a föld nélküli parasztokkal, az első évben ahogy említettük, *mindibe*, a következő években *felesbe*, mindaddig, amíg az uradalom saját üzemvitelbe nem fogta.

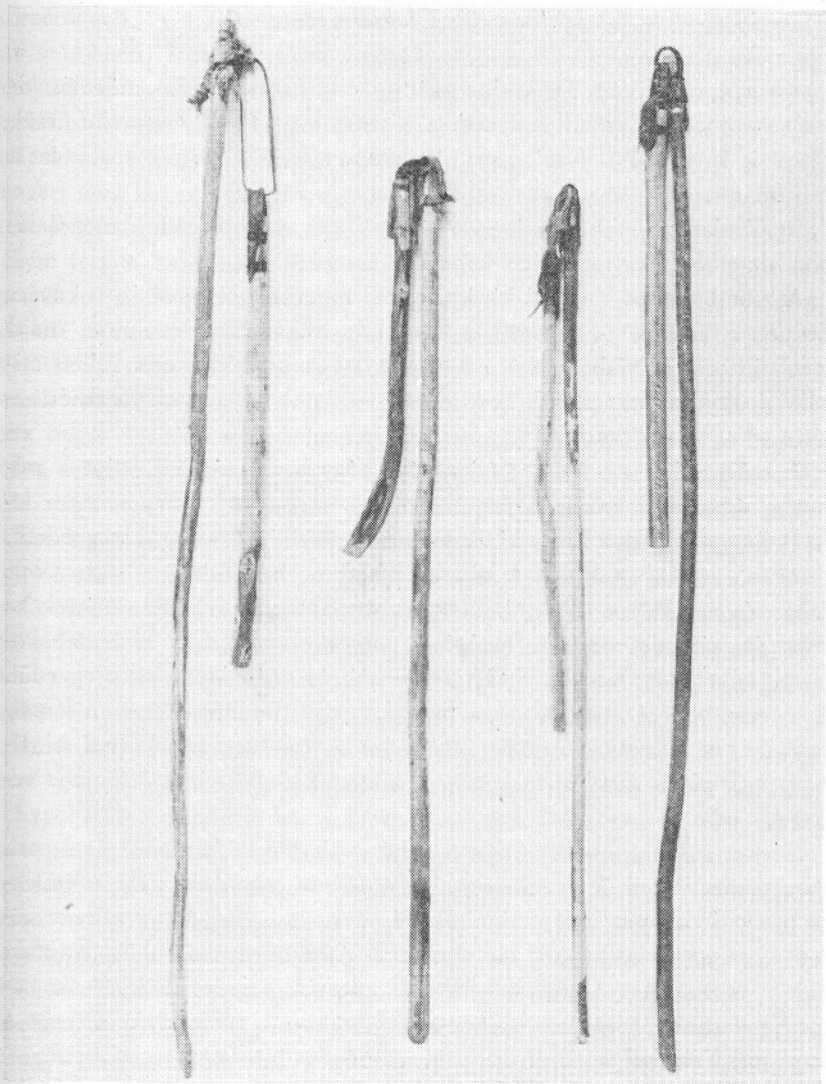
Bernát Imre így emlékszik vissza erre az időre:

„A kizsombokolt földek, amint említettem, az uradalomé voltak. A második esztendőben aztán a *mindibe* helyett *felébe* adta az uradalom. Az uradalom szerette az ecsedi embert, mert az a földet az orrával is túrta, ha értelmét látta. Az uradalom révén aztán jó *remonda lovakat* kaptunk, így szántogattuk aztán a földeket. Tehén akkor még nemigen volt ilyen célra, ökrök azonban voltak, de azt nem igáztuk, inkább hizlaltuk, hisz 8–10 mázsára is kimentek darabonként. Ezek a tizennégyes háború előtt voltak, amikor a *lápi föld* kezdte *felszűlni* Ecsedet.

Ezeket a *remondákat* évente kétszer be kellett vinni *Károlyba* hadgyakorlatra, egész esztendőben viszont nekünk dolgozott.

Az uradalom leginkább 1 *köblös* földet adott, ez 1200 négyszögölnék felelt meg, mi mondtuk *négy vékásnak* is, mivel négy véka búza ment bele. Ezekből a kizsombokolt földekből lett aztán az uradalomnak jó búzatermő földje.

A *feles földek* olyan jól teremtek, hogy az ecsediek kezdték veszegetni a szomszédos községek határaiban levő földeket. A legtöbb földet a tyukodi meg a porcsalmi határba szedegettük össze. A porcsalmiak azt tartották, jut is, marad is. Sok ember volt Porcsalmán, akinek 60 holdja is volt. Ha a lánya férjhez ment, eladott belőle. Mi ezt már előre megtudakoltuk és alig vártuk, hogy lakodalom készüljön Porcsalmán. Mert a *földet* szeretni kell ám! A tyukodi ember *lúbatrul* vetett, egy zsákba összekevert tengerit, tököt, forgót és a *lúbatrul* szórta el. Mi ecsediek meg mezítláb kora tavasszal sarokkal vetettünk, a nedves földbe. Volt úgy, hogy alig lehetett rámenni a földre, egy nehezebb embert nem is bírt meg, ilyenkor kis *pulya lányokkal* vetegettünk. Olyan is volt, hogy az előző évi csutkát *tövestül* felhúztuk és abba a helybe tettük a magot. Így *szülte fel magát* a Kraszna megásása után az ecsedi nép. Kilenc község határát vette meg, 7000 hold földet. Volt olyan ecsedi gazda, akinek a portájához 26 kilométerre volt a földje.”

Csépek, 1982. Szatmári Múzeum

A lecsapolás után Tyukodon számos eltérés van a földművelés kiterjesztésében az ecsedi helyzethez viszonyítva. *Tóth Zsigmond* (szül. 1887) és *Tokodi Pál* (szül. 1891) beszédesen idézik fel még ma is ezt a folyamatot.

Itt Tyukodon – mondják – a földművelés 4 lóval indult meg a lápon, de előbb még fel kellett kapálni a földeket.

A zombokokat kapával kivágtuk, ezt mondták *bigónak* is, a kovács készítette ásóból, úgy hogy az ásót a nyaknál megtüzesítette, majd meghajlította és vízben lehűtötte. Ebbe aztán jó erős nyelet kellett csinálni leginkább akácából. A kivágott zombokok megszáradtak és aztán *széjjel vagdaltuk*.

A szétvagdalt zombokot édesapám négy lóval vágatta, mint a szérűn a búzát. A lovak gyakorta beledőltek a posványosságba, ilyenkor lezserszámozták őket, hogy ki tudjanak vergődni. Amikor kivergődtek, tiprattuk tovább velük a talajt. A zombok a földnek a hátára volt rakva és ezt kellett vágatni. Nekünk ott a lápon 6 holdat mértek az *eresztés* után, de ennek a félvégét a pátyodiaknak adtuk ki zombokolásra, mivel még mi akkor kicsik voltunk és apám nem bírta egyedül. A dombosabb részt vágattuk a lovakkal, egy darabot hozzá mi kapáltunk fel, és kettőt együtt szántottuk, majd *tüviskes kökényfából* csináltunk *berenát* és azzal húztuk meg a földet. Ekkor eleinte *bükkönyt* vetettünk bele.

Ezeket a lápi földeket nagyon nehéz volt megközelíteni, mivel utak nem voltak. Ezen úgy segítettek, hogy *nádbul* csináltak. Erre is emlékszem. A tibori utat is így csinálták. A nádat levágták, majd kévébe kötötték és lerakták maguk elé a földre. Amikor egy darabot leraktak, akkor betaposták. Leginkább lábbal taposták be, de amikor már nagyobb darabon készen volt, négylovas szekérral nyomatták. Ezután a báró jött *Tiborról* és az próbálta ki, négylovas hintóval.

Ahogy mondtam, hat hold földünk volt a lápon, de nem mindbe bükköny volt. Amit kapával zombokoltunk, abba legelőször *málét* tetünk. A málé vetése kapával ment, minden lépésnél belevágtak a földbe, a kapaföldet kiemelték és a kis gödörbe löktek két-három szem málét. Ez piros málé volt. Leginkább *csinkánti málénak* mondták, ez

koraérő volt. A málét csak kétszer kapáltuk, szeptember derekán-utolján már beért. Kézzel zsákba szedtük, a zsák a vállunkon volt és abba hánytuk a tengerit, amikor a zsák megtelt, kivittük a szekérhez és a *szekérkasba* öntöttük. Leginkább azonban bennehagytuk a zsákba, mivel akkor még nem voltunk bőviben a tengerinek. Zsák volt bőven, tengeri meg kevés volt. Ha egy hold földön húsz zsák tengeri volt akkortájban, az már jó volt. Forgót is vetettünk abban az időben. Mi a fekete forgót ismertük, a tarka forgót csak a mostani háború alatt ismertük meg. Próbálkoztunk mi a nagyszemű, fehér forgóval is az első háború előtt, ezt zsidók akarták meghonosítani úgy, mint Ecsedben. Nekünk itt nem vált be, bélnélkül maradt. Itt leginkább a nagy fekete bugók voltak, az nagyon jól érezte itt magát és sokat is termett. A fekete bugós forgót sorba a barázdába vetettük, mivel még nem ismertük a táblába való vetést. Tyukodon a vetés leginkább barázdába történt, amit nem így vetettünk, azt szórtuk. A tengerit is szórtuk, mint a búzát, persze a kapálása nehéz volt, mivel nem sorba volt vetve. Így vetette akkor mindenki. Van olyan ember, aki még ma is szórva veti, pedig már itt is *kapagéppel* kapáljuk. A *málé szárát* itt Tyukodon mindig a lábán hagytuk, ez azért volt így, mert a marha egész télen kint járt és a máléba telelt. Tavaszra a jószág rendszerint lerágtta a málé szárát, de ahol megmaradt, azt kapával *lepocsékoltuk* és úgy szántottunk. A lápi földek az *Égerben* voltak, ami ide a faluhoz 6–8 kilométerre van, ki hozta volna haza onnan a málészárát. Még ma se hozzuk.

Ezenkívül termeltünk mi *kolompért* is. Sokfajta volt, de leginkább az *imperátort* termeltük. Mi leginkább a Nyírből hoztuk a vetőkrumplit, vagy nádért cseréltük, vagy vettük pénzért. A *kolompért* kapával vetettük, de ha nagyok voltak, ketté vagdaltuk. A kolompért kétszer kapáltuk, egyszer *tőtöttük*. Kézzel szedtük, itt kapa nem kellett hozzá, hisz csak ki kellett kaparni a földből, mint a hamuból. Úgy van itt a lápon a krumpli, mint a hamuban, csak össze kell szedni. Nem raktuk halomba, hanem zsákokba szedtük és így raktuk a szekérre és hazahoztuk. Nem volt annyi, hogy halomba kellett volna rakni, nagy becsbe tartottuk. Ötven mázsa krumpli még tíz gazdának sem volt. Később, amikor már jobban termett a lóp, több volt a krumpli is, ekkor már *csomókba raktuk* kint a földön és úgy hordtuk haza. Ekkor már megvoltak a csatornák is. Termeltünk még a lápon *kölest* is, takarmánynak

is vetettük, meg enni is. *Zabot* is vetettünk, ezt leginkább a lovaknak. Ezeknek is úgy ment a vetése, mint ahogy már említettem, zsákból szórtuk. Gabonát is vetettünk a lápon, jó tavaszi gabonát. Emlékszem, mi apámmal, először 1905 körül vetettünk gabonát. Tyukodon a *kender* az első háború után honosodott meg, az uradalom termeltette, az adta a vetőmagot is. Így maradt meg később a gazdáknál is.

1907–8-tól számítható az az idő, amikor már mindent termeltünk a lápon. Bécsitököt, marhatököt, disznótököt; mindent, ami kellett a jószágnak.

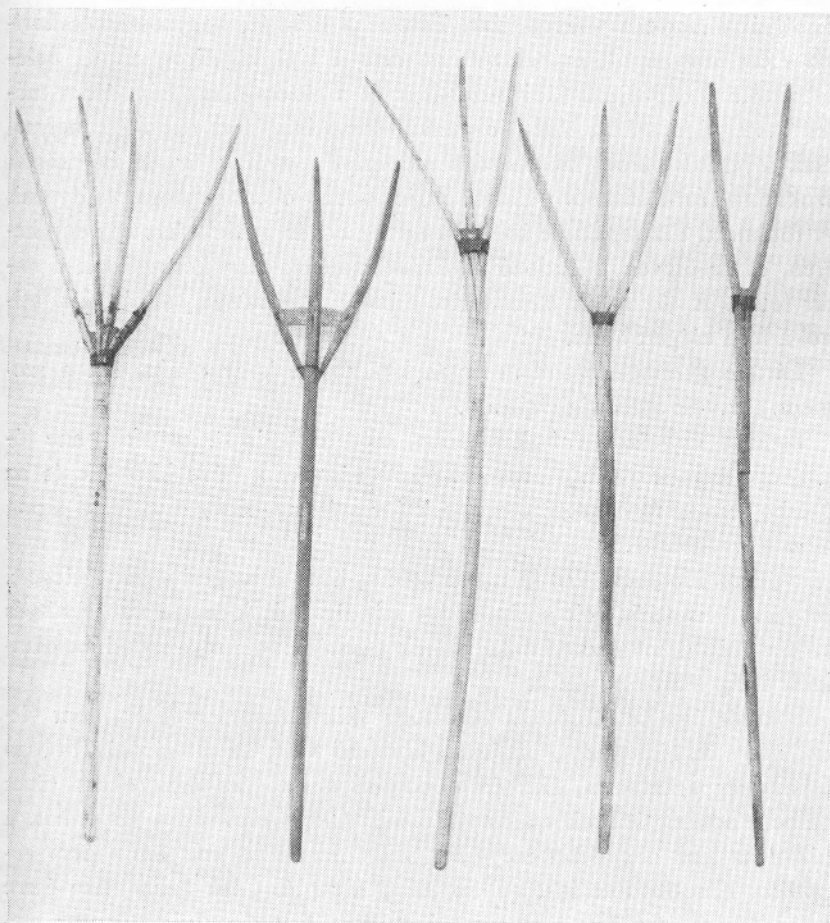
A láp égetése

A láp feltörésének és termőre fordításának bemutatása nem lenne teljes, ha nem szólnánk a *láp égetésének* (égésének) sokat emlegetett és vitatott problémájáról.

Kisebb-nagyobb tüzekről a lecsapolás előtt is tudunk, hisz egy nagyobb szabásút fel is jegyeztek 1863-ban. Ekkor az aszályos időjárás miatt jórészt kiszáradt a láp és a száraz növényzet valamilyen oknál fogva meggyulladt. A vizes esztendőök során azonban a dús vegetáció rohamosan pótolta a pusztulást.

A végleges lecsapolás után, az úgynevezett „*telkesítés*” korszakában, kb. az 1890–1905 közötti időszakban, a gyakori tüzesetek onnan erednek, hogy a feltöretlen őstalaj, dús növényzetével együtt a földművelés céljára való előkészítése mind a kisgazdák, mind az uradalom számára igen fáradságos és költséges munka volt. Ezért a zombékosok felgyújtásával akarták ezt a nehéz munkát elkerülni. A víz nélkül maradt, kiszáradt zombékosok felgyújtása megkönnyítette a szántás előtt a gazda dolgát. Hosszas szárazság után és különösen szeles időben a zombék tüzétől begyúlt a láp kiszáradt *tőzege* és a *lappangó tűz* a föld alatt terjedve, jókora területeket pusztítva, fenékgig hamvasztotta a *tőzegréteget*. Az 1903-as esztendőben a láp égése országos méretű kérdéssé növekedett, mivel ekkor kb. 1600 kh-on fenékgig kiégett a láp *tőzege* és még kétszerannyi területen jókora vastagságban kiégett a *tőzeg*.

Mindez arra vezethető vissza, hogy a hasznosításnak egyik legolcsóbb és legerőteljesebb formája volt a növényzet felgyújtása. Ennek azonban talajszerkezeti kárai is vannak, amiről ezen dolgozat keretén belül nem

Favillák, 1982. Szatmári Múzeum

szólunk, csupán annyit, hogy a többtermelés érdekében is gyakorta alkalmazták a felgyújtást adatközlőim emlékezete szerint.

Belényesi József 82 éves csengerújfalusi adatközlőmet faggatva a lápi tüzekről, a következőket mondta:

„A lecsapolás után a tűz sokszor a haragos nép bosszúja is volt. Mint az ökörítői tűzben csonkán maradt ember, kisbíró lettem, így sokat tudok erről magam is. Az ősi tanyájából kiszorított lápi ember minden

fortélyát ismerte a vízivilágnak. Értette a módját, hogy őszi betakarítás előtt hogyan álljon bosszút. Ismerte a lápi kürtöket, ahova beleszította a begyújtott lápi buzogányt és a tüzet fogott két-három méter vastagságú száraz tőzeg jel nélkül sorvadva égett napokig, melyről csak a járatos ember szerezhetett tudomást a nyúlak, ürgék, hörcsögök szokatlan futkosásából. Ekkor már nem lehetett megakadályozni. A földalatti tűz terjedése során rengeteg bogár gyülekezett egy-egy helyen, és az ölyvek, ragadozó madarak csoportokban keringöztek a háttár felett. A tűz aztán elpusztított mindent, terményt, tanyát, fát, mivel a föld kiégett alóla.

Láttam gyermekkoromban olyan lápi égést, hogy eltakartam a szemem, tűz volt ameddig elláttam.

Amikor kis tüzek voltak a lápon, még tőköt is sütöttünk benne jószáglegetetés közben. A tőköt kétfelé vágtuk, a bélit kilöktük és az égésbe tettük, úgy megsült benne, mint a kemencébe. A tüzet a lápon nem nagyon lehetett látni, csak amikor belelépett valaki. Ekkor már jaj volt az illetőnek. Olyan tüzek voltak, hogy a tengeri *eldűlt*, kiégett. Az ittvaló ismerős volt a lápon, így mindig tudtuk merre van a tűz és arra nemigen merészkedtünk. Ennek ellenére volt olyan, aki beleszakkadt a láp alatt égő tűzbe.

Sokszor úgy keletkezett a tűz, hogy akik szántani mentek, nem vittek magukkal homokot, pedig az kötelező volt, az előljáróság dobszó útján megparancsolta, hisz én doboltam mindég és úgy raktak tüzet délben, amikor leültek szalonnát sütni. Ahogy sütötték a szalonnát, a tűztől az alsó növényzet meggyúlt, mert nem föld volt az, hanem *gezemice*. Emésztődött füst nélkül, mint a tapló. Csak azon vette észre az ember, hogy *kidűlt* a tengeri. Ha kigyúlt a láp, csak úgy tudtuk elejét venni, hogyha jó messzire körbeárkoltuk, de ilyenkor az árokásával le kellett menni egészen az agyagig. Innen aztán nem égett tovább, mert az árok nem engedte terjedni. Ahol kiégett a talaj, ott nem volt olyan jó termés.”

A szántóföldet, gyümölcsöst, legelőt, amit a falu lakossága használ, *batárnak* mondják. Az első világháború előtt a földek parcellákban voltak és a *földek végén* sok *akácfa* volt. Amikor kezdték az *almafákat* ültetgetni, az akácfa megcsappant mindenütt. Akácfával tüzeltek és építkezéshez is ezt használták. Az öregek emlékezte szerint a határ *erdőirtásból* és *legelő feltörésből* keletkezett. A határban előforduló nevek: Forduló, Kóserő, Fogás, Fenek, Sóskert, Papptag, Bírórét, Tanítótag, Csíkosér, Fogarassy-tag, Komlósi-tag, Sulyok-tag, Badar-tag, Ináncsi-tag, Rakodó, Kovács-tag, Szegedi-tag, Rókadomb, Várszeg, Jáнки-föd, Nagymező, Isten-kiskertje, Zsoró, Jódi-kert.

A tagok volt tulajdonosaik nevét viselik. A *Rókadomb* azonban onnan kapta a nevét, hogy a Szamos kiöntésekor a rókák ide menekültek. Az *Isten-kiskertje* pedig mindig sokat termett, ezért nevezték az Isten-kiskertjének. A szántóföldeken és kertekben mezőgazdasági és ipari növényeket termeltek. A legelőn az állatokat legeltették, tartották. A legelőt soha nem használták.

Az utakon a forgalmat bonyolították. Csak földutak voltak, a közlekedés nehéz volt, esős időben az állatok a sárban *basig*, a szekerek meg *agyig silyedtek*. Az utak melletti árkok az utakon levő *kotykákba* összegyűlt vizet vezették le. A szomszéd falukba vezető utak mindég a szomszéd falu nevét viselték (Porcsalmi út). A földeket összekötő utak névtelenek voltak, kivétel a *Csorda-járás*. Az utak szélén legeltettek is. Rendszerint a kerülőké volt az útszél, akik viszont kiadták másoknak. A szélesebb árkokat *fabidakkal* kötötték át. Ha híd nem volt, *betömték* az árkot, hogy átaljárhassanak a földek művelésére.

A szamossályi szántóföld művelése, trágyázása

A háború előtt *háromnyomásos* gazdálkodás volt a határban. A fordulónak *három lábba* volt. Az első lábba kalászos, a másodikba kapást vetettek, a harmadikat ugaron hagyták. A második évben az előző évi kalászos helyén kapás volt. Így változott ez minden évben. Minden harmadik évben *ganéztak*. Általában a kapások alá ganéztak. A gané-

zásnál a szekérről egyenesen szétterítették a trágyát a földeken, majd azonnal le is szántották. Így leginkább nyáron ganéztak. Télen a trágyát szánnal hordták ki a földekre, kupacokba rakták és ezután terítették szét. Egy-egy kupacba kb. 1,5 mázsát tettek. A szétterítést akkor végezték, amikor már az összes ganét kihordták a földre, majd bele-szántották a földbe. Így leginkább télen ganéztak, ez volt a szokásos, ilyenkor más munka nem volt, tehát ez volt soron.

Az ugaron és parlagon hagyott földeken mindenki legeltethetett. Az ilyen legelőket nem osztották fel szakaszokra, mindenki ott legeltetett, ahol kedve tartotta. Ha a vetés nagyon buja volt, azt is legeltették.

A földművelés eszközei

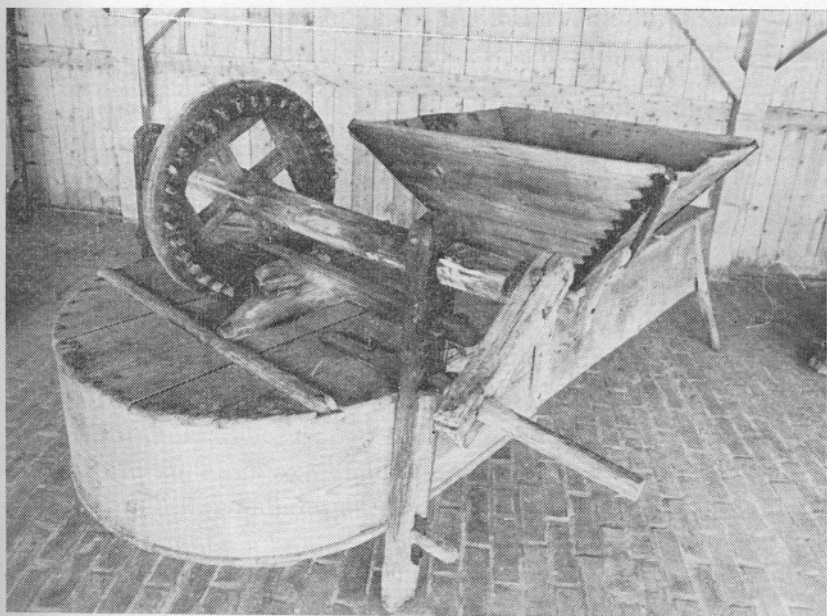
A földet faekével, vasekével, hengerrel, boronával, kapával művelték.

Az eke részei: ekevas, kormánydeszka, csúszató, gerendely, ekeszarv, pating, ez kötötte össze az ekét a taligával, csoroszlya.

A taliga részei: váltó, vánkos, léc, két kerék, tengely, vezérrúd.

A jelenlegi kapafajták közül a *debreceni kapát* használták, szimpla kapa néven ismerték. A kapa két részből áll. A nyélből és a kaparészből. A kapanyelet akácfából készítették, hogy túl nehéz ne legyen, de könnyen se törjön. Szántás után a földet *hengereztek* és *boronálták*. Itt a *faberenát* ismerték. A borona *ina* fából volt, a fogai vasból. Egy boronának 6 ina és egy inában 7 *foga* volt. A boronát láncsal kötötték az állatok után. A hengerezést vetés után végezték legtöbbször, de tavaszi fagy esetében is hengereztek. A henger egy fakeretből, 2 vascsapból és kb. 130 cm hosszú, 20–25 cm keresztmetszetű fahengerből, valamint a keret elején levő vontatóvasból állt.

A házi kertekben a földet, ahol *forogni* nem lehetett, ásóval művelték, felásták. Az ásót a boltban vásárolták, a nyelet akácfából házilag készítették hozzá.

Szórómalom (vidacs), 1982. Szatmári Múzeum

Földművelési módok

Háromféle szántást ismertek a faluban, az *összeszántást*, a *szélreszántást* és a *keverő szántást*. Gyakrabban alkalmazták az *összeszántást*. Összeszántásnál az ekét a föld közepén akasztották a földbe és innen haladtak a szélek felé. Azért szerették az *összeszántást*, mert így a föld közepe dombosabb lett és az esővíz lefutott a *darabról*, nem állt meg rajta. A *szélre szántást* a földek szélén kezdték és körbe-körbe haladtak a föld közepe irányában. Ezt leginkább akkor csinálták, ha a föld közepe már elgoroncosodott.

Amikor ugart vagy legelőt törtek fel, *keverő szántást* alkalmaztak. Ilyen szántásnál először csak 5–6 centire eresztették az ekét a földbe, majd 2–3 hét múlva újra szántották, de ekkor már 15 centire eresztették az ekét. Így ősszel szántottak és tavasszal, amikor már rá lehetett menni a földre, újra megszántották. Leginkább lóval, ritkábban ökörrel szántottak. Nehezebb határt 4 lóval vagy 4 ökörrel szántottak. A lo-

vakat *hámba*, az ökröket *járomba* fogták. A lovakat *keresztesre* fogták, a keresztes karikáját beleakasztották az eke vonóhorgába. Az ökröknél a jármot az ekével a tézsla kötötte össze. A tézslafejben található tézslaszeget beledugták a *járomfű* középső lyukjába és a tézslakarikát, mely a tézslarúd másik végén volt, beleakasztották a taliga vonóhorgába.

Ha négy lóval szántottak, akkor a két hátsó ló között volt egy rúd, amelynek az egyik vége az eke *vonóhorgába* volt akasztva, a másik vége pedig a hátsó két ló előtt haladó lovak keresztesével volt összekötve. Ha négy ökrrel szántottak, az egy-egy pár ökör tézslafáit akasztották össze.

A járom részei: két bélfá, járomfű, aljfa, két járomszeg.

A lovak megszólítása: Ha jobbra fordultak, *bökk*, ha balra, *gyeride*, ha megálltak, *bó*, ha indultak, *na*, ha hátra nyomattak, *curukte*.

A szarvasmarhánál: ha jobbra fordultak, *csára hék*, ha balra fordultak, *gyeride bó*, indulásnál, *prrr ide bó*, megállásnál, *bó*, hátratólatásnál, *bők hátra* szavakat használták.

A szántóföld, ha közeli volt, az ekét a *kabolafán* vitték ki a mezőre. Az ekét a kabolára tették és így csak húzatni kellett. A rögzös földet vetés előtt berenálták. A berenát láncsal kötötték a kereszteshez vagy a tézslához. Vetés után *tövisherenával* takarták be a magot. Az ilyen berenát sajátmaguk *kökényfából* készítettek minden évben. Vetés után *hengereztek* is. Ha a henger könnyűnek bizonyult, a hengerkeretre deszkát tettek és a hajtó erre felült, hogy jobban megnyomja a henger a földet.

A természetett növények

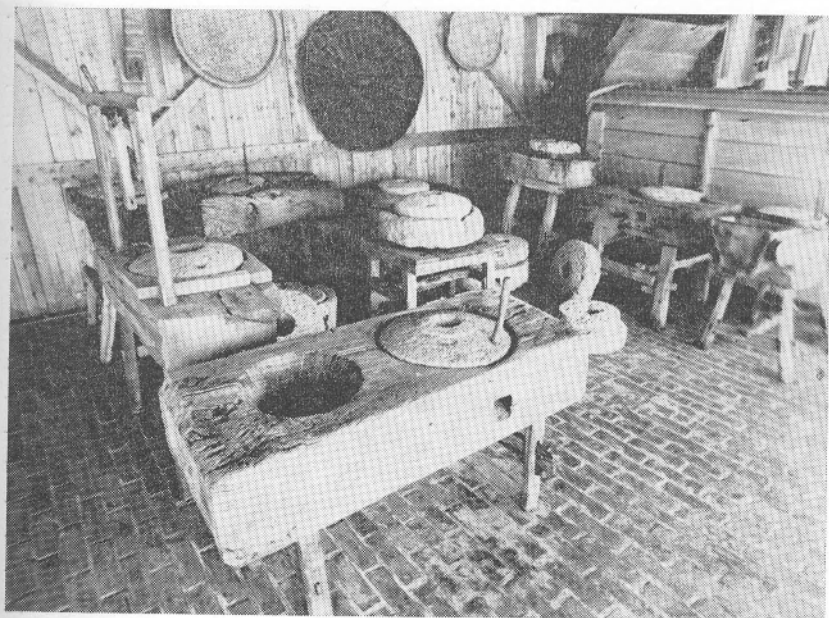
A község határában *kalászosokat*, *kapásokat* és *pillangósokat* természetettek.

Kalászosok: búza, árpa, zab, bükköny, rozs (gabona).

Kapások: Takarmánynövények: málé, takarmányrépa, krumpli. Ipari növények: kender, napraforgó.

Pillangósok: lucerna, lóhere;

A portához tartozó *kert*, *konyhakert* a háztartáshoz szükséges zöldségféléket termette meg. A konyhakertben régebben nem volt gyümölcsfa, legfeljebb az *aliban* egy-két *szilvafa*, vagy a porta mesgyéjén, de

Kődarálók, 1982. Szatmári Múzeum

úgy, hogy a fa ágai ne nyúljanak át a szomszéd portájára. A gyümölcsöskertek először a portán kívül, a faluszélen álltak fel. A konyhakertek csak a húszas években váltak mindinkább almásokká. De akkor is úgy, hogy a konyhai növények számára területet hagytak.

Konyhakerti növények: hagyma, murok (sárgarépa), petrezselyem, karalábé, káposzta, mák, paszuly (bab), sáfrány, paradicsom, uborka, tök, csicsóka, paprika, dinnye, kapor.

A búza termesztése

Az Ecsedi-láp vidékének legfontosabb, ősidők óta termelt gabonafajtája a búza. Jelentőségét mutatja, hogy itt is, általánosan életnek is hívják. A búzát ősszel és tavasszal vetették. Előművelésben a búzaföld ugar, lóhereföld, lucernaföld, bükkönyföld, máléföld volt. Volt olyan is, hogy kalászos után következett, ez azonban csak muszályból történt.

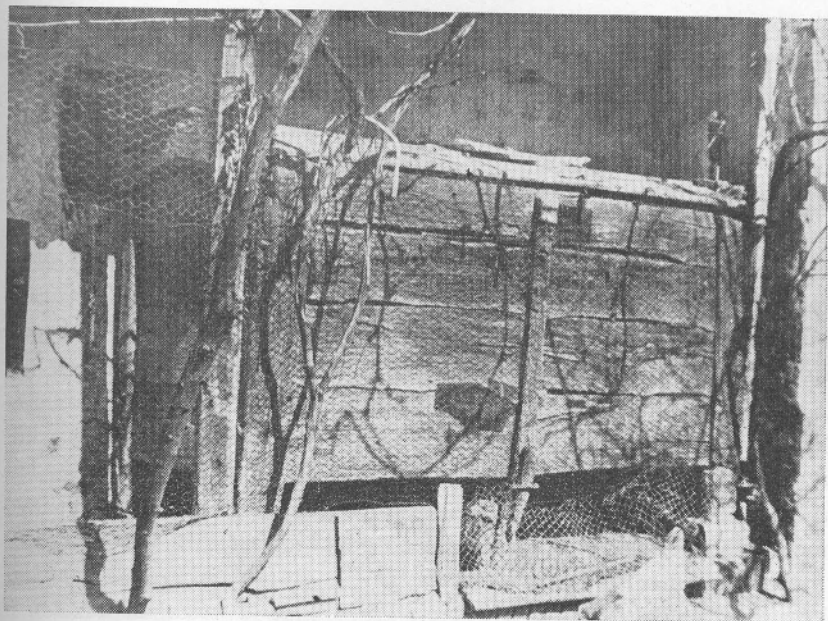
A bükkönyföldet, a lucernaföldet, ugart augusztusban *szántották* először és ezt követően még kétszer, tehát búza alá háromszor keverő szántást alkalmaztak. A második szántás szeptember elején, a harmadik közvetlenül a vetés előtt volt. A máléföldet csak egyszer szántották a betakarítás után.

A szántásra *kézzel szórták* el a magot. Egyköblös földbe 1 köből búzát vetettek. Egyköblös föld 1200 □-öl, egy köből búza 4 véka. Egy véka búza 25 kg. A *Tiszavidéki, Székács, Bánkúti* és *Olaszkopasz* búzafajtákat termesztették.

Vetésnél a zsákot *csúcsra* kötötték, beleöntötték a búzát és a fejen keresztül a jobb vállra akasztották. A *vetőember* jobb kézzel a zsákba markolt, majd szétszórta az elmunkált talajon. A vetési *elő* (vetési szélesség) 6 lépés volt. Minden lépés után egy *félmarok* magot szórt. A vetést a *föd* jobb szélén lehetett kezdeni és innen mentek *körbe-körbe a földön*. Amikor befejezték, berenával *betakarták* a magot. A betakarást azért végezték vetés után, mert a felszántott föld egyenetlenségeibe hullott magot így a *borona* jobban betakarta. A boronálást annyiszor végezték, amennyiszer a talaj megkívánta, amíg minden magot be nem takartak. A tavaszi vetés is hasonlóan történt. Az őszi vetést tavasszal *meghengerezték*. Erre azért volt szükség, mivel a fagy fellazította a földet, *felszítja* a gyökereket, így a henger visszanyomta a növényt a talajba. Hengerezés után már 10 napra meglátszott a munka nyoma. A tavaszi főbb munkák elvégzése után kezdődött a búza tisztítása. Ezt *irtásnak* nevezték. Főleg a tövist, a konkolyt, ragadót irtották. Az irtó egy 150 cm-es nyélből és kovács által készített 4–5 cm széles lemezből készült, aminek éle volt.

A búzát július 6–8 körül kezdték aratni. Az első háború előtt még *sállóval* arattak. A búza aratása a *dülési* irányba történt. Bal kézzel megfogták a búza szárát, jobb kézzel elvágták. Ez volt egy *marok*. Minden marok búzát csomóba tettek. Öt-hat marok volt egy *kéve*. A kévét *kötélbe* tették és bekötötték. A kötelet még a harmaton csinálták és nedves helyen tartották. Mindig annyi kötelet *vetettek*, amennyire egy nap szükség volt. A megvetett kötelet gazzal betakarták.

Egy ember bandában fejenként egy nap 3–4 keresztet aratott. Egy keresztbe 18 kéve került. A kereszt szárait *lábnak* nevezték. Keresztelésnél alulra került megtűrve a *bujtató*, és ehhez igazítva a négy láb,

Öreg hombár a tornác végén, 1955

majd legfelülre a *pap* került. A pap feje naplementre kellett hogy nézzen. A pap két oldalából egy-egy marokszárat a két lábhoz erősítettek, hogy a szél a papot le ne kapja. Egy láb 4 kévéből állt, a pap védte a keresztet a beázástól. A keresztben a kévék fejjel befelé voltak és véggel kifelé. Volt olyan fogadás is, hogy 1 liter pálinkáért gubába arattak a forró napon.

A búza betakarítása

A búzának a határból való hazaszállítását a szérűre vagy a csűrbe, *hordásnak* mondják. A hordás ideje augusztus 5–20. között volt. Aratás után kb. 10–15 nap múlva került sor a hordásra, amikor már az élet elég száraz volt. A hordást ökor- és lószekérrel végezték. A szekereket *ódatrudakkal*, két *csapójával* és *hordókötéssel* kellett felszerelni. A kötelekre *csiga* is volt erősítve. Ha jó volt az út, a szekér és az állatok erősek voltak, egyszerre 8–10 keresztet is felraktak. Ha sár volt,

vagy gyengébbek voltak az állatok, akkor 5–6 keresztet raktak. A hordáshoz már az előző nap készülődtek. A lovaknak abrakot, az ökröknek *jova szénát* adtak. A szekereket már napokkal azelőtt megreperálta a kerékgyártó, a kovács meghúzta a ráfokat. Estére a másnapi kazal helyét eltakarították, ha pedig csűrbe hordtak, a fiókokat kiseperték. Ha nem volt pálinka otthon, hoztak a Hangyából. 3–4 liter elfogyott egy közepes hordásnál is. A gazda szólt minden segítségnek. Egyszóval úgy kellett intézni, hogy egy nap megmenjen minden, akárhány kereszt is volt a határban. Reggel fél négykor indultak. A szekér a kereszt mellett arról állott meg, amerre a szél fújt, hogy az adogatónak könnyebb dolga legyen. Először a legtávolabbi földekről hordták a keresztet. Arra is ügyeltek, hogy a nagyobb kévék a szekér derekába és alulra kerüljenek. Amikor megrakták a szekeret, a rúd végére akasztott kötelet a *kévehányó* felhajtotta a szekér tetejére, innen a *szekérrakó* hátul lehajtotta. A köteleket X alakban vetették a szekeren. A kévehányó meghúzta a kötelet és a rúdhoz erősen odakötötte.

Az otthonmaradt *kazalrakó emberek* (60 év felettiiek voltak) az oda-készített tavaji szalmával a kijelölt kazal alját jó vastagon leszalmázták. Ha csűrbe hordtak, csak vékonyan szalmáztak. A segítségben munkálkodó emberek száma attól függött, mennyi volt az étel és milyen messziről kellett hozni. 150–180 kereszthez 4–5 ember kellett a kazalrakáshoz, és 4–5 szekér két-két emberrel a hordáshoz.

Az étkezés úgy történt, ahogy reggel a szekerek érkeztek. Azért, hogy ne kelljen egymásra várniok.

A gazda látta el a segítséget, akik leginkább rokonok, katonacimborák vagy barátok voltak. A reggeli kenyér, szalonna, paprika, kávé. Előtte pedig pálinka.

Az ebéddel úgy igyekezett a gazdaasszony, hogy egyszerre történjen és a szekeresek is úgy intézték a dolgot. Valamelyik helyen összevárták egymást. Ebédre az *öreg kakast* és a *fiatal bárányt* vágták le. A kaskból húslevest főztek és mivel már tyúkot sem ültettek, nem volt kár érte. Az ebéd is segítséggel készült. Akik segédkeztek a hordásnál, rendszerint azoknak a feleségeik segítettek a főzésnél-sütésnél. Mindenkit beleszámítva, hús embernél többre kellett számítani a hordás során a kosztolásnál. Az ebédhez *egy kemence kalácsot* is sütöttek. Leg-

inkább simát, túrósbélest, mákos és diós kalácsot készítettek. Általában 1 óra alatt megebédeltek, hisz sürgetett a dolog meg az idő mindenkit.

A hordás ideje attól is függött, mennyi volt az *élet*.

Volt, ahol késő estig tartott, de volt olyan hely is, ahol már délre befejezték, itt már urasan ebédeltek, s ittak is utána. Nagyban befolyásolta a hordás idejét a *kompjárás*. Mivel a földek egy része a Szamos túloldalán volt, ha leapadt a víz, a *bidasra* egyszerre csak 1–2 megrakott szekér mehetett.)

A kazal nagysága attól függött, hány keresztet raktak bele. Ahány keresztet akartak belerakni, annyi kévét raktak le körbe, a fenékre. Amikor a búza kétharmada benne volt a kazalban, kezdték összébb venni, majd jó dombosra kibélelték és megkezdték a zsupp rakását. A zsuppba a kévék fejjel voltak kifelé és lejtősen álltak, hogy a víz könnyen leperegjen, ha esőt kap a kazal. Szalmával nem szívesen fedték. Csak akkor, ha nem maradt elég kéve, elszámították magukat, vagy nem sikerült a zsuppolás. A szalmafedés ha esőt kapott, nehezen száradt és alatta a búza kicsírázott.

Egy kazalba 200 keresztnél többet nem tettek, így magassága 7–8 méter, szélessége 6–6,5 méter lett. A hajtás lófogat esetén mindig a szekér tetejéről történt, míg ökörfogatnál az állatok előtt haladt a gazda. Ha üres volt a szekér, az ökör- vagy tehénfogatot is ülésdeszkáról a szekérből hajtották. Azért nem kellett ilyenkor vezetni, mert ha rossz irányba akart menni a jószág, a gazda leugrott a szekérről és megálíthatta a jószágokat.

A hordáshoz három- és négyágú vasvillát használtak. A rövidebb ágú villa könnyebben járta a kévét és így jobban szerették. A háromágú, hosszú nyelű villát a kévehányó emberek használták. Ha csűrbe hordtak, megfelelt a négyágú villa is, hisz itt nem kellett magasra dobni a kévét. Az emberek *bügyatyába*, bocskorba, nagykarimájú, úgynevezett „Károlyi-kalapba” és feltűrt ingujjban dolgoztak. Amikor befejeztek egy kazlat, hosszú *rétolyán* jöttek le a kazal tetejéről.

Az első háború óta már *lógerekbe*, közös rakodóra is hordtak. Lógerbe búzát nem hordott senki, ezt mindenki otthon csépelte el. A lógerben a cséplés behordási sorrendben történt, de olyan eset is volt, nyilat húztak. Itt leginkább árpát, bükkönnyt, zabot csépeltek.

Ha hordás közben megindult az eső, az odakészített szalmával vas-

Hombár a tornácon, 1966

tagon befedték. Ha volt idő, be is zsúppolták. Eső után a szalmát lehányták vagy a vizes zsúppkévét leszedték és megszáritották. Ha a félig megrakott kazal megázott, azt mondták, hogy „medvét fogott”. Ha hordás után esős idő köszöntött be, a kazlakat körül árkolták, nehogy a víz aláfolyjon. A víztől ugyanis *bepenyészedik* a kazal. A megrakott kazlak mellé hordókban vizet tettek, valamint csapót és csákyát.

A rágcsálók ellen nem védték a kazlat, de a madarakat *madárijesztővel* tartották távol. Ha liba volt a háznál, azt gépelésig az utcán tartották napközben, hogy ki ne húzgálja a szálakat. A tyúkok és rucák a kazal körül szemelgettek gépelésig. A szél ellen a kazlat lekötötték. Szokás volt *tökindát* is rárakni. Leginkább összekötött póznát tettek rajta keresztül. A gazda éjszaka a kazal tövében aludt, hogy valaki bosszúból fel ne gyűjtsa. Ha lógerben volt a termés, a kazlakat állandóan *őrizték*. Volt úgy, hogy a gazdák sorba őrizték, de olyan is volt, hogy őrt fogadtak hozzá. Az őr búzát kapott az őrzésért. Olyan is volt,

hogy félrerakták a kazlat. Ilyenkor *drugárok*kal a dőlés irányából megtámasztották. A beázott kazlat nem szívesen csépeltek, mivel a vizes kévéktől a gép *megfűlt*, amikor az *etetőbe* tették a *dobon*.

A búza cséplése, tisztítása, tárolása

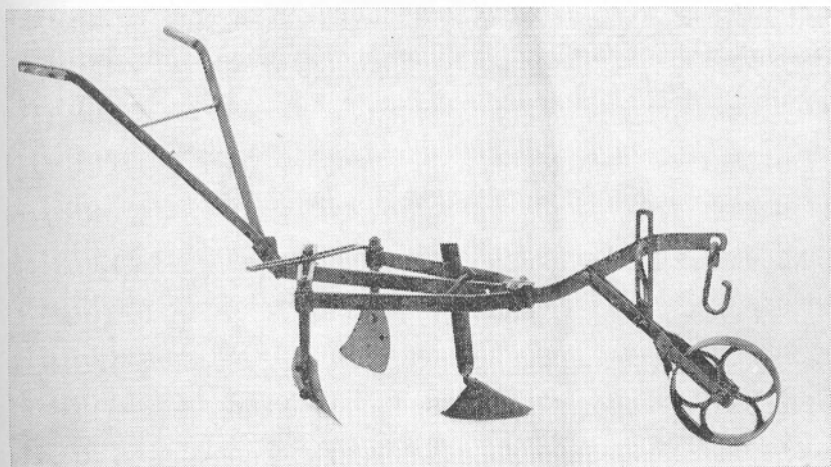
Ha a búzát *zsupptetőnek* szánták, kézicséppel választották el a szemet a kalásztól. Az ilyen búzát külön aratták és kötötték kévébe, s rakták keresztekbe. Amikor jó száraz volt, előkészítették a szérút. Csépléskor a szérúre kévéként fejfel összerakták, miközben a köteleket kioldozták. Egyszerre két sort raktak le lábbal kifelé és a két végén kezdték a cséplést. Addig ütötték a cséppel *kótára*, amíg egy szem se maradt a kalaszban. Az így itt maradt szalmát a *polyvátul* és a szemtől kirázták és úgy ölelték fel a földről, hogy a száraz töve egyformán legyen, majd kévékbe kötötték. A kévéket aztán fedésre használták. Az ottmaradt szemet *garmadába* nyomták, hátára fordított román *jegereblyével*, majd *szérúseprűvel* összeseperték. A gereblye szilfából, a seprű nyírfavesszőből készült. A szem megtisztítása a polyvától és a szalmamaradéktól *szórómalommal* történt. A szórómalmot a garmada mellett szélirányba állították, így a szél kifújta a *polyvát*. A szórómalomnak volt egy *nagyló* és egy *tisztító rostája*. A szóráshoz három ember kellett. Egy hajtotta, egy rázta a rostát, egy pedig lapáttal rakta a rostába a szemet. Először a nagyló rostán szórták meg a szemet, ezt követte a tisztító rosta, de ekkor már a rosta alá ponyvát tettek, hogy a tiszta szem erre hulljon. Amikor a tisztító rostán is megszórták, a szórómalmot arrébb tették és *vékával* felmérték zsákba a szemet. A telt zsákokat a szérűskertből vállon felhordták a ház tornácára és az itt elhelyezett *szuszékba* beleöntötték. A szuszék azért volt a tornácra, mert itt jó szellős hely volt.

A községben csépeltek még *lúbúzógéppel* is. Az ilyen géphez 4–6 ló és egy hajtó kellett. Ezenkívül egy kévevágó. A kéve kötelét ki kellett vágni és úgy a dobba engedni. Ennek a gépnek majdnem olyan volt a szerkezete, mint a mainak, csak a meghajtása volt más. A meghajtása olyan volt, mint a vásárban a pulyák hajtotta ringlispilnek. Annyi rúd állott ki belőle, ahány ló volt. A rudak fogaskerékkel voltak összeköt-

ve, ami a gépet hajtogatta. Ezt a rudat *járgánynak* nevezték. Egy járgány hossza 2–2,5 méter volt. Általános volt szegényebb emberek közt a *verőasztal* is. Ez a verőasztal úgy nézett ki, mint egy mosószték, csak szélesebb és hosszabb volt. A verőasztal egyik végénél csépeltek csak. Ez lassú cséplési mód volt, bár akinek kevés volt, megfelelt. A még szegényebb emberek tallózni jártak és az így összegyűjtött kalászokat *bugákba* kötötték, majd megszáritották és *kézközt* kidörzsölték. A *nyomtatás* a csűrös gazdáknál volt elterjedve. A nyomtatás a csűr közepén történt, a csűr *piacán*, a szemben levő fiókok között. A búzát a csűr elé vitték vagy a *fiókokba* berakták. A *csűr piacán* ágyásba rakták köralakba. Lábbal befelé, fejfelé. A nyomtatást 3–4 lóval végezték. A hajtó az ágyás közepén állt és onnan irányította a lovakat. A lovak amikor kettőt-hármat fordultak, a hajtójuk lépett egyet, így a lovak mindenütt jártak az ágyáson. Egy nap így 4 lóval 7–8 mázsát is kicsépeltek. Egy *ágyásba* 7–8 keresztet, 130–140 kévét is beraktak, amit 4–5 óra leforgása alatt *lejárattak*. A lejáratás után a lovakat az ágyásról levezették, etették-itatták. Ezután a pelyvát villával leszedték a szemről, úgy, hogy a villával felvett szalmát rázogatták, hogy a benne levő szem ne maradjon vissza. A *villázás* után következett a *gereblyezés*. A vasfogú gereblyét, amikor maga felé húzta az ember, a szemágyáson megmegrúgta, hogy tisztuljon. A szemet szórómalommal tisztították, majd a szuszékba hordták.

A búza őrlése és felhasználása

A búzát szárazmalomban vagy vízimalomban *örték* meg. Volt Sályiban mindkettő. A szárazmalom *Gutby Márton* tulajdona volt és az udvarán állott, 4 ló hajtotta. A lovak fedett *kerengőbe* jártak. A kerengő közepén volt elhelyezve két malomkő. Egy-egy 5–6 mázsa lehetett. Ez a két kő egy *tögyfába* volt beleágyazva úgy, hogy az alsó nem tudott elmozdulni. A felső viszont könnyen forgatható volt. A felső követ *káva* vette körbe. A felső kő közepén lyuk volt, felette pedig állványon *garand* állt. A garandból egy csövön keresztül egyenletesen hullott a mag a kövön levő lyukba, ahonnan aztán a két kő közé került.

Ekekapa, 1982. Szatmári Múzeum

A lovak rudakhoz voltak kötve, amelyeknek a vége fogaskerékben végződött, és ez a fogaskerék meghajtott egy *orsót*, ez pedig egybe volt a felsőkővel s így azt forgatta. A kő gyorsabban forgott, mint ahogyan a lovak mentek. A megőrölt szemek a káva felé sodródtak a két kő között és amikor onnan kikerültek, lehullottak az első kő alatt levő *zsákba*. Az itt őrlött lisztben együtt volt minden. Otthon a háziasszony dolga volt a korpa *kiszitálása*. Egy véka *elegy liszt* kiszitálása 3–4 órát vett igénybe. Persze ez függött a háziasszony ügyességétől is. Amikor a korpát kiszitálták, következett a liszt *szétválasztása*. Az elválasztást *fátyolszitával* végezték. Így kétféle lisztet kaptak. A finomabb volt a *pohájliszt*, a durvább pedig a *kenyérliszt*. A poháj áthullott a szitán, a másik bennmaradt. A pohájból sütötték a tésztát, kalácsot és főztek vele.

Árpa, zab, rozs termesztése

A *zabot* tavasszal, a *rozsot* ősszel vetették. Az *árpát* ősszel és tavasszal is, de az őszi árpa volt leginkább elterjedve. Az árpát június végén, a zabot augusztus 20. után aratták. A cséplése hasonlít a búzáéhoz. Az árpa 8–9 mázsát, a zab 7–8 mázsát, a rozs 12–14 mázsát ter-

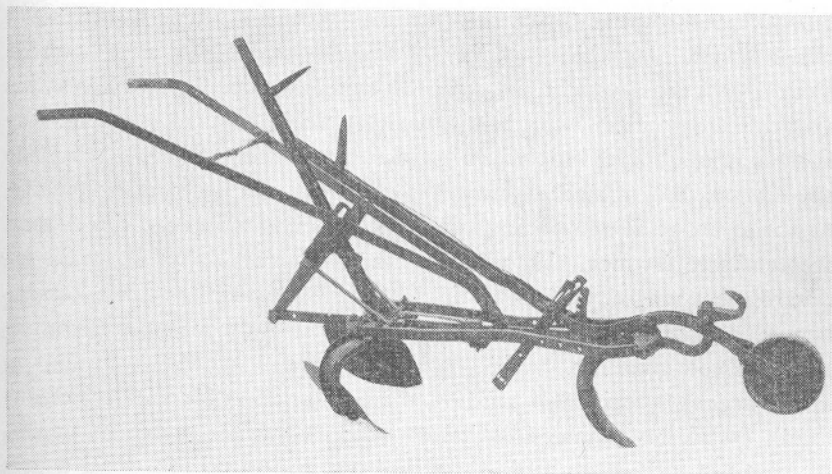
mett átlagban. Az árpát malacok és lovak *etetésére*, a zabot lovak takarmányozására használták. A rozsot kenyérsütésre használták, elterjedtebb volt, mint a búza.

Kapás takarmánynövények termesztése

Ma már az Ecsedi-láp vidékén is elterjedtek a kapások. Korábban kisebb gondot fordítottak rájuk, mert sem az állattartásban, sem az emberi táplálkozásban nem nagy részük volt. A legfontosabb kapás takarmánynövények – tengeri, burgonya, répa – különben is később, a XVII–XVIII. század fordulóján, de inkább a XVIII. században terjedtek el vidékünkön.⁸³ A „fogyó legelők” szükségessé tették takarmánynövények termesztését az állattartás vonatkozásában. Az emberi étkezés tekintetében pedig a csík, a hal, a marhahús megfogyatkozása, a népélelmezésben végbement XIX–XX. századi változás állította a kapásokat az élvonalba.

A *málét* tavasszal, április derekától vetették május elejéig. A málé földet ősszel beszántották, télen ganézták és tavasszal a ganét *leszántották*. A szántást azonnal megboronálták. A vetés kézzel történt, a magot ugyanúgy szétszórták, mint a gabonát, majd *elberenálták*. Ha a talaj nem volt lágy, akkor *bengerezték* is. A réten sarokkal vetették, mivel itt a föld nagyon puha volt és jószággal nem lehetett rámenni. Amikor sarokkal vetettek, előbb sort húztak és azon ment a vető, és minden lépésnél lenyomta a sarkát a földbe és az így keletkezett lyukba két szem málét lökött, melyet a másik lábával, földdel behúzott. A sortávolság 70–80 cm volt. Az első kapálás akkor következett be, amikor a málé már 3–4 levelű volt. Ilyenkor ritkították is. Az első kapálás 8–10 cm mélyen történt. Ezt nevezték elsejére való kapálásnak. A második kapálás akkor történt, amikor a málé 25–30 cm magas volt már. Ekkor *tőtötték* is. Csak kétszer kapálták Sályiban a málét, de ez eltartott az emberek *dolga közt* egészen aratásig is. A betakarítás október hónapban történt. A csöveket a *málé földön* csomókba hajigálták,

83. Balassa Iván: A magyar kukorica. Budapest, 1960.; Kósa László: A burgonya Magyarországon. Budapest, 1980.

Ekekapa, 1982. Szatmári Múzeum

majd a csomók mellé állva, zsákokba felszedték a *javát*. A gyenge éretlen csöveket külön rakták a többitől. A hazahordás szekerrel történt, annyi zsákot raktak fel, amennyi felfért. A hordást befolyásolta az időjárás is, ha sár volt bizony kevesebbet bírtak a jószágok. Egy köblös földön 20–25 zsák málé termett. A málét a *bázbiján* tárolták. A vető málét a suskájánál fogva bokrokba kötötték és az eresz alatt tartották egészen a vetésig. Itt a szél járta és nem *penyészedett* meg. Ha szórva vetették, egyköblös földbe 1 véka kellett. Itt leginkább a csinkántit, a magyar málét és a *lúfogút* ismerték. A csinkánti málét kenyérsütésre használták. A *málékórót* akkor vágta le, amikor leszedték a csöveket. A levágott kórót kévékbe kötötték. A kéve nagysága függött a kóró magasságától is. A kévébe kötött kórót *kupp*-ba rakták. Egy kuppba 15–20 kévét tettek. A kórót a szántóföldről ahogy tudták, ahogy az idő engedte, azonnal hazahordták, mert a földet szántották.

A *répát* április elején ugyanúgy vetették, mint a málét, de háromszor *kapálták*. A répamagot szórták, úgy vetették. Az első kapálás májusban volt, majd amikor elgyomosodott, újra kapálták. A betakarítás októberben történt. A répát kézzel húzták fel és csomóba *bányták*. A répát a *föggén* pucolták meg a levelétől. Vagy sallóval, vagy késsel nyesték le a leveleit. Ezt is szekerrel hordták haza, majd otthon a

rakodón elföldelték. Mielőtt földet húztak volna rá, 15–20 cm vastagon leszalmázták. Nagy hidegben egy hétre való répát *felszedték* és ezt a mennyiséget az *ólba* hordták, hogy ne fagyjon meg. A répa kazlat hidegben nem lehetett bontogatni gyakran, mert megfagyott volna. Tavasszal az egészséges répából 10–15 darabot a földbe dugtak, hogy magot hozzon. A magrépát a *kiskertbe* nevelték. Amikor a magrépa szára 30–40 cm-re felnőtt, felkarózták, hogy a zivatar le ne törje. A mag szeptemberre ért meg, ekkor levágták a töről, megszáritották, majd *kidörzsölték* a magot. Egyköblös földbe 10 kg mag kellett. Itt a községben a „*seggenülő*” fajtát ismerték és termesztették, ez csak takarmányozásra volt alkalmas.

A burgonyát leginkább *tallóföldre* ültették. A tallót kétszer leszántották ősze, tavasszal pedig harmadszor. A szántás mélysége 15 cm. A burgonya előtt *ganyéztak*. Ősszel végezték a ganyézást, majd a második szántással beszántották. Tavasszal a szántás után berenáltak és úgy vetettek. A vetés április közepén történt. A vetésnél a *sorolóval* sort húztak és a meghúzott sorokra minden lépésre *fészket* csináltak és ebbe *hajították* a krumplit. A nagyobb krumpliból egyet, a kisebből kettőt hajítottak a fészekbe, majd behúzták földdel. A burgonyát kétszer kapálták. Az első a *gazoló kapálás*, a második a *töltögető* volt. A krumplit a fajtától függően augusztusban vagy szeptemberben takarították be. Itt leginkább a *güllbaba*, a *hópehely* és a *rózsa* krumpli volt ismeretes. A krumplit étkezésre, az állatok etetésére és szeszfőzésre használták. Szedéskor a bokrot kapával kivágták, majd kifordították és kézzel *felszedték*. A szedés kosárba történt, a tele kosarat a szekérhez vitték és a kasba *burították*. Volt úgy is, hogy zsákba szedték. Mielőtt *leföldelték* volna, megválogatták. Külön szedték az *ennivaló* krumplit, a disznónak valót és a vetésre való krumplit. Vetőkrumplinak a legjobb a tyúktojás nagyságú. Amire szükség volt, azt verembe rakták, a többit leföldelték. A verem vagy földbe voltak *silyesztve*, vagy a föld felett voltak. Leginkább a silyesztett vermet szerették, mert ebben nem fagyott meg a krumpli. A vermet tavasszal csinálták és pár évig eltartott. A földbe silyesztett verem mélysége 2,5–3 méter volt. A verem tetejét *félereszre* csinálták. A gödör felett középen egy gerinc futott végig úgy, hogy a föld felszínétől egy méter magasban volt és két ágason állt. A gödör szélére deszkát tettek, részben azért, hogy a

föld be ne roggyon, másrészt azért, hogy a gerincről lefutó deszkát ide erősítették. A deszkára vastagon szalmát tettek és az egészet *befödelték*. A verem száját csomóba kötött szalmával dugták be.

A *napraforgót* ugyanúgy vetették, ápolták, mint a málét. A forgót októberben takarították be.⁸⁴ A természetett forgó *csíkos* és *fehér* volt. A fehérforgó drágább volt, ennek kifizetődőbb volt a termesztése, bár kényesebb volt. Könnyen bél nélkül maradt. Először *rendre* levágták, a kórót kisbaltával, majd a bugót sallóval leszedték. A leszedett bugót ponyvára hordták és ott kicsépelelték. A bugót kis bottal verték s így a szemek kijöttek. A szemet a ponyváról zsákba szedték és így vitték haza, majd az udvaron szórómalmon *megszórták*. Leginkább ilyenkor el is adták. Egyköblös földbe 14–15 kg magot vetettek el és itt termett átlagban 9 mázsa. A napraforgókórót kerítésnek és tüzelésre használták. A *kórórekesz* mellé csicsókát vetettek a *pulyának*.

A pillangós takarmánynövények

A *málé földbe* legtöbbször kalászoszt vetettek és tavasszal a kalászosra *rávetéssel* lóherét. A *lóherét* a vetés évében nem kaszálták, inkább csak lovakat legeltettek rajta. A legeltetés legtöbbször éjszaka történt. A lovak lábát béklyóba tették, hogy el ne bitangoljanak. Az őrző gubát vitt magával és abba feküdt. Mindenki a maga *lúberefőgyén* etetett. A lóherét második évben június elején kaszálták először, és másodszer szeptember elején. Legtöbbször a második gyapjút magnak hagyták. Az első kaszálást nem etették fel *zöldön*, hanem eltették télre. Az első forgatás kaszálás után 2–3 nappal történt. Ha jó idő volt csak egyszer forgatták, ha megázott, volt úgy, hogy 3–4-szer is, mert az idő a gazda. Amikor megszáradt, rudasba rakták, majd hazahozták és kazalba rakták. A gazda otthon a rakodón előre elkészítette a helyet a kazalnak, szalmából jó vastagon *beajjazott*. A kazlat leginkább dombosabb helyre tették, hogy alá ne menjen a víz. A kazlat szalmával fedték be.

84. *Selmeczi Kovács Attila*: A napraforgó mint virágszimbólum. Múzeumi Kurír, 29. 1979. 31–36.

Ringőke a nyírcsaholyi határban, 1960

A magnak hagyott lóherét szeptemberben takarították be. A cséplés nyomtatással történt. A lóherét a vetés évét is beszámítva, két évig természettké egy helyen. Átlagban 2 q magot, 25–30 q szénát adott. A lóherét a második évben második kaszálás után kétszer felszántották és ezután valamilyen kalászoszt vetettek.

A lucernát szintén tavasszal vetették, de ezt már 5–6 évig természettké egy helyen. Ez attól függött, hogy mikor ritkult ki annyira, hogy már nem volt érdemes természettkéni. A lucernát már a vetés évében, ha

jó időjárás volt kétszer, sőt háromszor is megkaszálták. A szénakészítés úgy történik, mint a lóherénél. Itt magot a második évben *fogtak*, amikor már ritkult, mert a sűrű lucerna szára gyenge és ledől, így a virágot is lerúgja. A lucerna legnagyobb ellensége a fecskefonal (aran-ka), az ilyen részt foltokban kikaszálják, ahol észre veszik. A magfogás évében csak egyszer kaszálják és a második gyapját meghagyják. A cséplés nyomtatással történt. A lucerna átlag 2–2,5 q magot, 50–60 q szénát terem. A magfogás évében csak a fele szénát. A magot szítalással tisztítják. Különösen a gyommagvaktól kell megtisztítani. A magot zsákokban a kamrában deszkán tartották, vigyázva, hogy ki ne csíráz-son. A magot vetésre és eladásra tartogatták. A szénát a jószággal etet-tek fel, de ha sok termett, eladták a Nyírre.

A *bükkönyt* tavasszal vetették. Általában még *zödön* levágták és feletették a jószággal. Volt amikor magnak meghagyták. Ha *zödön* akarták etetni, akkor július derekán vágták, ha magnak hagyták, ak-kor augusztusban. A bükköny 4 q magot termett holdanként.

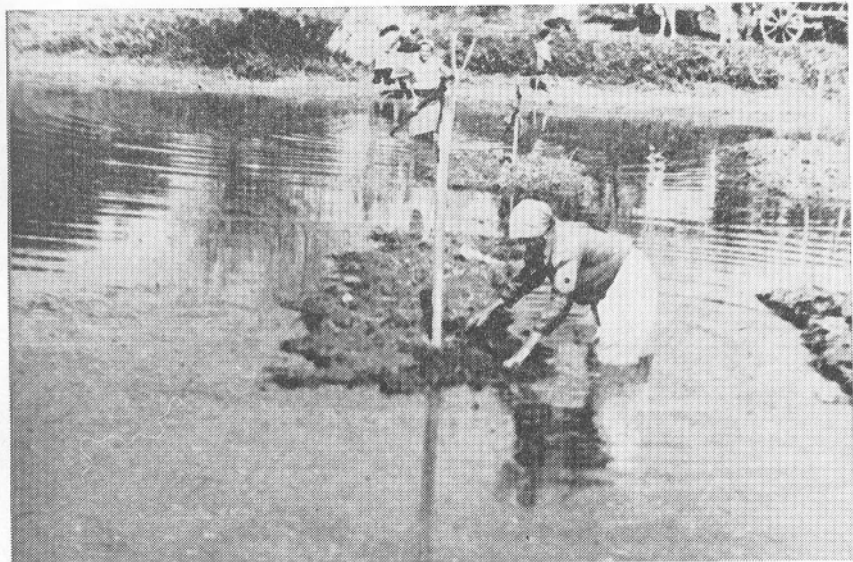
A kender termesztése és felhasználása

A kender ősidők óta a legelterjedtebb népi ipari növény. Az Ecse-di-láp vidéke különösen alkalmas volt a termesztésére, áztatására. A kender feldolgozása, a *fonalkészítés*, majd a *szövés* minden telepü-lésünkön ismeretes és általánosan gyakorolt volt.⁸⁵

A *kendert* általában a legjobb földbe vetették. Egy-egy gazda 15–20 □-ölet vetett házi szükségletre, amiből megvolt a ruházkodás, a zsá-kok, a ponyvák. Leginkább csak rostkendert termesztettek, magkendert csak a második háború előtt kezdtek termesztetni. A magkendert a má-léföldön körbe vetették.

A kender alá háromszor szántottak. Ősszel kétszer szántottak és ilyenkor *ganéztak* is. Növényápolási munkát nem végeztek. A növényt július utolján vagy augusztus elején *nyűtték*. A felnyűtt kendert kévé-be kötötték, majd szekerekre rakták és vitték az *áztatóba*. Szamosúj-lak, Gyügye, Cégénydányád, Hermánszeg, Csegöld, Zsarolyán, Jánk-

85. Szolnoky Lajos: Alakuló munkaeszközök. Budapest, 1972.

Kenderáztatás lápi halványokban, 1955

majtis kenderét a községek alatti *Hót-Szamosban* áztatták. A kendert a vízbe rakták, a *cserecséphez* kellett három karó és ezzel rögzítették az iszapban. A vízbe rakott kendert lefedték szalmával és kapával a Szamos fenekéről annyi földet, iszapos *palajt* szedtek fel, amennyi súlya alatt a kender a víz alatt maradt. Az áztatásnál az emberek hosszú nadrágban és csizmában voltak, hogy a nadály ellen védekezzenek. A vízben levő kendert 8–10 nap után megnézték, hogy eléggé kifehéredett-e. Egy marokkal kihúzták az áztatott kenderből és azt odahaza okával megnézték. A szomszédoknak is megmutatták, ha mindenki jónak találta, akkor érte mentek és kiszedték a vízből. A vízben levő kenderről leszedték a földet és kihordták a Szamos partjára, ahol *kiterítették* száradni. Majd hazavitték és otthon az udvaron kiterítve *szárították*. Egy kévét kétfelé vettek és úgy tették a törő alá. A törést mindig a tövénél kezdték és úgy haladtak végig a száron. Amikor végigértek, kiverték belőle a *pozdornyát*. A *pozdornyázás* után megfordították és visszafelé úgy verték ki, hogy az udvaron levő szilvafához csapkodták. Egy kévéből egy *fej* szösz lett. A szösz *kitába* kötötték. Egy kitába 20 fej ment. A kitába kötött szösz pár hétig pihentették, majd dör-

szölték. A dörzsölést *lábbal*, ahol több szösz volt, ott *dörzsölővel* csinálták.

Lábbal való dörzsölésnél egyszerre egy fej szöszöt vettek a lábuk alá. Mezitláb a tornácon állva, kézzel a tornác culápjához kötött rúdhoz támaszkodva, lábuk alatt *bengyergették*, taposták a szöszöt. A fej szöszön állva, azt tiporva, taposva, a még bennmaradt pozdornyát kikaposták. Amikor már jól megtiporták, kirázták és újra kezdték a tiporást. Ezt a műveletet leginkább fiatalok végezték este, ahol közben szórakoztak, majd a dörzsölő után ettek-ittak és táncoltak.

Fából készült dörzsölőt csak ott használtak, ahol sok volt a szösz, vagy a háznál nem volt leány és így dörzsölőt nem tudtak összehívni. A dörzsölő egy kb. 20 cm vastag *ágasbul* és egy vékonyabból volt, amelyből fogak álltak ki. A középső vastag ágas deszkatalpon forgott, hogy el ne *silyedjen*. A vastag ágas közepén, deréktájon volt egy olyan vastag lyuk, amibe a *kita szösz* belefért. Ezt úgy húzták át a lyukon, hogy két oldalt kilógjon. Majd mellé helyezték a fogas karókat körben és egy kereszt rúddal forgatták a vastag ágast. Forgatás közben a szösz az ágásra tekeredett. Ezt követően visszafelé forgatták, ilyenkor a szösz a fogakba akadt és így dörzsölődött. Ezt a műveletet addig csinálták, amíg a szösz puha nem lett. A körbehajtó rudat emberek forgatták, de volt úgy is, hogy egy lóval forgatták. A dörzsölés után ismét pihentették a szöszöt, majd 6 hét múlva *gerebenezték*. A gerebenezésnél kiszedték a *fűszösz*t, ez volt a leghosszabb, majd az aprót és végül a csepűt. Amikor már az esték hosszabbak lettek és az őszi munkák is befejeződtek, kezdték az apró szöszöt fonnni. Ezt karácsonyra fonták meg. Az ünnepek után kezdték a fűszöszöt fonnni, mely eltartott február végéig. A szöszöt guzsalyra kötötték és kézzel pörgetett orsóra fonták, amikor az orsók megteltek, felmotollálták a *motollára*. A motollára aprószöszből 200 ígét, a fűszöszből 400 ígét tettek. Aprószöszből font fonálból 200 íge tett ki egy darabot, fűszöszből 400 íge. Egy íge 3 szál volt, vagyis 3 motollahossz. Amikor megfontak, a darabokat, vagyis a fonalat kiszapulták. Ilyenkor a fonalat kádakba tették, közben minden darab után akácfa hamut tettek a fonalra. Amikor a kád megtelt, lefedték egy *hamvással* (szétbontott zsák) és forró vízzel locsolták, hogy megpálljon a fonal. Egy fél napig kellett meleg vízzel locsolni, majd egy éjszaka *pállani* hagyták. Másnap kimosták és kitétték száradni.

Kenderkúpok egy tyukodi portán, 1966

A megszáradt fonalat teknőbe összeszedték és feltekerték gombolyagba. A gombolyagot vetélőre engedték fel és a *megvetett* fonalat az *esztovátára* tették, majd *nyüstbe* és a *bordába* fogták.

Az aprószöszből font fonalat nem engedték a vetélőre, hanem *felcsüllötték* bodzafából vagy nádból készült csövekre. Az aprószöszből készült fonalat beleverték a felmenő fejeszöszből készült és az esztovátára felhúzott fonalba. A szövést márciusban, áprilisban kezdték. Az esztovátá részei: 2 darab talp, ezt fogta össze 2 darab zubboj, és a kettes lábitó, a 2 kocsi, meg egy bordahaj a két nyüsttartóval, leeresztő rúd, vetélő. A csüllő részei: 1 téglalap alakú talp, amelyből a két végén két állvány állt ki. Az állványba véggel egy hajtó volt beillesztve. A hajtó egyik végén kerék volt, míg a másik vége túl ért az állványon és erre húzták a csövet. A csüllőt kézzel hajtották.

A vásznat szövés után ugyanúgy *kiszapulták*, mint a fonalat, majd szárították. A megszáradt vásznat mangurló fával *bemangurulták*, majd eltették. Amikor szükség volt rá, annyit vágtak belőle, amennyi kellett. A vászomból kabátot, inget, gatyát, nadrágot, hamvast, zsákot, lepedőt, nagyponyvát, kötőt, kaptát készítettek.

IV. A GAZDÁLKODÁS SZÍNTERE, ÉPÍTMÉNYEI

A lápkörnyéki parasztudvarok

Az udvar a parasztgazdaság központja, itt lakik a földművelő parasztember családjával együtt, innen indul el mindennapi munkájára és ide tér is vissza; itt helyezi el a gazdasághoz szükséges állatokat, szerszámokat, valamint a szántóföldről betakarított növényeket, hangsúlyozza *Szolnoki Lajos*.⁸⁶

Az udvari építmények és általában az udvar vizsgálatának fontosságára az Új Magyarország Néprajza munkálatai során kiadott Feldolgozandó és gyűjtendő témák jegyzéke (1966. június 18.) is felhívja a figyelmet – amint már említettem. Sőt két szatmári teljes udvari építmények mérnöki felmérése és néprajzi leírása is szerepel a kidolgozásra váró feladatok között.

Ezen szempontokat is figyelembe véve, de nem az ismert eddigi formákat alkalmazva, kívánok itt bemutatni néhány lápkörnyéki parasztudvart, ahogy azt elmondják, szavakban bemutatják tulajdonosaik.

Bernáth Elek 78 éves, volt gazdálkodó udvara Nagycsed községben, Hajnal utca 30. szám alatt.

„A tizennégyes háborúba 18 éves koromba elvittek – kezdi elbeszélését az adatközlő. – Már én akkor eszméltem, így jól emlékszem, hogy mit hagytam itthon az apámnál.

Ebben az időben a *portánk* nem úgy nézett ki, mint most. Az utca felől volt a *kisajtó* a *tornác* mellett. A ház az utca felől is tornácos volt. A telek elöl nem volt széles, a kisajtó után már csak annyi hely volt, hogy a nagykapu odaférjen, amin a szekerek bejártak. A ház, amiből bevonultam, ma is úgy áll, mint akkor, csak a szabadkéményt lebontották, a kemencét a házból a nyári konyhába, az udvarra vittük, a

86. *Szolnok Lajos*: Az udvar és építményei Vajdácskán. Ethn., LXVI. 1956. 593–631.

pitvart lepadlásoltuk, a nádtetőt lehánytuk, és a nagykárolyi faraktár-ból hozott *boncseréppel* befedtük. Így az első ház lett a szoba, a kemence helyére vettünk a szalkai nagyvásáron egy csikóspórt, a pitvar meg ahogy ma mondják, konyha lett, a kamara úgy maradt, ahogy volt. A mestergerendát a pitvar felett kifűrészeltük, mivelhogy padlál-solva lett. Ezt akkor csináltuk, amikor a háborúból hazajöttem és meg-nősültem.

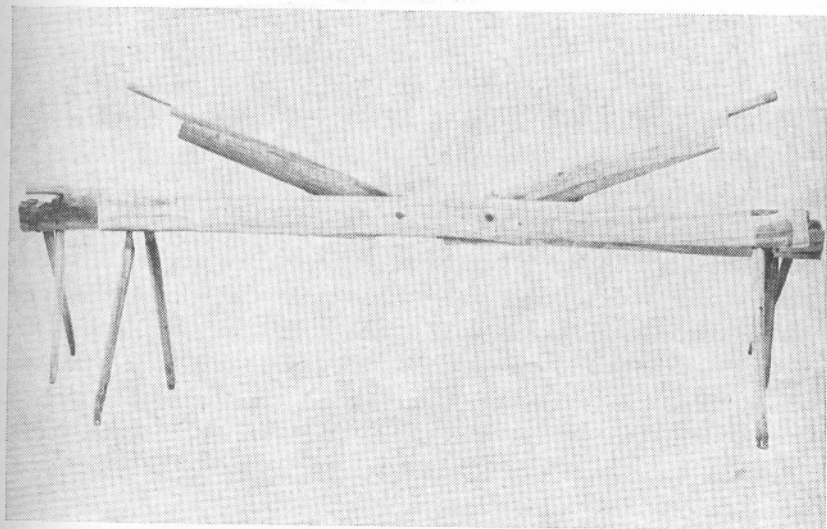
A ház után van az *istálló*. Még az apám idején külön volt az *ökör-istálló*, meg a *lóistálló*. Mióta cserép alá tettük az istállót is, csak egy van, de két oldalon van benne jászol. Minálunk nincs egybeépítve az istálló a házzal, de a legtöbb helyen együtt van. Ezért olyan hosszú az csesdi ház, van ahol 30–40 métert is eléri. Ezeknek a hosszú házaknak a vége mindenütt ól. Minálunk az első háború után épültek össze az istállók a házzal.

Amikor még az udvarunkon a két istálló külön volt, addig egymás-sal szemben volt és köztük jártak el a szekerek a rakodóra. Az istállók vályogból voltak, a tetejük éger és nyárfa, náddal voltak fedve. A jó-szágot csak télen tartottuk benne, mert az apám idejében még a láp-ra járt a marha, majd később az ökör is, és csak azok voltak itthon, amit daráztunk. Az istálló volt téli időben a legmelegebb hely, hisz 10–12 marha volt benne.

Ha a koca téli időben fialt, azt is ide tettük, hogy a malacok meg ne fagyjanak. Mi, fiúk is itt aludtunk az istállóban. Az ajtótul jobbra és balra egy-egy jó priccs volt felszegezve a gerendához, amihez *kis létor-ja* vezetett fel. Itt szerettünk leginkább tanyázni, meg a jószágot is szemmel tartottuk. A fehérre meszelt, a bejárati ajtónál piros téglával kirakott, cseréptető *lúistállók* a remonda lovakkal jöttek divatba, leg-inkább a tehetősebb gazdák építették.

Az udvarunkon az istálló után volt a *szekérszén*. A legtöbb gazdánál itt csak *szén* van, *csűr* csak a nagyobb gazdánál található. A tehe-tősebb gazdák a háború után a vállaji *sváb csűröket* kezdték utánozni, de leginkább deszkából és csak néhol csinálták téglából, mint a svá-bok. A mostani *szén* helyén az apámé állott. A régít akkor bontottuk le, amikor hazajöttem a háborúból és már ketten gazdálkodtunk.

Ez a régebbi *nádas szén* hat méter hosszú, öt méter széles és négy méter magas volt. A tartó ágasok tölgyfából készültek, ezeket még

Kendertörő, 1982. Szatmári Múzeum

nagyapámék *Panyoláról* hozták. A többi a határból keresetlen fából került ki, leginkább nyárfa és éger volt. A teteje náddal volt fedve, az oldalai és a hátulja forgószárból volt korcra készítve. A fehér forgó megnőtt három méterre is, és vastag is volt. Olyan erős volt egy-egy ilyen forgó, mint egy szőlőkaró. Az ilyen forgószárat egymás mellé tették jó szorosban, ekkor két ficfarúd közé vették és *ficfavesszővel* erősen megkorcolták. A padlása suhángokkal volt lerakva, itt tartottuk a *jo-va-szénát*, a tavaszi szántásokra. Kapu is volt a szénen a ház felőli oldalon, de ez is nádból volt, persze a kerete égerfából készült. Amikor a nád kezdett kikopni, megfogyatkozni, rátértek a kenderkóróra, meg a *zsuffra*. Azonban sokszor volt tűz a faluban és ilyenkor az egész utcasor leégett, és tehetősebbek is lettek az emberek, kezdtek rákapni a cserépre. Ez az első háború után volt. Ekkor kezdték építgetni a mostani *három-negyedes* csűrőket, vagyis a mostani *szekérszéneket*. Ez a fajta nekünk megfelelőbb volt.

Az eccsedu udvarok keskenyek, mivel kevés volt a föld és azt is ki kellett taposni, így a hellyel takarékoskodni kellett. Az ilyen széneknek csak a mezsgye felőli oldalát kellett leeresztetni, a szekér aláfért,

a cséplőgép mellé állt, jobban lehetett benne rakodni, mint a két végén leeresztett csűrben. A vető búzát ide hordtuk be, a többit az udvar hátulján levő rakodóra. Cséplés után meg a féltettebb takarmányt tettük ide. A miénknek három fiókja van. Az egyik takarmányos, a másikba a tűzrevaló van, a harmadikba *disztókollát*. Itt tartottuk a szerkeret, az ekét, berenát, a szekércasokat, kasitákat, hengert, később a répadarálót, meg limet-lomot.

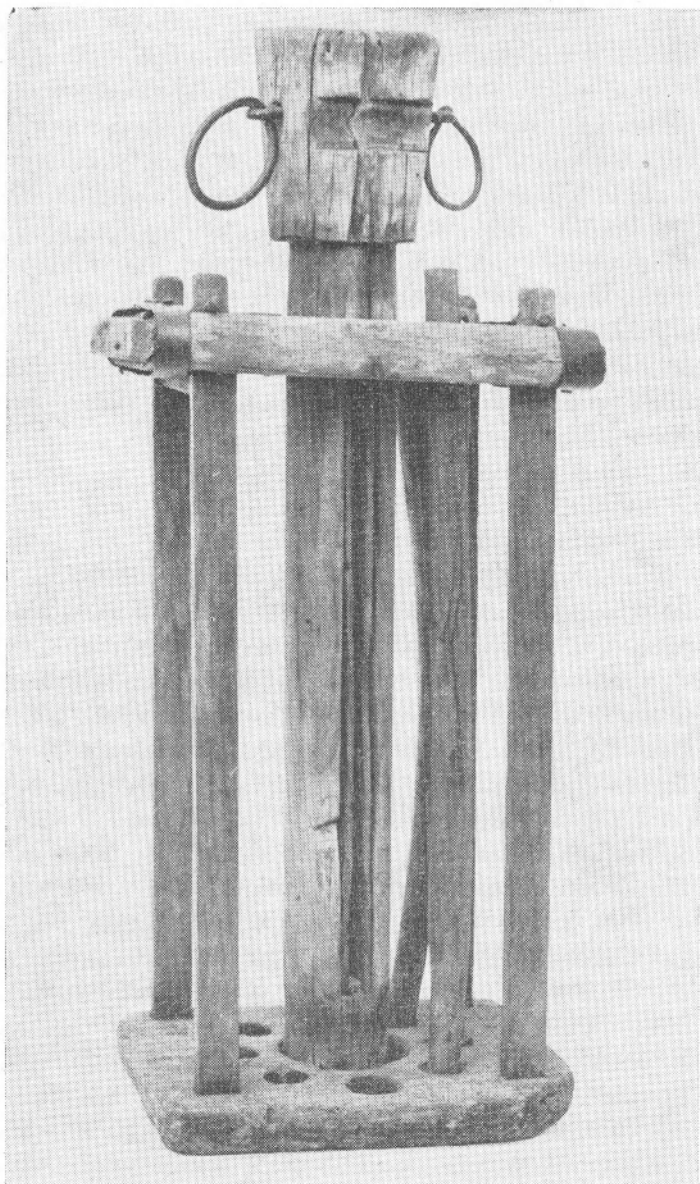
A külső *disztókollát* a szekerszén után volt. Ez mindig fából készült, talpakon állott, hídlása volt alul, padja nem volt. Kétrészből álló nagy *kifutója* volt. Ma már *disznóólnak* mondjuk, le van padlásolva. Itt vannak a tyúkok, rendes léctető, cseréppel fedve. A tyúkok azelőtt az eperfán aludtak a disztókollát előtt. Tojni a szénbe jártak a szénába. Az udvar hátulján a rakodó mesgyéjén van az *ókút*. Ezt még nagyapám csináltatta. Ma is így van, téglából van kirakva, ez ásott kút, itt az ilyen kútat *árbócos kútnak* mondjuk.

Az ilyen kút körtealakú, hasonlít a régi vermekre. Alul széles, felül keskeny és itt van a négyszögletes *kútgárgya*. A telek eme oldalán nem is volt más egyéb alkotmány. A kúttal szemben a telek másik oldalán volt a *trágyadomb*, mellette egy kis *csemegés*, néhány *nemtudom*, meg *veresszilva* fa. Az istállóval szemben a mostani nyárikonyha helyén volt a *verem*. A verem másfél méter széles, öt méter hosszú és másfél méter mély volt. Ide belefért 100 mázsa *kolompér*, ennyi termett egy-egy esztendőben. A vermet úgy csináltuk, hogy a gödröt előre kiástuk, a két végébe középre beástunk egy-egy kétágú fát. Erre fektettük rá az égerfa gerendát úgy, hogy a két vége túl érjen a gödrön. A gerendára fektettük rá kétoldalról a szarufákat. A szarufákra a gödörrel egy irányba fektetve forgószarat vagy kenderkórót fektettünk és ficfavesszővel *odakorcoltuk* a szarufákhoz. Erre raktuk a *zsuffszalmát*, jó vastagon, majd olyan félméter vastag földdel takartuk be. Ha hideg tél volt, trágyával is betakartuk. A vermet körbekerítettük forgószárral, hogy a tyúkok a tetejéről a földet ne tudják lekaparni. A vermen elől *bijját* hagyunk, ez csak annyi volt, hogy egy ember belebújhasson. A verem hiját zsuffal dugtuk be, ezt olyan magasra hagytuk, amilyen magas a hija volt, ott elvágtuk *derektanban*, megkorcoltuk és ezt dugtuk a lyukba. Ez volt a verem ajtaja. Itt kolompért, répát, káposztát, murkot tartottunk. Amikor tehetősebbek lettünk, kezdtünk rákapni a pincére. A ve-

remmel sok baj volt, minden esztendőben beszakadt, újra kellett *bányáni, tetőzni*. A sváboktól láttuk a pincét és mi is ilyeneket csináltunk. Mivel egyre több föld is lett, több volt a kolompér, répa, az udvarok kicsik voltak, kevés prézmát lehetett csinálni a rakodón. A mi pincénk 2,5 méter széles, 6 méter hosszú, 1,80 méter mély. Az oldalát téglával falazták ki, felül *bebótozták*, gádort meg lépcsőt építettek be, meg *duffla*, kettős ajtót tettek rá. Ezt a pincét 1930-ban építettük, ekkor terjedt el a faluban is. Eleinte a pincéket magában építették, a miénk is így készült, majd később, amikor a nyárikonyhánk alá tették. Ez már a *betonos világba* a második háború alatt volt így. A nyárikonyha együtt van a *sütővel*, itt van a *kemence* is, ami kikerült, a szabad ég alá csináltuk, majd aztán innen került be a sütőbe. Itt van a *katlan* is. Itt főzünk a jószágoknak, répát, tököt, krumplít.

A mi udvarunkon göré sohasem volt, még az apám idejében sem, pedig tengerink sok volt, de azt mindég a *padon* tartottuk.

Az udvar hátulján kezdődött az *alsó kert*, ennek az elején volt a *rakodó*. A rakodó 3–4 száz öles volt. Ide leginkább a nyári *kolompért* vagy *csalamádét* vetettük, hogy a hely gépelésre felszabaduljon. Ide a rakodóra hordtuk be az *életet*. Általában 80–100 kereszt búza, meg gabona jött össze évente. Ezt 8–10 szekérrel – mivel egymásnak segítünk – egy nap alatt összekapkodtuk. A gép amikor behúzatott az udvarra, odaállt a szénhez, *elverte* a vetőbúzáat, majd a rakodóhoz húzatta a két *kazal* közé. A cséplőgéptől a szalmát a telek végiben *kazalba* raktuk. A *szalmakazal* 15–20 méter hosszú, 3–4 méter széles, 3–4 méter magas volt. A szalmakazal mellett volt összerakva hosszába a *tengerikóró*, a *csutka*. Általában 1000 kévét raktunk egy csomóba. Az összerakott csutka mellett volt még 2–3 *boglya lucerna*, egy-egy boglyába 4–5 *szekerrel* ment bele. A lucernaboglyák kijöttek a rakodó közepéig, vagyis a telek derekáig. Középen egy út volt hagyva, az út másik oldalán azonban, szemben a lucerna boglyákkal 4–5 *kazal sásas széna* volt. Ez leginkább vizenyős, vízjárta helyekről, *árokpartokrul* került össze. Hisz az ecsedi ember soha sem jött haza üres szekérrel olyan nagy távolságból, a kasza mindég a szekeren volt. Ha homokos hátrában voltunk, akkor meg homokot hoztunk a szekeren, amivel a sáros udvart töltöttük. A sásas szénaboglyák meg a kút körüli részen, a *rakodón* levő középső úttól számítva a mezsgyéig voltak a kolompér és

Kendertörő, 1982. Szatmári Múzeum

a répa halmok. Kétfajta kolompért termeltünk abban az időben. Egyik az imperátor, a másik a *veres rózsa*. Ezeket két egymás melletti halomba tettük. Egy-egy halom másfélméter széles, 15–20 méter hosszú volt, 20–30 szekérral fért bele. Itt voltak a répa halmok is. Ezek is olyan 20 méter hosszúak voltak. Egy-egy répahalomba 15–20 szekér répa fért bele. A rakodóra csak olyan terményeket tettünk, aminek a megbontására csak tavasszal számítottunk.

Ma már ennek vége, megöregedtem, nem gazdálkodom. A rakodót *egybe vettük* a kerttel, most *gyümölcsfa* van benne, az udvart felástuk, *veteményes kert* lett, a kapu előtti bejáró meg virágos kert lett, hisz nem jár már szekér az udvarra” – fejezi be elbeszélését adatközlőm.

Fábiánháza, Kossuth utca 115. sz. (Adatközlőm *Veres István* 67 éves):

„Udvarunkon a *lakóházon* kívül található még *disznóól*, *góré*, *csűr*, *tyúkól*, *kút*. A *nyárikonyha* a lakásba van beépítve, a *pince* pedig a nyárikonyha alatt van. A disznóól anyaga fa és cserép, ácsok készítettek. A góré anyaga is fa és cserép. Régen a kalászosokat hordtuk ide és cséplésig itt volt. A *padlásán* takarmány volt. A *csűrbe* tároltuk az állatok számára a takarmányt. A tyúkól anyaga vályog, téglalapon és cserép. Az udvaron gémeskút van. Az új ház 1959-ben épült, azelőtt az udvaron a házon kívül volt egy nyárikonyha, ami 1939-ben épült. Közvetlenül mellette volt egy kemence. Ezenkívül egy verem, amibe krumplit és répát tartottunk. A ház végibe volt egy szekérszín, aminek az anyaga fa és cserép volt. A szekeret, az ekét és a boronát itt tartottuk. Ezt a szént 1939-ben építették és akkor bontották le, amikor a csűr épült.

Az udvar akkor még nem volt elkülönítve. A nyárikonyha és a kemence közt szilvafák voltak. 1959 után, amikor felépült az új ház a régi helyén, elbontották a nyárikonyhát, a kemencét, meg a vermet. A nyárikonyhát a házba építették be, és ide került a kemence is. Az istálló sincs elkülönítve, egybe van építve a házzal. Az udvart is 1959-ben különítették el, így van első és hátsó udvar. Most a csűrben tüzelőanyagot, fát, szenet, szalmát tartunk. A padlásán meg takarmányt. Itt tartjuk még a *szőlődarálót* és a prést is. Ez az udvarkép általános a faluban” – bizonygatja adatközlőm.

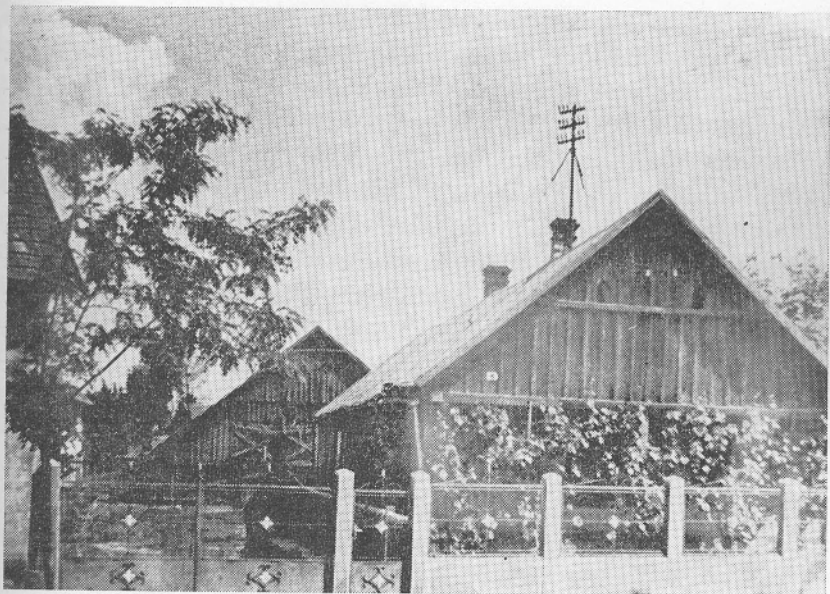
Kocsord, Lenin u. 6. sz. (Tulajdonos: *Bakos Béla*, 61 éves):

„A telek hossza 130 méter, szélessége 50 méter – kezdi a gazdaság bemutatását adatközlőm. A lakóházon kívül találunk a lakóházzal egybeépített tehénólat, külön félereszt, kamrát, csűr, vermet, a telek másik oldalán az utcafelől számítva nyárikonyhát, mondják *sütőnek* is, alatta pince van, a nyárikonyhával egybekapcsolva boglyakemence, ez féleresz alá van téve, ebbe katlan, lentebb góré, utána gémeskút, tyúkól, vele szemben méhes, majd a tyúktól után fedeles *kollát*.

A tehénól a lakóházzal egybeépítve vályogból, padlása deszka, cseréppel fedve. Az istálló egyik oldalán 4 tehénnek jászol, a másik oldalán szénatartó és abrakkeverő, majd két borjú részére jászol. Az ól végében *féleresz-kamara*, oldala vályog, náddal fedve és szalmával, ajtaja deszka. Itt található két *szuszék*, ezzel szemben a fal mellett téglára rakott deszka, melyen zsákokat tartanak. Még itt található egy láda, melyben különféle szerszámok, fúró, véső, kalapács, kétnyelű kés, szegek vannak.

A csűr faágasokból van összeállítva. A két oldala kóróval van kerítve, a két végén deszka kapu. Padlása deszka, akácfa rudak és kóró. Teteje cserép, berendezése három fiókos disznókollát, egy fiókban gazdasági felszerelés, a többiben széna, szalma, kóró található. A csűrben levő gazdasági felszerelések régiek. Faeke, faberena, szórómalom, másként szelelő, szekér, szőlőfaprés, szöszdörzsölő, fogas kendertörő esztováta, vető és csobány. A verem földbeásott, másfél méter mély, tetőzete nyereg alakú, fából készült, szalmával és földdel fedett. Répát és krumplit tartanak benne. A nyárikonyha hossza 8 méter, szélessége 2,5 méter. Alatta pince, alapja téglá, fala vályog, kis ablak a végén, tetőzete cserép. Van benne falispór, telázi, kaszli, kecskelábú asztal. A nyárikonyha végében kívül van a boglyakemence, melyet a nyári konyhából fűtenek. A boglyakemence féleresz alá van véve, oldala ágasokból van és kórórekesz öleli. A félereszben a boglyakemence mellett van egy katlan, melyben krumplit főznek a jószágoknak.

A *górét* tengeri tárolására használják, a tengerit itt tartják. Ez lécből van, tölgyfaágasok tartják és cseréppel van fedve. A gémeskút téglából van, a gárdja beton, mellette az itató vályu fából van. A tyúktól váza faágasokból van, fala kóró, sárral betapasztva, fedele szalma. A *méhes* az udvar hátulján a csűr után van, délre néz, kasok és kap-

Ecsedi ház és csűr, 1966

tárok vannak benne. Oldala kóró és deszka, teteje cserép. A *fedeles kollát* favázás, oldalai deszkából, cseréppel fedve, most juhokat tartanak benne.”

Porcsalma, Bethlen u. 28. sz. (Tulajdonos: *Bajnai Attila*):

„Udvarunkon a *lakóbázon* kívül a következő építmények találhatók. A házzal egybe van építve a *nyárikonyha*, *kamara* és az *ól*. Ez az egész *egy fedél alatt* levő épület. Ennek az épületnek a helyén egy nádfedeles, igen rossz épület állott. Ezt elbontottuk, és ezekből a régi anyagokból s új anyagok hozzáadásával készült az új épület. A nyárikonyhát nyáron főzésre használjuk, itt van a *kemence*, itt sütjük a kenyeret ma is. A *kamrát* régebben gabona tárolására használtuk, volt benne két *szuszék*, de ezeket már kibontottuk és *baromjiólat* csináltunk belőle az udvaron, így ma már a kamrában csak két kerékpár, egy tengeri morszoló, meg más holmik találhatóak. Az *ólban* régen 2 ló, 2 tehén, borjak voltak. Ma 1 tehén és 1 borjú van.

A *tengeri göré* gerendából és lécből épült, a teteje cseréppel van fed-

ve. 100 q csövestengeri fér bele, ma is van benne egy kevés, de inkább gazdasági felszerelések vannak benne, így például egy tucat kolomp, rossz villák, az esztováta darabjai. A *szén* a legrégebb épület az udvaron, kb. 50–60 éves. Ágasokból és rudakból készült, náddal van fedve. Van benne egy szekér, rossz boronák, szecskavágó és egy kis régi szórómalom, itt tartjuk a tüzelőt is. Egy rozsdás eke és egy szuvas ökörjárom is van még itt. A disznóól gerendákból és deszkákból készült, a padján tyúkok vannak, meg egy szántalp. Van külön is tyúkól. A ház végében van a *katlan*, ez vályogból készült. Régen leginkább lekvárt főztünk itt, ma krumplit főzünk a disznónak. Amíg gazdálkodtunk az udvaron szalma, lucerna, vöröshere *kazlak voltak*, elől puszta volt az udvar és középen kitaposott *szekérút* volt. Most itt virágos kert van, a régi rakodó helyén *konyhakert* és egy pár almafa és meggyfa van még. Ma már az udvart nem járja a sok jószág, a hosszú házakat lebontják és tömblakásokat építenek.”

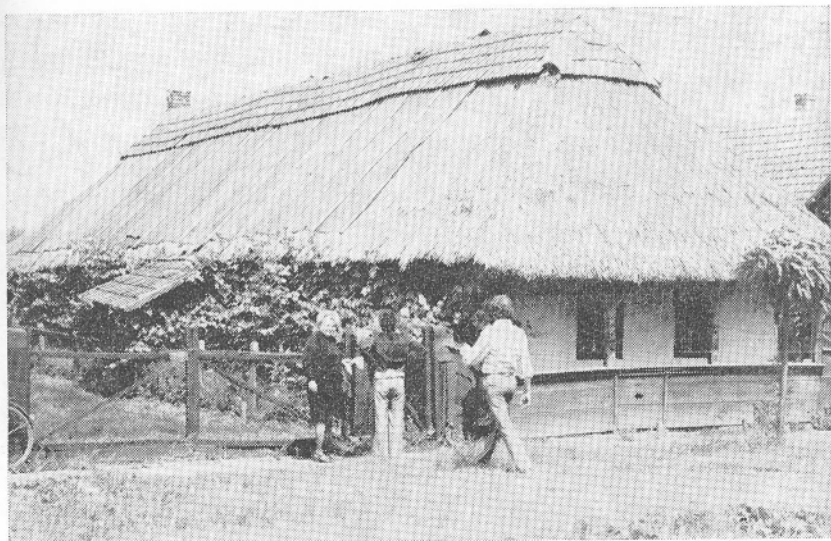
A csűr

A Ecsedi-láp vidéke parasztudvarainak sajátos gazdasági épülete a *csűr*. A csűr olyan fontos építménye ezeknek az udvaroknak, hogy külön kell foglalkoznunk vele. általában minden parasztudvaron volt *csűr*. A jómódú családoknál egyenesen elmaradhatatlan volt. A csűrbe hordták, itt tartották a szénát, a polyvát, a szalmát, a fát, az izékkórót, a forgókórót, a szekeret, a szánt, az ekét, a boronát stb. Mindennek állandó helye volt, fából készült.

Építését *ácsmesterek* végezték. A nagysága attól függött, hogy milyen volt a gazdaság. A csűrhez a faanyagot a gazda a földek végén *nevelte*. Ha nem volt elég *magfa* a gazda földje végében, akkor faraktárból vagy a jánki, csegöldi erdőkből szerezték meg. A vastag rönkök, 6–7 méter hosszú fák szállítása *négykerekűm* történt. Az ilyen szekeret *kiengedett* szekérnek nevezték. Itt hiányzott a bérfa, a saroglya, a löcs. A szekér nyújtójához szükséges volt egy *csapófa*, ez egyik végén ki volt fúrva, ide dugták a fürgettyűsszeget, a másik végét pedig a rönkhöz kötötték. A nyújtót ugyanis ez a csapófa helyettesítette. Ez tartotta fenn a rudat. Erre azért volt szükség, hogy a lovak ne a nyakukkal tartsák

fenn a rudat. A nyújtót hordókötéllal a rönkhöz kötötték, ügyelve, hogy a négy kerék egy nyomba esett. Ha a négy kerék nem *nyomolt*, nehezebb volt húzni.

A *kavicsot* a *Berekrül*, a Szamos *palajáról* hozták. A kavics akkor volt jó, ha málészem nagyságú volt. A Berekhez *rámpát* készítettek. Itt lehajtottak a palajra és megrakták a szekeret. Ha teljesen megrakták, csak 4 ló tudta felhúzni a palajról, mivel a kerekek nagyon *levágtak*. Egy nap 2–3 köbmétert tudtak hordani. A csűr építése előtt már évekkel előre összekészítettek mindent. Az építést kora tavasszal kezdték. Megásták az alapot, vagy szembe volt a házzal, vagy a ház után következett. Ez a telek szélességétől is függött. Az alapárok 40–50 cm mély volt és ebből az alap 35–40 cm-re emelkedett ki. Az alapot 4–5 nap, 3–4 óránként rendszeresen öntözni kellett, hogy szilárdabbra váljon a beton. 50 lapát kavicshoz kellett 50 kg *porland*. A betontechnikát, a portland cementet mintegy 80 esztendeje használják. Korábban kő alapokra, ritkábban *téglaaljra* építették a csűröket. A beton alapanyaga a *kavics*. A kavicsot és a cementet szárazon kétszer összekeverték, majd kétszer vizesen, amikor készen volt, *dragicsra* tették és két ember a megásott alaphoz vitte és ott belefördította. Az alapba fordított *betont* egy ember igazgatta, egyengette és állandóan dűrückölte. A föld felett zsalut csináltak deszkából és a zsalu közé tették a betont. Ezt ismét meg kell *dűrückölni*. A dűrückülő egy rönkvégből készült, amelyhez két nyelet szegeztek, aminél fogva lapongatták a betont. Az alappal egyszerre készítették a *stompokat*. A stomp szintén betonból készült, 40×40 cm átmérőben, melyben 10×10 cm-es lyukak voltak. Ezekbe a lyukakba került a főágas csapja. Míg az alap és a stomp kötött, szabták az ágasokat és a tetőszerkezetet. A faragás baltával és bárdal történt. A vastagabb fákat keresztbe vágó fűrészsel vágták el. A tetőszerkezetbe a *szarufa*, *koszorúgerenda*, *léc* és *keresztgerenda* tartozott. A főágasnak mindkét végére *csapot* faragtak. A csapkészítés fűrészsel történt. A koszorúgerendába annyi lyukat vágtak, ahány ágas volt. A lyukvésés *vésüvel és fakalapáccsal* történt. A lyukvésésnél ügyelni kellett arra, hogy az ágasok csapja belepászoljon a *koszorúgerenda* lyukjába. A koszorúgerendákat vaskapcsokkal összepletolták. A főágas hossza általában 280–300 cm, a körágasoké 170–180 cm volt. A szarufát két drugárból szabták össze. Egyik-egyik drugar hossza 350–

Csengeri ház, 1978

400 cm volt. A szarufa kontyától visszafelé számítva 1 méterre szabták be a *kokasülöt*. A főágasokra még akkor ráhelyezték a koszorúgerendát, mielőtt felállították volna. Hogy a csapok ki ne törjenek, vaskapcsokkal biztosították. A keresztgerendák hossza attól függött, hogy hány méter széles csűrűt akartak építeni. Átlagosan a csűrűk hossza 10–13 méter, szélessége 9–11 méter, magassága 6–8 méter volt. Amikor az alap és a stompfok megkötöttek, felállították a csűrű *alpvázát*. Először a főágasokat, a koszorúgerendával állították fel. A felállításához több ember volt szükséges, mert ezek az ágasok igen nehezek voltak. A felállítás *hordókötelek* segítségével történt. Minden három méterre kellett egy-egy főágas. Amikor a főágasok a keresztgerendával fennálltak, akkor a keresztgerendákat rárakták a koszorúgerendákra és vaskapcsokkal összeerősítették. A keresztgerendákat hordókötelekkel húzták fel. Amikor minden keresztgerendát felhúztak és a megfelelő helyre elhelyezték, akkor kötelekkel felhúzták a szarufákat. Annyi szarufa volt szükséges, ahány keresztgerenda volt. A szarufákat 120-as szegekkel odaszegezték a keresztgerendákhoz, közben egy-egy léccel megerősítették, hogy el ne dőljön. Annyi keresztgerendára volt szükség, ahány

méter hosszú volt a csűr. A szarufák felállítása után a *körágásokat* állították fel. Minden két méterre tettek egy körágast. Amikor a körágásokat felállították, elhelyezték a koszorúgerendákat és vaskapcsokkal összerősítették. Ezt követően a rövid szarufákat szegeztek fel a két koszorúgerendára. Minden méterre esett egy rövid szarufa. Ezek elhelyezése után lécezték. Vigyázni kellett, hogy a *cserép* méretének megfelelően történjen a lécezés. A lécezés után minden második főágashoz elhelyeztek egy *szélkötőt*. A szélkötő mindkét vége ferdére volt vágva, hogy feküdjön az alapon és a főágason. Az alsó vége a körágashoz volt téve, így nem csúszhatott kifelé. Vaskapcsokkal is megerősítették. A szélvédő elhelyezése után felrakták a *szegődeszkákat*, a kiálló léceket pedig egyenesbe vágták. Ezt követte a *cserepezés*, majd a két oldal *bedesztkázása*. Ekkor szabták ki a *csűrkaput* és ajtót is. A főágas mellett volt a *kapufélfa* és erre szerelték a csűrkaput sarkokkal és hevederekkel. A csűr mindkét végén volt egy-egy csűrkapu, amelyek kifelé nyíltak. A két kijáratra azért volt szükség, hogy a csűrben a szekereknek ne kelljen forgolódni. A kisajtót a nagykapu mellett helyezték el. Egy-egy nagykapun 3–3 heveder volt, egy-egy ajtón 2–2. A kisajtó is kifelé nyílt. Amikor így elkészült, a csűr *földjét* az alapból kijött földdel feltöltötték és ledürückölték.⁸⁷

Vidékünkön mind a széles- mind a hosszú csűrök megtalálhatók. Az eddigi kutatások eredményei azt mutatják, hogy elterjedésük alapvetően két tényezőre vezethető vissza: egyrészt az erdélyi és kárpátaljai területekkel való interetnikus kapcsolatokra, másrészt a szatmári német falvak csűrépítési gyakorlatára, és az innen származó ácsmesterek hatására.⁸⁸

87. Ináncsi Miklós 71 éves szamossályi lakos elmondása alapján, 1971.

88. Vö. Gilyén Nándor–Mendele Ferenc–Tóth János: A Felső-Tiszavidék népi építészete. Budapest, 1975. 64–76.

V. AZ ECEDEDI-LÁP VIDÉKE GAZDÁLKODÁSÁNAK LÁPI VONATKOZÁSAI

A téli láp

A láp, amint az eddig leírtakból láthattuk, közvetlenül is részt vett a gazdálkodásban. De közvetett szerepe sem lebecsülendő. A láp, a mocsárvilág erőteljesen befolyásolta a gazdálkodást, a gazdálkodáshoz kötődő életmódokat. Számptalan lehetőséget kínált a földművelés, állattartás kiegészítésére, más „száraz helyektől” való különböző alakulásra, gazdagításra. Összefoglalva azt mondhatjuk el, hogy a láp kedvezett a gyűjtögető és a zsákmányoló gazdálkodásnak, egyes elemei sokáig fennmaradtak. A következőkben adatközlőim szavaival mondom el az itteni gazdálkodás lápi vonatkozásait. Mégpedig érdekes, talán szokatlan csoportosításban. Ugyanis más a téli láp, más a tavaszi. A téli láp ismertetését a nád és a gyékény, a tavaszi-nyári láp bemutatását pedig a gyógynövénygyűjtés és egy kései javas ember életének, életmódjának felvázolásával kísérelem meg.

„Minálunk Tyukodon az aratás télen vót!” emlékeznek adatközlőim.⁸⁹ A Kárpátok felől érkező hideg novemberi szélviharok nagy ködöket támasztottak és havas esőket hoztak. Ködbe fuldokoltak az *ég-resek*, a víz is mindenfelé gőzölgött, mintha tüzeltek volna alatta. A füvek levelein, a náderdő *pólikáin* lisztszerű, csillogó dér szikrázott. A természet vízimadár, kacsák, sirályok, szárcsák, libák a jeges szélben kavargottak. Élehangú kiáltásaik, a párás, fagyosan nedves levegőben messzire hangzottak. A láp haragos zöld színe elsárgult, megbarnult. Amikor a velőkig ható hideg szél elállt, az első szélcsendes éjszakában *beállt a víz*.

A friss jég zöldes árnyalatú volt, mint az ablakos tótok, hátukon cipelt üvegei. Ha a szél ismét feltámadt, felszaggatta a gyenge jeget, ha

89. *Tóth Zsigmond*, született 1887.; *Tokodi Pál*, 1891.; *Eszlári János*, 1901.; tyukodi lakosok. Itt is születtek.

Szalmatetős ház, 1960. Fábánháza

csendes maradt az idő két-három nap, úgy megvastagodott, hogy kiertott tavaszig. A vastagodó zöld színű jég először szürke színű, majd egyre fehérebb lett.

A téli jégtükrös *láptisztások* a mesék világát idézték – emlékeznek adatközlőim. A nagy hígvizű *kásajégen* szárcsák, vadkacsák és másfajta északról dél felé vándorló madarak ültek. Kiabálásuk héthatárba hallatszik. A nádból ilyenkor előmerészkednek a rókák és hasoncsúszva igyekeznek belopni a kiáltó madarakat. A rókák nyoma a jég tejére esett friss hóban kilométereken megfigyelhető, sőt olvadásos napokon, az esti fagy következtében tavaszig is megmaradt. A jégre tévedt vagy űzött nyulak, őzek sorsa kilátástalan, hisz ember, róka, régen farkas könnyedén elfogta. Ha szél keletkezik, a jég megbízhatatlanná válik. Nagy foltokban híg vizek keletkeznek, amelyek ha be is *géráznak*, s *hártyajeget* képeznek, az embert vagy nagyobb állatot nem bírja meg. A *porhavat* a szél felkapja, felhőket gomolyít belőle és viszi, viszi amíg valamelyik magas nádfalba nem ütközik. Az erős szél a *kúpba* rakott nádat is felborongatja, ha rekettye vesszővel nem rak-

ják *gúzsba*. Egy-egy elhagyott nádkévé *hengyergetve* lódit tovább. Az éjszaka ilyenkor félelmetes a lápon. Éles süvöltés, vijjogás, recsegés hallik szerte mindenütt. A félelmetes hangokat a szél a házak közé továbbítja. Ítéletidő van a lápon, mondogatják az estéző emberek egymásnak. Hogy az idő jobban teljen, hosszú történetekbe kezdenek a *sárkánykigyóról*, meg másegyéb lápi szörnyetegekről. Amikor aztán a szél eláll, kezdődik a *nádaratás*. A *nád* (*Phragmites communis*) a legtekintélyesebb növénye a lápnak. Tömeges erdőre emlékeztetnek. A nép tüzelője, házfedő és kerítésanyaga, ablakfüggönye és kiviteli cikke volt. Az erősebbjéből négyet-ötöt, összekötve szőlőkarónak is használták. A téli nádvágás idején „Kaszahegyből készült nádvágójával, széles bocskorával, kucsában, vászonnadrágban (kankó) gubával, útnak indult a nádvágó, – az uraságtól kibérelt nádlóra. Útközben fűzvesszőt vagdalt; ha azt nem talált, nád is jó volt a kévekötéshez. Gubáját letéve, gyorsan karolja össze balkézrel a sűrű nádat és a másik kezében tartott nádvágóval tőből levágván, lefekteti szép sorjába a learatott rendet; végül *kévébe* köti és *kúpokba* rakja. Naponta levág 100 nagy kéve (két öles) nádat. Nehéz munka! Felülről hull nyaka közé a magas nádról a hó, alul gyakran térdig süpped a vizes tőzegbe. Bőrig átázva kerül haza este a meleg kemence mellé, családja körébe.”⁹⁰

Belényesi József így emlékezik a nádra: „A lápon eleinte még nem természetek semmit, csak nád meg széna termett ott. A nádat nem lehetett kaszálni, azt csak vágni lehetett. Nekünk *garzsánk* volt, olyan kaszának a végi. Az elkopott kaszát *derekba* elváltuk és abba egy rövid nyelet tettünk. Ez volt a garzsa. Volt nekünk *tolónk* is. Ezt is házilag csináltuk. Egy kétágú fába keresztbe *kaszapengét* tettünk. A faágakat elől hasítottuk, a pengét élével előre állítva beletettük és meghurkoltuk ficfavesszővel. A két hurokhoz két *kart* is behajlítottunk egy suhángból, ez tartotta össze a nádat. Ezt csak jégen lehetett használni, de ott aztán szaporán. Amit napközben vágunk azt *kévébe* is kötöttük. Este, amikor hazajöttünk még megcsináltuk a másnapra való *kötéléket*. A bocskort apró szénával megdugtuk és úgy kötöttük fel. Nem volt akkor gumicsizma, mégsem fázott a lábunk. Nagykabát sem volt, csak ing, amit *kitlinek* mondtunk, arra kanyarítottuk a fürtös gubát és me-

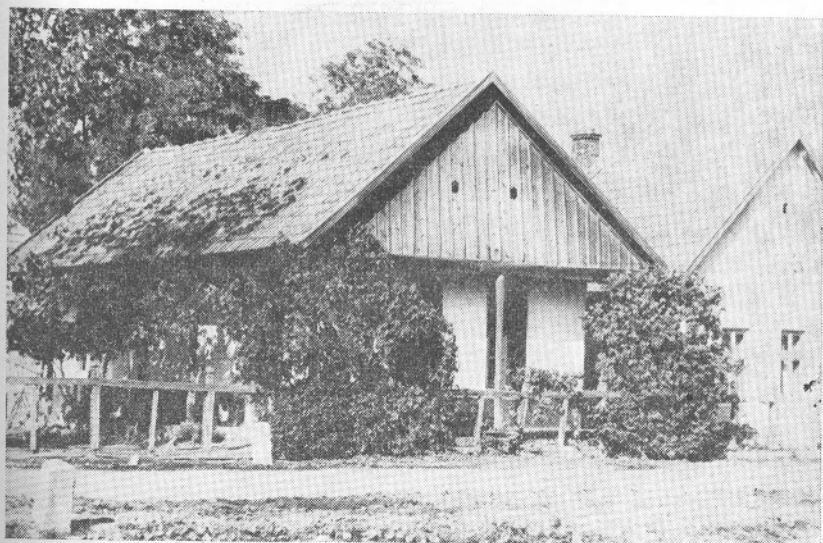
90. Az ecsedi-láp. Magyarország Vármegyei és Városai i. m. 27. .

hettünk. A nád bizony *zúzmorás* volt, de azért vágtuk szaporán, nem fáztunk ha mozogtunk. Amikor megszabadult a nád, mert azt is szabadították és csak azután lehetett vágni, kezdődött az aratás. Hisz a lápon többeknek volt jussa, meg birtoka és ugyanúgy kellett szabadítani, mint a fordulóban a veteményt. Amikor ez megtörtént, a lápi birtokosok összeálltak, sőt másoktól is megvették a részüket és társban kezdték a nádvágást.

Meghatározott napon kezdtük a vágást. Ott aztán kiderült ki, milyen legény. Ki, hogy tudta vágni. Édesapám sokat vágott, mivel értette a módját. Bizony mikor este hazaértünk már a bocskorát a kisebb gyermekeknek kellett *leódnani*, olyan fáradt volt. De addig nem lehetett lefeküdni, amíg a másnapra való kötelet meg nem csináltuk. A kötelet édesanyám meg a rokon asszonyok, lányok sásból készítették. A kész köteleket csomókba kötötték és reggel csak vállra kellett kanyarítani, s már mehettünk is.

A levágott nádat, amit kévébe kötöttünk szekérrel, de leginkább *szánkával* hoztuk haza. Ki milyen jószággal rendelkezett. Volt, aki *lúval*, volt aki *tebénnel* hozta haza. Tehen bizony akkor kevés volt, leginkább lú vagy ökor volt. Amikor hazahoztuk, itthon az udvaron jól látható helyen összeraktuk. Azért kellett így csinálni, hogy amikor jöttek a vevők az *Erdőbátrul*, a kapun az utcáról benézve szembetűnjön nekik. Ezek az emberek *fedélnek* vették a nádat. Igaz, a szegényebb-jének szalmával volt fedve a háza, de a módosabbja náddal fedte. A csiszoltabb, pompásabb tető csak nádból készülhetett. Így bizony jöttek a vevők. Volt *kötőnád* és *szegnivaló*. Az egyik hosszabb volt a másik rövidebb. A nádat száz, sőt ezer kéve számra adtuk el. Emlékszem olyan esztendőre, amikor 6–8 ezer kéve nád is volt az udvarunkon. Külön volt rakva a *szegnivaló*, külön a *kötni való*. Így a vevő bejött az udvarra, engem az apám már küldött a zsidóhoz *pájinkájért*. Leültek az asztalhoz és ott alkudtak, ital mellett. Apám mindég pénzért adta el a nádat, de sokan a faluban csak cserélték *kolompérért*, terményért. Leginkább aki a Nyírből jött, azzal cseréltek a falubeliek. A vevők szekérrel jöttek, ha megvették a nádat, el is vitték. Nagy tél idején *szánkával* jöttek a nádért.

A nád mindenkinek a lápban termett. Nekünk saját birtokunk volt a lápban, a *táblásban*. Nem mindenkinek volt saját termése, de aki ösz-

Lápkörnyéki ház, 1960

szeállt társba, az kereshetett 1–2 ezer kéve nádat, ha bírt dolgozni. Leginkább a nagycsaládúak tettek így. A láp osztása később mérnöki munka volt, de még gyermekkoromban mindig magunk osztottuk. Volt itt *úrbéres birtok*, meg *kisbirtok*. Az úrbéres birtok abból került, hogy még valamikor úrbért szolgáltak. Majdnem hogy jobbágy vagy ahhoz hasonló. Ezenkívül volt a kisbirtok. A kettő között az volt a különbség, hogy a kisbirtokosnak nem dirigáltak, míg az úrbéres az urat szolgálta. Amikor aztán jött a lecsapolás, csak az kapott földet a lápon, akinek kisbirtoka volt és igazolni tudta.

Amikor a vizet leeresztették a földjét mindenki *megböncsökölte* és megkezdődött az irtás, a *zsombokolás*” – emlékezik adatközlőm.⁹¹

91. Belényesi József 82 éves csengerújfalusi születésű.

A nádvágás télen történt, amikor befagyott a víz, akkor mentünk *gyalogszánnal* meg *lovasszánnal*. A nád még akkor mindenkié volt. Nekimhetett bárki és annyit vághatott belőle, amennyit csak bírt. Ha nagyobb volt a család és szerettek dolgozni, több ezer kéve nádat is hordhattak. A nádat itt *gorzsával* vágják. A vágó a gorzsát jobb kezében tartva, bal kézzel annyi nádat ölelt át, amennyit bírt és közben a nád tövét a fenéken elmentszette. Két ölelés tett ki egy kévét. Akinek nagy *bónalja* volt, az egy öleléssel is levágott egy kévét. Egy ember naponta 100 kévét is levágott. A kévéket leginkább sással vagy vesszővel kötötték össze. Leginkább ketten dolgoztak össze, úgy is jártak vágni. Bekötéskor a kéve a jégen feküdt szép sorjában. Ezt követte az *állongatás* vagy kúpba rakás. Egy-egy kúpba 100 kévét raktunk, de volt úgy is, hogy csak hatvanat. Ez attól is függött, hogy ki mennyit vágott egy nap. A jégen addig volt a nád, amíg rá lehetett menni. A jégről *lúszekérrel* vagy *szánkával* hordtuk ki a nádat.

Amikor hazahoztuk a nádat, itthon az udvaron kerek alakú *kúpba* raktuk. Egy-egy kúpba 500 kévét tettünk. A miénket az udvarról leginkább zsidók vették meg, hisz azok kereskedtek vele. Amikor a zsidó megvette, másnap már vitette is a maga udvarára. A zsidó aztán fuvarossal hordatta a Nyírbe, meg máshova – emlékezik adatközlőm.

Leginkább helybe jöttek a nádért a faluba és itt adták el a lakosok pénzért vagy cseréltek terményért. Adatközlőm elmondása szerint, amikor az *Új-Vájást* csinálták (1907–9 körül) még mindig sok nád volt és 100 kéve 10–12 forintba került. Tavaszra mindég *elpucolódott* Tyukodról a nád – emlékeznek adatközlőim –, mert szerették a tyukodi nádat mindenfelé. A *gezemice nádat* aztán a konyhakemencébe elfűtötték, a *javából* meg kerítést csináltunk – mondják adatközlőim.

A *gyékény vágása* is éppen úgy ment, mint a nádé – bizonygatják az adatközlők Tyukodon. Azt is kúpba kellett rakni, majd hazahozni. Itthon aztán aki tudta kötni, az kosárnak megkötötte. A kosarakat vitték aztán kolompérért a Nyírbe. Egy szekerre kétszáz gyékénykosár is felért, hisz a fülénél fogva rudakra kötötték. Az adatközlők szerint a gyékényből mindent lehetett csinálni, de leginkább kosarakat *fontak* belőle. Készült itt *szakajtókosár*, *mébkas*, *puttony*, *tojástartó* stb. Ezt

nem csinálta mindenki, csak aki tudta. Én például nem tudtam csinálni, mert *harangnak ment*, panaszolja egyik adatközlőm.

Adott nekünk a lóp tűzrevalót is, ezt mi *rekettyének* mondtuk – beszéli adatközlőm. A rekettye a réten nagy bokrokban magától termett és akinek kellett, az ment és vágott egy szekérre valót. Egy-egy bokor kiadott egy jó szekér fát. Ha *tükörjég* volt *fabocskort* húztunk, rá a *jégpatakot* felkötöttük és már mehettünk is bármilyen szaporán – emlékezik adatközlőm.

A rekettye vastagját *karónak* használtuk, a vékonyát *sövénynek*, meg a ház végit a *tűzfalat* fontuk be vele. Csináltunk kosarat is rekettye vesszőből. A házépítéshez az *égerfát* használtuk, az is termett bőven a rétben, azt is hozhatott mindenki.

Az égerfából *szarufákat* meg *gyengébb gerendákat* csináltunk, ebből készült a *disztóól* is. Persze az égerfa olyan gyenge természetű fa, így aki tehette inkább másfajta fát hozott az Erdőhátról. A szegényebbje építette ebből a házát. A lóp mindent megadott a tyukodi embernek, Tyukod a lópól élt – bizonygatja adatközlőm.

A jószág május közepétől megélt a lápon. Az éjszakát a goroncokon töltötte, pihent, amikor megéhezett evett.

Nekünk a lovunk a lápon, a legelőn ellett meg – emlékezik adatközlőm. Hajóval hoztuk haza a csikót. A lú meg jött a vízben, a hajó után úszott, hisz nagy víz volt itt akkor, egészen a sáncig. „Amikor a lápot kezdték szántani, elmentem négy lúval szántani, mert ott nem beszélt két lú, négy lúval szántott mindenki. Amikor mán mentünk ahun már *gyenge vót*, ott beledültek a lovak. Amikor beledült, a hashámot lehánytuk, akkor aztán kivergődött. Mentünk, fordultunk, ez mindég így volt. Majd aztán megszokta a jószág, kimászott és megint mentünk, egyszóval továbbítottuk a lovakat” – emlékezik az első lápi szántásokra adatközlőm.

„Szóval mindent, mindent a lóp adott, tartott. Embert, jószágot egyaránt. Ezelőtt csak *szénábul állottunk ki*, *búza* nem vót, csak itt a széleken. Mindenütt csak a sok jószág volt, disznót tartottunk. Jószága vót mindenkinek. A jószágot benn a lápon tartottuk, de azért otthon is vót. Május elején már megkezdtünk kin hálni minden éccaka, akkor ott vótunk egész nyáron mindég, a jószág kellett az embernek. A lovak egy része kin vót a ménesen, a többi jószággal meg mi jártunk. A lápot

Tyukodi ház

minden tavasszal május tizedike körül megkezdjük *kaszálni*. A kezdés mindég a magas részeken történt, ott ahon szénát tudtak legalább csinálni. Amikor kora tavasszal a dombosabb részen megkezdték kaszálni a lápot, hajóval kellett a szénát kihordani. A hajóra könnyű felrakni a szénát. Egy közepes nagyságú hajóra három-négy *rudast* is fel lehetett rakni, keresztbe két fát tettünk, arra megint kettőt és erre pakoltuk a szénát. Amikor megraktuk, lekötöttük *bordókötéssel*. Hátul hagytunk annyi helyet, hogy egy ember odaférjen, mert *nyomni* kellett egy kétágú fával hátulról a hajót. A vízen *utak* voltak és ott közlekedtünk egészen a sáncig. Itt a szénát a partra raktuk és onnan hazahordtuk. Az első kaszálást mindég így hordtuk haza, ez a széna ment télire, amit otthon az udvaron kazalba raktunk” – emlékezik adatközlőm.

A gyékény

A káka és a nád között nő a *gyékény*. Több fajtáját különböztetjük meg: *bodnár gyékény* (*Typha latifolia*), *keskeny levelű gyékény* (*Typha angustifolia*), lapos gyékényfajták (*Typhoides arundinacea*).

A gyékényt is számos célra használták. Az egyik legkeresettebb lápi növény volt. Leginkább a gyékényből fonott tárgyak terjedtek el. Emellett hordók vagy ládák tömitésére, vagy szőlő karóhoz való rögzítésére is elterjedten használták. A gyékény hasznosítására vonatkozóan Tyukodon *Morvai Judit* és *Molnár Mária* végeztek gyűjtést. Megállapításaik szerint „Tyukodon a századfordulóig igen sok gyékénytárgyat használtak, a legismertebb kosártípusokon kívül a legkülönbözőbb alapanyagú, elsősorban fából készült tárgyak helyett. Ez a földrajzi környezetből adódó, s nyersanyagban megmutatkozó behelyettesítés nyomára bélyegét az egész község kultúrájára, társadalmi rétegződésre való tekintet nélkül. E helyettesítés révén a gyékény nagyarányú használata nemcsak az általunk is említett szélesebb táj kultúrájában ismert tárgyak alapanyagában és formájában jelentkezik, hanem a speciális anyag újabb funkciójú és formájú tárgyakat is hoz létre.

A gyékénytárgyak készítését a falu teljes férfilakossága ismerte, s az ottani szükségleteket szinte kivétel nélkül maguk látták el. Ezenkívül a községben alakult egy speciális réteg, amely a helyi szükségletnél nagyobb mennyiségben dolgozott, s árusítással 30–40 km távolságra levő községekben is elterjesztette a kosárfajták egyes típusait. A kosárfajtákon kívül néhány helyre megrendelés útján is szállítottak speciális tárgyakat... A századforduló óta a gyékényből készült tárgyak számtalan variánsa egy-két formára csökkent, ezeket ma már kizárólag specialisták készítik eladásra.”⁹²

A szerzők ezen megállapításával nem tudunk egyetérteni, hisz 25–30 éve a mátészalkai vásárokon a tyukodiak *gyékényponyváin* 10–15 féle gyékénykosár, tojástartó, szakajtó stb. volt található. A hentesek és mézszárosok számára készített *gyékényszatyrok*, amelyekbe egy-egy marhacomb vagy kisebb fél disznó is befér, ma is kapható a csengeri, ecse-

92. *Morvai Judit–Molnár Mária*: i. m. 267.

di, naményi vásárokon. A mai parasztkonyha *szelönait* még 5–10 éve is a *kiságyak, dikók, hárságyak* helyettesítették, melyeknek ficfakerete gyékénnyel volt kifonva. Az istálló fejőszéke, a konyhai *kisszék* (krumplihamozáshoz, baromfitisztításhoz stb.) szintén gyékénnyel volt befonva.

A láp tavasszal és nyáron

A téli hó a láp nyugati, Nyírség felőli oldalán, a magasban fekvő homokplatókon kezdett olvadni. Pár nap alatt valamennyi árok csörgedező megduzzadt, kis folyócskává változik. A csörgedező kristálytisztá víz hamar elborítja a lápszeleket. A kaszálók, legelők, szántóföldek, minden víz alá kerül.

A vizek fölött átköltöző vadludak, kacsák barna fellege röpköd és ellepi a távoli *goroncokat*. Lassanként az apadás is beáll és májusra a földek nagy része is felszárad. Megindul a lápi vegetáció.

A sokféle növény- és fűféle sarjadásnak indul. A pákász, csikász, lápi emberek kiszáradt csónakjaikat vízre teszik, ismét indulnak a vizekre.

Kora tavasztól késő őszig a lápjáró emberek jellegzetes alakja volt a *füves ember*, a *nadájos*, a *gyógyító*.

A paraszti társadalomban a mesemondók, faragók, hímzők stb. mellett nagyhírű füves emberek, gyógyítók is voltak. Ilyen nagyhírű füves ember, gyógyító volt a kocsordi születésű *Bakos Ferenc*, akinek élete utolsó éveiben sikerült teljes tudásanyagát rögzíteni. A gyűjtés- és feldolgozás egy része meg is jelent.⁹³ Itt anyagának csak a laphoz kapcsolódó részét kívánom bemutatni.

Az idegen, ha belép *Bakos Ferenc* házába (Mátészalka, Vasvári Pál u. 3. sz.), azonnal érzi, hogy nem közönséges emberrel van dolga. Háza táján a legnagyobb rendetlenségben ócska fazekak, csontok, rongyok, mindenféle, mások által már nem használt szerszámok sokasága tornyosul. Elmondása szerint erre neki mindre szüksége van, mivel soha nem

93. *Farkas József*: Bakos Ferenc a mátészalkai parasztorvos. A nyíregyházi Jós András Múzeum Évkönyve, X. 1967. 145–182.

Tyukodi ház

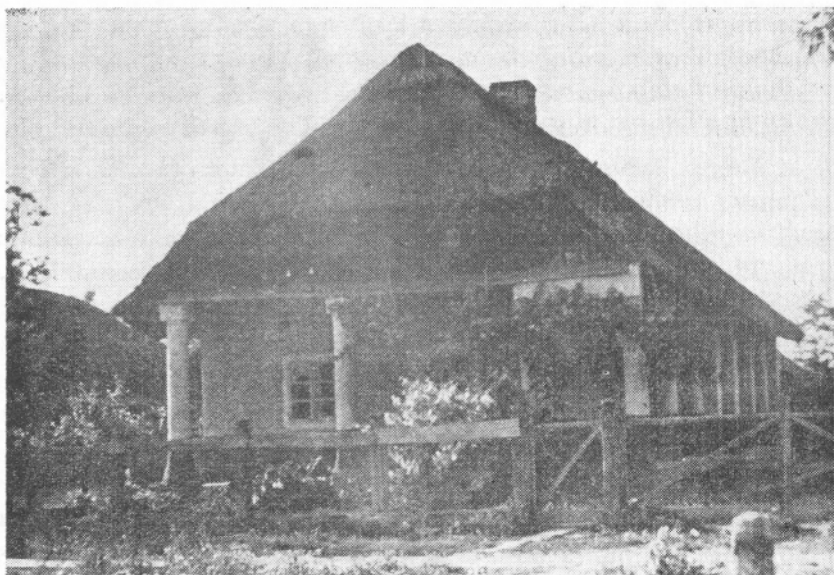
tudja, mikor melyiknek veszi hasznát. Nála mindennek helye van, legyen az bármi.

Házába belépve, meglepődik az ember. Hirtelen nem is tudja felfogni, hová jutott, csak amikor a homályt már kissé a szeme megszokja, akkor látja, hogy egy olyan *füves ember* házába került, ahol különböző füvekből készült orvosságok sorakoznak a falak mentén körben a polcokon. A szűk, 4×4 méteres szobában egy régi kredenc, középen egy rozzant tűzhely – ósdi *csikóspór* – maradványa, a balsarokban szalmavacok, rajta szakadozott kecskebőrök takaró gyanánt, a jobbsarokban pedig Fáni nevű szamara rágódik az élje dobott csutkaízéken. Annyira szegényes körülmények között él, hogy az állatok is vele egy fedél alatt élnek (szamár, nyulak, baromfi stb.). Szóbeszéd közben említi, hogy nagyon jól megérti magát az állatokkal, mindegyikkel külön-külön beszélget, azok is megértik, mivel ahogyan mondja, az állat úgy ért, mint az ember. Hiszi és vallja, hogy az ő állatai beszélnek hozzá, elmondják panaszukat, örömeiket az elcsendesült késő éjszakában. Beszélgetésünk folyamán megvallja, tudja, hogy az emberek gyógyítónak tartják, sőt

ezt hiszi is magáról. Most akar építeni egy olyan lakást, ahol a hozzá érkező „nehéz beteget” elszállásolja, kezeli, kenegeti egészen a felgyógyulásig. Elmondja, hogy többször volt már kellemetlensége az orvosokkal, hatóságokkal, idézték számtalanszor a bírósághoz, régen a csendőrök is háborgatták, de végül mindig sikerült magát tisztázni, mivel pénzt soha nem fogadott el szolgáltatásaiért. Csak hosszas unszolásra kezd bele élete történetébe, megjegyezve, ahhoz hasonlót regényekben sem találni, olyannyira nyomorúságos és viszontagságos volt.

Szatmár megyében, a Ecsedi-láp szélében, Kocsordon 1891-ben a Katona-végen „két foggal” születtem, – kezdi. Apja „minden munkás” volt. Emellett gyógyfüvek szededegetésével, orvosságnak való készítésével, gyógyítással is foglalkozott. Fiát nyolc éves korától kezdve tanítgatja a füvek ismeretére, használatára, alkalmazására. Előbb csak a *szárogatásnál*, a porrá való őrlésnél alkalmazza, később már az eltevést is rábízta. Tíz éves korában már együtt jár az apjával az Ecsedi-lápra füveket szedni, ettől kezdve mint segítséget is magával viszi a betegekhez. Járják a környék tanyáit, falvait, úttalan utakon, erdőkön, mezőkön keresztül. Ebben az időben – emlékezik – nem volt ennyi patika meg kórház, mint ma, így a beteget szekéren, nagy-nagy törődés közben vitték Nagykárolyba, esetleg Debrecenbe. Bizony ilyen hatalmas utat nem szívesen vállaltak magukra a hozzátartozók, de nem egyszer inkább a beteg is elpusztult, mintsem rázassa magát a feneketlen utakon. Egy-egy orvosdoktor héthatárban sem találtak, így nagy keletje volt minden olyan embernek, aki csak valamicskét is értett a számtalan nyavalyához, betegséghez. Messze földről, a harmadik-negyedik faluból is felkeresték az olyan embert és magukkal vitték pár napra, akinek az a híre támadt, hogy imával, füvekkel, meg miegyébbel orvosolni tudja a szenvedő beteget.

A *gyógyító* apja is Kocsordon született, ott is nevelkedett, majd innen kerültek Mátészalkára. Apja kétszer nősült, sokat vándorolt, míg végérvényesen megmaradt Mátészalkán. Apját nagyobb hírű gyógyítónak tartotta, hisz azt is megérezte, ha rossz szándékkal jöttek hozzá, beszéli. Megérezte a rosszat, „amit én már nem örököltem”, panaszolja. Őseiről azt beszéli, hogy azok szántóvető, de főleg orvoskodó emberek

Tyukodi ház

voltak. Rokonai legtöbbször Kocsordon élnek s őt úgy emlegetik, mint a „hóbortos Feri”-t.

Nagyon korán, már ötéves korában feladják az iskolába *lógósnak*. Így mire iskolaköteles lesz, már bukdácsolva eligazodik a számok és betűk világában. Vézna, erősen hajlott hátú, ballábára bicegő fiúcska volt, de éleseszű, jó emlékezőtehetséggel. Társai kinézik maguk közül fogyatékosága miatt s így lesz félrehúzódozó, inkább felnőttek társaságát kereső, koravén gyerek. Hat osztályt végzett *Tóth Imre* tanító „keze alatt”. Sokat jár tanítójával temetésekre.

Ahogy kikerül az iskolából, munka után lát. Sokfelé hányódik. Volt pásztor, hizlaló béres, kocsis, majd ipari pályára lép, inaskodik mint cipész, tímár, később gépkarbantartó lesz a börvelyi kendergyárban, de belekóstol a bádogos és lakatos mesterségekre is. Valami nagy-nagy vagyonosság él benne, szeretett volna mindenféle tudományt és mesterséget elsajátítani. Egyebek közt két esztendeig az egyik nagykarolyi gyógyszerárban is dolgozik, ahol az volt a feladata, hogy mosogassa az üvegeket és a gyógyfüveket kezelje. Itt tanulja meg, hogy mindenre rá kell

írni a nevet és ezt később odahaza lakásán, a maga patikájában is alkalmazza. Ezután a szolgálat után hazakerül Mátészalkára, ahol elszegődik egy *Vida* nevezetű törvényszéki orvosszakértő mellé kiegészítőnek. Boncolásoknál segédkezik.

Már fiatal korában nagy vonzalma volt az állatok iránt, különösen szerette a lovakat. Így évekig kocsiskodik mint „fijákeres” az egyik gazdánál, de „parádés kocsis” is volt hosszú ideig. Azért is szerette ezt a foglalkozást, mert a lovakat nemcsak gondozta, hanem orvosolta is. Gazdái szerették, mivel nagyon vigyázott a kezére adott lovakra. Mint fuvaros sokat utazgatott az országban, vásárookra hordta a kupeceket és kereskedőket. A vásárokon gyógyított is, a többi fuvarosok hozzá hordták az útközben megbetegedett vagy meghúzatott jószágokat. Volt olyan idő is, beszél, amikor „észre sem vettem, hogy már elszökött a nap”, mivel sok jószágot hoztak napközben, amit mind meg kellett nézni. Sokan keresték fel ilyen alkalmakkor egy-egy jó tanácsért is. Úgy ismerték ekkor, mint gyógyító fuvaros. Gyógyította a vásárokról hazafelé hajtott állatokat is, amelyek útközben megbetegedtek. A fuvaros gazdák ragaszkodtak hozzá és jól meg is fizették, mivel szerette ápolni a jószágait. A fuvarosgazdától egy *Réder Márton* nevű gazdálkodóhoz került ismét kocsisnak, ahol a kezén négy ló volt és emellett gyógyította a gazda egész állatállományát. „... vagy ahon jószág vót a kezemen, ott énvótam a jószág orvosa is” – bizonygatja. Volt egy ládikája, amelyben mindenféle orvosságok voltak, s ezt magával vitte oda, ahová megfogadták.

A gyógyítási tevékenysége párosul egy sor formasággal. Erről szavai tanúskodnak leginkább: „Mikor megáldoztam 12 éves koromban, akkor apám egy nagy fehér kötöt adott nekem és azt mondta, fiam, ha eszed lesz, ebből holtodig meg fogsz élni.” Így lett a kötő gyógyító műveleteinek elmaradhatatlan kelléke. A kötő jobb felső sarkában három kereszt van. Az egyik piros, a másik fehér, a harmadik fekete. A piros a vért jelképezi, a fehér az ártatlanságot, míg a fekete a gonosz betegséget – magyarázza. Három hatalmas zseb is terpeszkedik rajta, amelyben számtalan *szér* van.

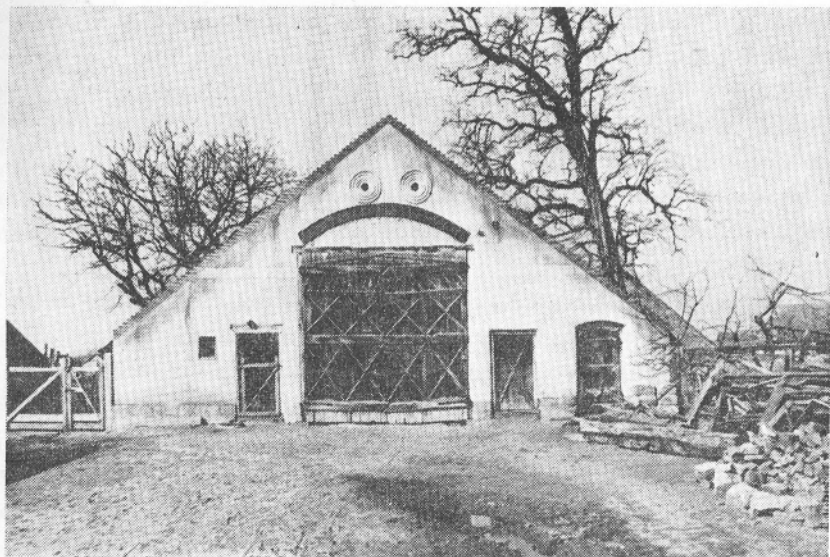
A különböző mesterségek tanulgatása után sem maradt meg egy helyben, hanem elment a *zsírosi lápra* (az Ecsedi-láp Tyukod felőli részét

hívják így) summás aratónak. Itt majdnem ezren arattak. Ide is magával vitte patikai felszerelését, ahol szúrást, vágást meg más egyéb betegséget is gyógyított. Az aratás befejezése után Budapesten próbál szerencsét. Itt építkezéseknél dolgozik, mint fuvaros. Egy félév után hazajön és visszamegy a kendergyárba. Itt nem sokáig marad, egy idő után házat vásárol Nagyecsedén és odaköltözik. Ezt a helyet nem kedveli, ekkor határozza el, hogy házat ott eladja, és Mátészalkára telepszik meg végérvényesen.

21 éves korában megnősül, feleségül vette *Nagy Zsuzsa* nevű lányt. Ebből a házasságból egy gyermek született, aki hamarosan meghalt. Együtt járnak feleségével dolgozni, summásnak is együtt mennek. Házassága nem szerencsés, mivel nem értik meg egymást, így hamarosan elválnak. Ismét megnősül. Ekkor egy bányász lányát veszi feleségül, ebből a házasságból három gyermek marad, melyből ma csak egy él. A második felesége 1923-ban meghal. Nem sokáig bírja asszony nélkül s így harmadszor is megnősül. Ez az asszony mindenhez ért, együtt jár vele gyógyítani a tanyákra és a környékre is. Nagyon jól megértik egymást, ez is meghal 1940-ben. Azóta magánosan éldegél.

A református vallásban született. Elmondása szerint azonban vallása nem elégíti ki. Ezért minden olyan vallásnak híve, mely meghonosodott Mátészalkán. A három nagyobbak (katolikus, római- és görög, református, baptista) legalábbis. Ez azt jelenti, hogy mindhárom egyház templomába eljár, gyón, áldoz, illetve úrvacsorát vesz. Vasárnaponként háromszor megy templomba. Délelőtt a két katolikus templomban imádkozik, délután a református és baptista gyülekezetet keresi fel. A vasárnap mellett a szombati napot is megünnepli. Ekkor nem főz, nem dolgozik, csak gyógyítani jár. Imáiban fellelhető valamennyi vallás nyoma. Végeredményben senki nem tudja, hogy milyen hitű. Böjtöl, Szűz Máriához imádkozik, nehéz beteg esetén mindig ad egy-egy csekélyke összeget a Szent Antal perselyébe. A betegek hozzátartozóit is felkéri, hogy a gyógyulás érdekében szintén adakozzanak. A betegségek gyógyításához mindig „Isten segítségét” kéri. „Én csak Isten után tudok gyógyítani” – mondogatja. A vallásos szertartásoknak igen nagy szerepet tulajdonít, sok esetben a gyógyulást is ebben látja.

Magát *parasztrovosnak* tartja. Gyakran használja ezt a kifejezést, a

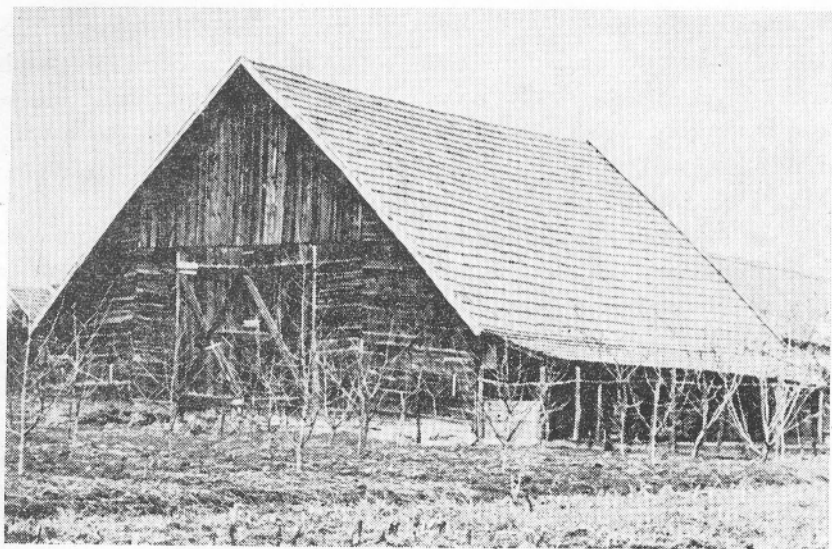
Sváb csűr, 1978. Vállaj

falubeliek is így hívják, illetve ma már csúfolják. „Az utca és falubeliek doktor bácsinak hívnak, ha megyek valamerre, utánam kiabálnak, hogy hova megyen doktor bácsi?” – emlegeti. Ez is mutatja, hogy a falu köz-tudatában – ha már mostanában mosolyogva is mondják – úgy él, mint gyógyító ember. Gyógyító tevékenysége folyamán nagy segítséget jelent számára az írás használata. „Ha írást nem tudnék, nem tudnék boldogulni, mert nekem a kezemen ezer meg ezer üveg van, azt mind meg kell írni, mert az mind meg van bárcázva, mert csak így tudom, hogy mi van benne” – mondja. Mindig törí valamin a fejét, ami eszébe villan, azt feljegyzi. Ez leginkább éjszakai álmatlansága idején gyakori nála. Éjjel egy kis mécses pislákol mellette, soha nem alszik sötétben. Igen nagy számú feljegyzés van a birtokában. Ezek a megfigyelések kiterjednek az égbolt változásaira, a természet alakulására, a szántóföldek változására, az emberek természetére, ezenkívül számtalan más egyéb dologra. Sok ajándékot kap az emberektől. Nagyobb ünnepek alkalmával használt cipőt, ruhát, tüzelőt, ételmet hordanak neki. Van úgy, hogy ünnepi kalácsból egy zsákkal is összegyűlik nála.

Amint említettem, gyógyítással kora gyermekségétől foglalkozik. Ekkor kezdí apja tanítgatni, előbb csak segédkezik, majd egyre járatosabb lesz a füvek ismeretében is. Ez a gyógyító hajlam végigvonul fiatalságán, inasévein, de csak akkor bontakozik ki teljesen, amikor önálló lesz. Ekkor kezd önállóan a vidék szétszórt tanyáira járni. (Fehértag, Vágóháza, Hermántag, Dobosi báró-tag, Tisza tanyája stb.) Ide olyan dolgokat vitt magával, amire a tanyákon az embereknek szüksége van. Vitt különféle fűszerfélésegeket, háztartási eszközöket, gyermekjátékokat és nem utolsó sorban gyógyszereket. Nem pénzért, hanem élelmiszerért adta el holmiját. Járás-kelését így beszéli el: „Minden ház kelincét megfogdostam, bementem és jelentettem, hogy mit hoztam és mi van nálam. Mondtam, hogy amire szükség van, azt vehetnek tőlem. Ha láttam, hogy az ágyban beteg fekszik, akkor megkérdeztem, hogy ki az? Mondták, hogy a gazdasszony, vagy az ura, vagy gyerek. Mondtam ilyenkor, hogy miért nem gyógyíttatják? Erre leginkább azt válaszolták, hogy *nézették* már, de nem ért semmit. Ekkor én azt mondtam, mondják el hogyan történt a baj, közben kapcsoltam fejben és mondtam, hogy ezen lehet segíteni Isten segítségével. Ragaszkodtak hozzám erre a szóra mindjárt. Velem volt a kis patikám, elővettem, elkészítettem az orvosságot és beadtam. Addig nem jöttem el a háztól, míg meg nem gyógyult a beteg”. Volt olyan eset is, hogy fürdőt kellett csinálni a betegnek. Ilyenkor egy nagy boroshordóban végeztem el. A betegháznál elláttak mindenféle jóval, mindig megrakodva jöttem haza.

Az idők folyamán a tanyák közti távolság, a rossz közlekedési utak mindjobban megszűnnek s így a civilizáció egyre inkább behatol ezekre a területekre is. Ma már a tanyák népe is hivatásos orvoshoz fordul. A házalás folytán a környék megismerte. Gyógyítási fogásai közé tartozott az is, hogy az utcán figyelte az embereket és ha látta, hogy valakinek fáj valamije, odament és a magakészítette orvosságot felajánlotta. Téli estéken felkereste a társas összejöveteleket és ott fogfájás ellen kínált orvosságot. Olyan beteghez, akit már egyszer megoperáltak, semmi pénzért nem nyúlna hozzá. Azt tartja ugyanis, hogy akit egyszer már megoperáltak, az úgyis meg fog halni és ha ő hozzányúlna, neki tulajdonítanak a halálesetet.

A betegségek keletkezését Isten büntetésének tartja. Szerinte „az Is-

Csűr, 1978. Mátészalka

ten rámeri” a betegséget az emberekre. Ezenkívül *rontással* is beteggé lehet tenni valakit, de utcán leginkább keresztútban is fel lehet szedni számtalan nyavalyát – mondja.

Elgondolása szerint „a betegségek az embereknek a talpából is eredhetnek, mivel a *talpában* olyan erek vannak, melyek a szívvel vannak összeköttetésben, így ha a talpunk meghül, elkészülhetünk a legrosszabbra. Ha a talpában elvág az ember egy eret, elfolyik a vére” – állítja. A *bűlés* is számtalan betegségnek a kezdeményezője. A várandós anyának legjobban ettől kell vigyáznia – hangoztatja. Különösen vélekedik a tüdőbetegek tüdő töméséről is. „Ha a tüdejét tömik valakinek, ez hasonlít az olyan krumplibokorhoz, melyet megherélnek, vagy olyan órához, melyben a hajszálrugót megpiszkálják. Lehet rajta segíteni, de tökéletes már soha nem lesz” – állítja. Ez ellen azt ajánlja, ha ki van melegedve valaki, addig ne igyon vizet, míg egy karély kenyeret meg nem eszik. A várandós anyákat úton-útfélen figyelmezteti, óvja. Ugyanis, ha az ilyen anyára dobnak valamit, akkor ez a gyermekén is örökösen meg fog látszani. Meséli, hogy az egyik utcabeli embernek a lapockáján egy egérforma látható. Ez onnan ered, hogy mikor az anyja te-

herben volt vele, a férje játékból egy egeret dobott rá. Állítja, hogy minden emberben féreg lakozik, mely mikor meghal, akkor szaporodik el benne. Az emberek fogában is férget sejt, mikor az rája magát, akkor fáj a fog, – bizonygatja.

A gyógyhatású növényeket, füveket, a gyógyító közvetlen környezetéből (udvara), a környékről (faluja határa) és távolabbi tájakról (Kraszna-Szamos, Túr-mente) szerzi be. A ritka vízi- vagy lápi növényeket a fenti folyók morotváiból vagy az Ecsedi-lápon gyűjti. Az év bizonyos szakaiban – május, június, július, október – hosszabb gyűjtőútra szánja el magát. Felpakol kétkerekű szamárfogatos szekereére és nyakába veszi a vidéket. Visz magával a magakészítette gyógyszerekből, gondosan kezelt füvekből, növényekből, s útközben ahol megszáll, kerülőknél, csőszöknél, úttörőknél, tanyákon, viszonzásul gyógyítgat. Ezek segítségével felkutatja azokat a helyeket, ahol a számára szükséges növényeket, füveket megtalálja. Hasznos tanácsokkal látja el házigazdáit s felhívja a figyelmet a környéken található gyógyhatású anyagokra s azok elraktározására is buzdít.

Így a számára szükséges anyagokat lényegében a fent említett három helyről szerzi. Udvarában olyan növényeket szedeget, mely mindenütt megtalálható – vadszékfű, fodormenta stb.

Faluja határában azokat a növényeket gyűjti, melyek azon a részen ismeretesek – búzavirág, anyarozs stb. A *Feketéről* – a kotus, lápos határt nevezik így Mátészalka határában a Kraszna csatorna felőli részen – szerzi a lápi vagy vízi növényeket: gólyahír, vízililiom stb. Ezeket leginkább tőben vágja le a levél és a szár meghagyásával. Az egybetartozókat zsákokba csömöszöli vagy a szekér derekába rakja. Bőrből és marhahólyagból készült tarisznyában gyűjti az olyan növényi anyagokat, melyeknek csak a leveleit szedi meg. A hazafelé szállításnál ügyel arra, hogy „kincsei” esőt ne kapjanak, ugyanis az eső nem használ a megszedett növényeknek, füveknek – mondja.

Ezen alkalmakkor nemcsak növényeket gyűjt, hanem számos apróbb mezei állatot is összefog. Így kerül sor a Szent György nap előtt fogott kígyóra, a *csúszóra* is, melyet a Kraszna mocsaras, csalitos partjain fog össze. A kígyót csak *csiptettyűvel* lehet fogni. A csiptettyű 2–4 méter hosszú bot, melynek az eleje 30–40 cm-re be van hasítva. A hasítékba

Kettős istálló, 1966. Nagyecsed

fapecek van elhelyezve, erre pedig zsinag erősítve. A kígyó rendszeren a napon alszik. Mikor zajt hall, feltartja a fejét. Ekkor a gyógyító odamegy, a bot széthasított részét fölétartva, a pecket a zsinag segítségével hirtelen kirántja, így a kígyó teste beleszorul a hasítékba. Így hagyja azután napszálltáig, amikor a fejet lemetszi és egy porcelán tégelybe elteszi, a törzset pedig hosszában felvágja, a belső részét eldobja, miután a zsíradékát megszedte. Ekkor a folyó vizében tisztára mossa, majd kiakasztja száradni. Minden kígyó megfogásához külön csiptettyűt használ. A szárítást, ha napfényes idő van, ott a helyszínen végzi, ha ez nem lehetséges, akkor valamelyik tanya kemencéjében. A napon való szárítás jobb, mint a kemencében történő, mivel a kemencében inkább megsül, míg a napon leginkább megszalódik. A napon két hétig is eltart a szárongatás. Miután tökéletesen megszáradtak, mozsárban vagy paprikadarálón pornak őröli. A port úgyszintén porcelán tégelybe rakja.

Ezzel egy időben gyűjti a szükséges *nadály* (pióca) mennyiséget is. Ezeket vízzel telt üvegekben tartja. A fogás úgy történik, hogy nadrágja szárát felgyűrve belegázol a sekély vízbe, ahol a piócák ráragadnak

a lábaszárára. Ekkor kijön a vízből és sót hint rájuk vagy levizeli őket, ezek lehullanak s ekkor berakja az üvegbe valamennyit. Az üvegben a vizet naponként cseréli, fedő gyanánt marhahólyagot használ.

A gyógyfüvek szárítása szintén a napon történik. Az egészben hazaszállított növények leveleit, virágait otthon leszedi és kerek *lemezekre* rakja száradni. A szárítás napos időben két hétig is eltart, ha azonban változó az időjárás, több hétig is elhúzódhat. Száradás idején a növényeket többször kell forgatni az egyenletes száradás miatt. Akkor tökéletes a száradás, ha tapintásra szétmállik a növény. A gyógyanyagok gyűjtésénél jelzetős az állati zsírok és egyéb anyagok megszedése is. A disznóháját a hentesektől, a kecske és juh faggyút a juhászoktól, a házinyúl háját a maga állományából szerzi. Ha a környéken szamarat vágnak, azonnal odasiet és összeszedi a hulladékot, de kér a zsírjából, májából, elkéri a tőgyet stb.-t. A környék vadászait, vincellérjeit személyesen ismeri és ezektől szerzi be a meglőtt vagy hurokkal megfogott állatok részeit, zsiradékát (vadnyúlháj, fácánkővér stb.). Ezeket az embereket évente bizonyos időszakokban meglátogatja és akkor szedi össze a számára félrerakott holmikat. Ilyen utak alkalmával 20–30 évvel ezelőtt szülész nő hiányában a tanyákon előforduló szüléseknél is segédkezett. Volt rá eset, hogy téli időben hetekig távol volt. Az ilyen utakról rendszerint élelemmel megrakodva tért vissza. Ma már ezek a gyűjtési módok mindjobban elmaradnak. Régi ismerősei elhalnak, a fiatalabb generáció pedig már nem igényli segítségét.

Bakos Ferenc-Gyógyító praktikájában lépten nyomon szerepel az „égi gyöngyharmat” (közönséges harmat). A harmatot tavasztól késő ősziig szedi rendszeresen. A megszedett harmatnak különös jelentőséget tulajdonít. Elmondása szerint ez a harmat az égből hull, minden piszoktól, szennytól mentes, és ezért legalkalmasabb a gyógyításra. A harmatot úgy gyűjti, hogy a kertjében vetett búzáról egy rajta végighúzott abrosszal leszedi. Ezt különböző edényekbe gyűjti. Ezenkívül bőharmatú reggeleken kimegy a határba és egy tiszta abrosszal végigseprí a vetéseket és amikor ez már facsaró víz, belecsavarja a magával hozott 5–6 literes üvegbe. Szerinte a harmatnak többek között az a jó tulajdonsága, hogy nem poshad meg és nem nyálkásodik. Az így teleszedett üvegeket aztán szorosan leköti marhahólyaggal. Az égi gyöngyharmatot majd-

nem minden gyógyszer készítésénél felhasználja. Hasonló tulajdonsága van a templomi *szentelt víznek* is, melyet úgyszintén hasonló módon tartalékol. Rontás ellen az égi gyöngyharmat és a szenteltvíz keverékét használja. Ha „nehéz idő” (vihar, fergeteg) van odakinn, akkor locsant a tűzbe belőle, hogy csendesedjen meg az idő.

A gyógyító által készült *gyógyporok* növényekből, állati és vegyi anyagokból készülnek. Előállítási módjuk a következő: a növényeket szárítás után egy tiszta ruhán kézzel összetöri, majd fátyolszítán átszítálja és tejszűrőn átszűri. Ekkor a por már hasonlít a „nullás liszt”-hez. Ezt a lisztfinomságú port aztán kis tasakokba szétrakja. Ezt a munkát egy gyűszű segítségével végzi, így mindegyik tasakba egyforma adag kerül. A csomagolás után ráírja a tasakokra tartalmukat. A kenőcsöket úgy készíti, hogy a különböző gyógynövényporokat valamilyen zsiradékkal összekeveri. Ha a keverés nem gondos, az orvosság könnyen elromlik. Kenőcseinek rendszerint kellemes illatuk van, mivel *székfűport* is kever hozzájuk. Ezeket a kenőcsöket porcelán tégelyekben vagy bádogdobozokban helyezi el, légmentesen lezárja. Kenőcsök készítésénél használ még napraforgó olajat, tőkmag és újabban ricinus olajat is.

Gyógyító tevékenysége elmaradhatatlan kellékei a szerszámok és a különböző segédanyagok. A növények kiásásánál törött kaszából vagy fogazott élű sarlóból készült kést alkalmaz, hajnali harmatszedéskor fehér abroszt. A növények szállításához, tárolásához különféle zsákokat, tarisznyákat, edényeket, bőrből és marhahólyagból készült tartókat szed elő. Szárításnál több fajta tepsit, szitát, rostát, fémlemez és harisnya-szárát használ. A növényi részek finomításánál többféle szitát kerít elő. A gumós- vagy gyökeres növényeket különböző reszelőkön reszeli meg. Paprikadarálóval őrli a szárított szamárkörömöt, tőgyet stb. A porok egyenlő elosztása – mint már említettem – gyűszű segítségével történik. A cseppfolyós anyagokat különböző nagyságú tölcsepek segítségével osztályozza. A kanalas orvosságok beadására 20–30 darab kávéskanál szolgál. Ezek mind ezüstkanalak, melyet a próba is igazol. Egy doboz fehér golyocsdarab kötőanyagként szolgál. Orvosi gyakorlatból lekerült műszerek is találhatóak nála. Foghúzó, ollók, stb. A foghúzót apjától örökölte. Apja szorgalmasan húzogatta a rossz fogakat. Fia már nem húz, de az idegeket kiöli a fájós fogból. A sebek felvágásához há-

Hídlásos disznóól, 1978. Vállaj

rom borotvát használ. Birtokában van még néhány szemcseppentő, egy lázmérő és egy méhfecskendő. Egy tiszta kendőt az előtte levő kötény zsebében tart kéztörölközőnek. A kendőit mindig ott mosatja, ahol gyógyít. A padlásán a kakasülőben egy pár mankót is találunk. Ezt olyan embereknek szokta kölcsönözni, akiknek a lába fáj. A falon felakasztva csüng öt darab irrigátor, bennük szappan, beöntéshez előkészítve. A gyógyszereit a lakásában a földtől kb. 1,5 méter magasságban, a falak mentén körbe, polcokon helyezi el. Ezenkívül a mennyezetbe vert szegkekről és a gerendákra felerősített tartókról is számtalan kisebb-nagyobb tarisznya lóg le, melyben szintén gyógyító anyagai kapnak helyet. A tűzhely felett is van két polc, ezen őrzi azokat a „szereket”, melyeket különösen óv a nedvességtől. A házban csak a már feldolgozott gyógyanyagait tartja. A „nyersanyagokat” a padláson és a háza két végén kiálló gerendák végein felkötve őrzi. Szerinte a legtöbb gyógyszert évente ki kell cserélni, ezért minden évben újra és újra szedi növényeit és ezekkel frissíti készletét. Gyógyszerei tisztaságára is ügyel. Leginkább üvegekben vagy téglékben kapnak helyet, melyeket gondosan lekötoz,

mint a háziasszonyok a beföttes üveget. A dobozokban elrakott szereket pedig úgy óvja a portól, szennytől, hogy még egy nagyobb másik dobozba is beteszi. A gyógyszereket jelöli. Úgynevezett „bárcákat” készít, melyeket vagy ráragaszt az üvegre, tégelyre, vagy leginkább belül helyezi el. Ezek a feliratok tartalmazzák a dátumot, a gyógyszer összetételét, valamint alkalmazási módját.

A gyógynövények alkalmazása

A *Bakos Ferenc-Gyógyító* által ismert, gyűjtött és felhasznált gyógynövényekről az alábbi összeállítást adhatom. *Bakos* adatait kiegészítettem néhány más, mástól származó adattal, alkalmazási móddal is.

Akácvirág (Fehér akác: *Robinia pseudacacia*): Köhögéstől igen jó, meg kell főzni teának. Jó még gyomorfájás ellen is. Ilyenkor ezerjófűvel együtt kell megfőzni teának.

Bodzalevél (*Sambucus ebulus*): Köhögés ellen kell teának főzni.

Búzaliszt (*Triticum aestivum*): A búzalisztet meg kell főzni édes tejben olyanra, mint a puliszkát. Majd jó forrón egy tiszta fehér ruhára rátenni és így ráborítani a darázsfészekre. Ez érlel, szív, fakaszt.

Búzakorpa (*Triticum aestivum*): Szép, nagyszemű búzát meg kell darálni, majd a darából a korpát kitisztítani, ezt össze kell keverni hasonló eljárással készített zabkorpával. A keveréket jól fel kell főzni tiszta vízben, s mikor már lehült, azt itatni a tüdőbajossal.

Büdöskü virág (*Conium maculatum*): A büdöskü virág porát meg kell törni és ezt a port rühkenőcsben használni.

Dinnyehéj (*Colocynthis Citrullus*): A dinnyehajat meg kell szárítani, majd korpával felkeverni és olyan jószágnak adni, mely nehezen hagyja el a poklát.

Cukorborsó (*Pisum sativum*): A levét és az indáját meg kell jól cukrozni és hasfájós gyermekeknek adni.

Csudafalevél (*Datura stramonium*): Két rész dohány, egy rész csudafalevél megfőzve égi gyöngyharmatban, kanalas orvosságnak nagyon alkalmas tüdőasztmás fulladásos betegnek. Egy rész dohány, két rész csudafalevél megfőzve kanalas orvosságnak gyenge szívű embereknek

Lápkörnyéki gyékényfonó asszonyok (XIX. századi illusztráció után)

orvosság. A csudafalevelet a szívbjajos embernek meg kell vagdálni, mint a dohányt, szivart készíteni belőle és ezt füstölni.

Diófalevél (*Juglans regia*): A napon meg kell szárítani, majd megőrölni és finomra kiszitálni. A port aztán lehet ostyába vagy teának értelmeszedéses betegnek adni.

Egérfarkkóró (*Myosurus minimus*): Ha valaki megvágta a kezét vagy a lábát, ezenkívül seb van rajta valahol, egérfarkkórót fel kell törni sajtalan zsírban és ezt a pépet tiszta ruhára kell tenni és ráborítani a sebre. Ha erősebb kenőcsre van szükség, akkor farkasalma-falevelet is keverni kell hozzá.

Ezerédesfű (*Dictamnus albus*): Az ezerédes füvet meg kell szedni, meg kell szárítani. Ezután finom pornak elkészíteni. Gyomorhajos betegnek kitűnő orvosság.

Ezerjófű (*Centaureum vulgare*): Az ezerjófüvet meg kell főzni égi gyöngyharmatban és ezt a levet itatni kell az olyan beteggel, akinek állandóan gyomorfájása van.

Édeskáposzta (*Brassica elongata*): A földeken ősszel össze kell szedni a fagyos káposztaleveleket és ezzel borogatni a fagyos lábat.

Farkasalma-falevél (*Aristolochia Clematitis*): A farkasalma-falevélét augusztusban kell szedni. Ekkor már megérett rajta az alma és ilyenkor van ereje. Később már nem olyan jó. A levélből port kell készíteni és a porból pedig kenőcsöt. Sebekre lehet alkalmazni. „Egyszer a szamaram fara tele volt féreggel és erősen gennyes volt. Ezzel kezeltem ki.

Fehéreperfa-levél (*Morus alba*): A fehéreperfa leveléből lábvizet kell készíteni jó forróra. Mikor kiáztatta a fagyos lábat benne valaki, nem szabad kiönteni, hanem még többször meg kell ismételni az áztatást. Ha valakinek a hónalja vagy a lábujja köze izzad, akkor a fehéreperfa levelét meg kell főzni vízben és ebben mosogatni.

Fokhagyma (*Allium sativum*): A fagyos lábat nagyon jó fokhagymával bedörzsölni.

Fülfű (*Sempervivum tectorum*): Akinek fáj a füle, ezt a fülfüvet kell megfőzni és szemcseppentővel a fülbe cseppenteni, majd a fület párgolni kell a gőzében. A párgolás után a fül szépen kipucolódik és meggyógyul. Ezt a füvet temetőkben sírokon, meg nádfedeles házak tetején lehet találni.

Z. Kiss Károly tyukodi kosárkötő, 1976

Fehérliliom (*Lilium candidum*): A fehérliliom sebre való. Ez érlel, fakaszt és szív. Lehet használni porban, kanalasnak vagy kenőcsnek.

Fehérmályva (*Althaea officinalis*): Tejben meg kell főzni és sebre igen alkalmas. Ha terhes asszony issza, elmegy a gyermek tőle. A fehérmályvaport módosítani lehet luporra, – *Lycoperdon perlatum* – mely kitűnő orvosság gyermekelhajtás ellen.

Földi tök (*Bryonia alba*): Jó forrón rá kell kötni a nyakgugára és az meggyógyul.

Gyujtoványfű (*Linaria vulgaris*): A virágja teája lázcsillapító, megfázásnál, náthánál, lázas állapotnál használják.

Hársfa (*Tilia argentea*): A hársfaport pemetefüvel együtt összefőzni teának és ezt itatni az olyan nővel, akinek fehérfolyása van.

Házi fodormenta (*Mentha spicata*): Megfázás ellen kitűnő orvosság. Teát kell készíteni belőle, jó erősre.

Jázmínviráglevél (*Philadelphus coenarius*): A bőrkiütéses láb és kéz mosogatására készített öblögető vízben vagy fürdővízben használják.

Gabonavirág (*Claviceps purpurea*): Hidegleléses betegnek kell beadni ostyában.

Innyújtófű (*Gratiola officinalis*): Ha az in össze van kucorodva valakinek a kezében vagy a lábában, akkor ezt kell rá főzni, melyet jó forrón kell rátenni a beteg részre.

Keserűlapu (*Plantago lanceolata*): Ha fáj a melle akár nőnek, akár férfinak, ebből kenőcsöt kell készíteni, és ezzel kengetni.

Komlóvirág (*Humulus Lupulus*): Komlóval süttöt kenyeret kell enni a gyomorhajos embernek.

Lufodormenta (*Mentha longifolia*): Az ember reumás részeit kell az ebből készült fürdővízben áztatgatni.

Lúfing (*Lycoperdon perlatum*): A gyógyuló sebre szokás tenni, meggyorsítja a gyógyulást. Csak az egészen érett a jó.

Madársóska (*Rumex Acetosa*): Ha a kisgyermeknek bélhurutja van, ezt kell neki porban vagy kanalasban adni.

Mákgubó (*Papaver somniferum*): A zöld mákgubót meg kell szedni, megdarálni és teának megfőzni. Ez jó altatószer a síró kisgyermeknek.

Z. Kiss Károly gyékénymunkái, 1976. Tyukod

Medveszőlőbogyó (Aretostaphylos uva-ursi): Ha valakinek eláll a vizelete, medveszőlőbogyóból készült teát kell neki adni.

Papvirág (Matricaria chamomika): Sebkenőcsök közé lehet keverni. Ezenkívül fürdővízbe is igen jó.

Petrezselyempor (Petroselinum hortense): Vesebajosoknak teát kell készíteni belőle. Ezenkívül fürdővízben is használják.

Porcsfű (Portulaca oleracea): Az olyan beteget, akit gyorsan kiráz a hideg, ezzel lehet gyógyítani.

Piros tulipán (Tulipa silvestris): Az Úrnapi szentelt tulipánt sebmosogatószerekre szokás használni.

Picsirti gomba (Psalliotia xanthoderma): Akinek gombás a feje, ebből kenőcsöt kell csinálni és azzal kengetni.

Rózsalevél (Rosa canina): Az Úrnapi rózsalevél, mely meg van szentelve, sebmosásra jó.

Sárga virág (Agrimonia eupatoria): Ha sárgaságban van valaki, ebből kell port készíteni és a betegnek ostyában beadni.

Szarkaláb (Consolida regalis): Ezt a vérfolyásos beteg fürdőjébe szokták belefőzni.

Szelerfű (Rubus caesius): Hólyaghurut és fejfájás ellen szokás használni.

Székfű (Matricaria chamomilla): A vízeres lábat szentelt székfűvel kell mosogatni. A beteg, gyulladásszerű szemgolyót is ebben kell mosogatni.

Szederlevél (Morus alba): Erős megfázáskor teának megfőzve sokat használ.

Orgonalevél (Syringa vulgaris): Az Úrnapi szentelt orgonalevél bőrkiütés ellen fürdővízben igen jó.

Szentelt pálmaág (Salix alba): Állandóan tartani kell a háznál, ugyanis ha nehéz idő van odakinn, akkor egy darabkát a tűzre kell vetni belőle. Melegfürdőbe is lehet belőle tenni.

Tormavirágpor (Armoracia rusticana): Tüdőbajosnak, asztmásnak, fulladásszerű betegnek porban, ostyában beadva orvosság.

Tök csuccsa (Cucurbita melanosperma): Ennek a pora hidegleléstől jó orvosság.

Gyékényhombár, 1966. Tyukod, Szatmári Múzeum

Tüdőfű (*Pulmonaria officinalis*): A tüdőfűvet összefőzve búza- és zabkorpával szokás adni a *heptikás* betegnek.

Tyúkszemirtő virág (*Adonis vernalis*): A tyúkszem sebgökeréhez hasonlít a pogácsája. A tyúkszemet, mely a lábujj kontyán van, ki kell vágni és ebből a növényből kenőcsöt kell készíteni, egy tiszta ruhára rákenni és ezzel borogatni.

Diófalevél (*Juglans regia*): Érelmeszesedés ellen teának meg kell főzni és ezt kell inni.

Útilapu (*Plantago indica*): Sebre igen jó, ezenkívül darázsfészekre is igen alkalmas. Érlel, fakaszt, szív.

Vad szentjánoskenyér (*Gleditsia triacanthos*): Vadzsírban feltörve sebre igen jó.

Vasfű (*Verbena officinalis*): Erősítő teaként ismerik, de használata egyre inkább háttérbe szorul.

Vereshagyma (*Allium cepa*): A vereshagymát megvagdalva a rühkenőcsbe kell keverni.

Vércseppes keserűfű (*Hypochoeris maculata*): A sebekre készülő kenőcsökbe igen jó ebből is tenni.

Virágos pokolfű (*Lactuca virosa*): Ezt is a sebekre készülő kenőcsökbe kell tenni.

Zab (*Avena sativa*): A tüdőbaj elleni italba használják.

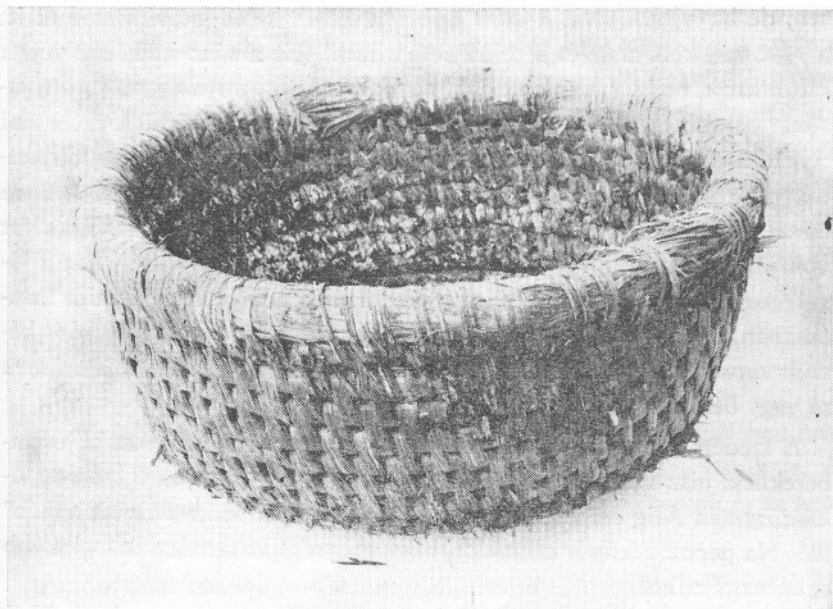
Zellerfű (*Apium graveolens*): Ha erősen meghűl valaki, akkor ebből főzött teát itatnak vele.

Tojásszedés, rucázás

A lápszéli községekben a tavaszi vadmadártojás-szedés mindig eseményszámba ment. A falu apraja-nagyja készült a rétebe tojásért. Volt aki *hajóval*, de olyanok is akadtak szép számmal, főleg a *subanckölykök* közt, akik *dagasztó teknővel* mentek a vízre. A merészebbje sáskévékből összetákolt *tutajon* vágott neki a rétnek.

A tyukodi adatközlőim szerint⁹⁴ „A zombok tetejére fészkel a vadmadár és onnan leszedtük a tojását. A vadmadár abban az időben ruca, liba, gém, szárcsa, vadlibák. A fészkek már messziről látszott, mert a zombok *emberderek* magasságig kint volt a vízből, és abba volt a *fészkek*. Nagy *sivó zombok* volt arra mindenütt. A sivó zombok gazos, sásas. Ide fészkel a ruca, szárcsa, gém. A liba tojása olyan mint a szelíd libáé, csak egy kicsivel kisebb. A libáé, rucáé tiszta fehér. A kacsá tojása is fehér. A *csergő ruca* tojását nem használtuk, mert az kicsi. Kétféle kacsát ismertünk. A nagy, tarka ruca, ami olyan mint a szelíd, a másik is csak ruca, de az *csergő ruca*. Ez kicsi. Ennek a tojása olyan nagyságú, mint a galambé.

94. Tóth Zsigmond, Tokodi Pál.

Tyukodi gyékénykosár, 1976. Szatmári Múzeum

Amikor a zombokon megláttuk a fészket, vagy ha a fészket nem is, de a zombokot, akkor a hajót odataszítottuk. A hajóba volt úgy, hogy hatan is beleültünk. A hajót itt csinálták mesteremberek, ács munkások.

Hajója nem minden embernek volt, még minden tizediknek sem. Sok deszka kellett hozzá. Olyan hajó nem volt Tyukodon, amelyik nem deszkából lett volna. Amikor odanyomtuk a hajót a zombékhoz, belenyúltunk a fészkekbe és szedtük kifelé. Persze megnéztük, hogy *tiszta-e* a tojás. Erről úgy győződünk meg, hogy egyet odacsaptunk a hajó oldalához és így megláttuk, hogy milyen. Ha tiszta volt, kiszedtük, ha nem, otthagytuk. Így mentünk *zombokrul*, *zombokra*. Annyi volt itt a madár, hogy az egész határ tele volt vele. A búzát is azért nem lehetett elvetni, mert megette. Különösen a liba legelte le a vetést.

A kiszedett tojást aztán a hajó *elejibe*, meg kosárba raktuk. A kosár *gyékény-szakasztó kosár* volt. Leginkább a mindenes kosárt hoztuk el, amit már a kenyérbevetésnél nem használtunk, mivel a füle leszakadt. Mikor aztán meguntuk a keresgélést, hazajöttünk. Volt úgy, hogy üre-

sen, de ha *ráakadtunk*, a hajót teleszedtük. A hajót megakasztottuk itt a *sáncon* a kert alatt és a tojást felhordtuk. (Ez a sánc itt körbe volt a falun azért, hogy a víz be ne jöjjön a faluba!) Az udvaron aztán a tojásokat beraktuk egy nagy üstbe vagy *tekenőbe*, vizet öntöttünk rá és ami feljött az záp volt, ami lent maradt az tiszta volt. A zápokat félretettük meszeléshez, a tisztákat meg elhasználtuk. Legtöbbet *rántottának* csináltuk meg. Elterjedt volt a faluban a ruca tojás főzése is. Ez azért volt jó, mert 1–2 napig is elállt és a mezőre is lehetett vinni, akár a jószághoz, akár kaszáláshoz. Kenyér akkor még nem volt úgy, mint mostanában, és a főtt tojást megsóztuk és úgy ettük. A *szedett tojásból* készült *savanyúleves*. Ez egy habart étel, amikor behabarták, tojást ütnek rá vagy belecsoportják.

A szedett tojásból aztán adtunk a szomszédoknak, komáknak, jó embereknek, hisz azoktól is visszakaptuk, hisz egész tavaszon folyt a *tojás-kiüdözgetés*. Alig ért véget a tojásszezon már kezdődött a „mindig hús” idő. Na persze addig is ettünk mi húst, míg a tojás tartott, de leginkább halat vagy csikot.

Amikor a jószágokkal kint voltunk, mindig figyeltük, hogy *kötött-e* már a kacsá. Mikor már jó szárnyasok voltak, de még repülni nem tudtak, kimentünk többen és egy is bottal, csit-csat a hajó mellett vertük *fűbefele* és hánytuk a hajóba. Hoztunk egyszerre egy-egy félhajó *tokos rucát* is. Igen finom, jó zsíros volt a *kisruca*. Itt Tyukodon nagy csoportba nem lehetett fogni a rucát, nem lehetett *láncot fogni rá*, mert megfogta a réten a nád az embert. Mi leginkább csak hajóról vertük le. Megvártuk amíg feljön a vizen, mikor közelítettük ugyanis, alábukott, de kis idő után egy kissé arrébb feljött és akkor levertük, *meghajítottuk*. Erre a célra volt egy kis *hajítófánk*, félkar hosszúságú. A mély vízbe már nehezebb volt a dolgunk, így leginkább a dombosabb részeket kerestük, a sekély vizet, ahol lálolni is lehetett. A kis ruca a gornocokon csipegetett, itt mi hajóval megközelítettük és kiugrálva hajóból, a víz felé szaladó rucákat levertük.

Mikor egy félhajóval összefogdostunk, hazajöttünk, s a sáncnál ki-kötöttünk és felhordtuk a kacsákat. A kacsákat megpuoltuk, kemencébe, tepsiben megsütöttük, volt hozzá gabonapálinka és ettünk-ittunk. Egész este táncoltunk bocskorba meg vászonnadrágba.

A tokos rucákat leforrázták és úgy pucoltuk meg, mint ma a csirkét. A megpucult rucákat, ahogy mondtam, tepsibe hánytuk és be a kemencébe. Ezeket a tepsiket cigányok csinálták, volt kerek meg hosszúkás alakú is. Volt, hogy *vason* sütöttük, de mivel a kemencébe kevesebb tüzelő kellett, leginkább oda folyamodtunk. A kemencébe náddal, meg limmel-lommal tüzeltünk. A kemencébe sült húsrá az asszonyok vigyáztak, mi meg addig iszogattunk, beszélgettünk.

Itt Tyukodon ettük még a vadlibát is, meg a szárcsát is *A gemet* azt nem ettük.

A hal és csík Tyukodon

Itt Tyukodon hal mindenfelé volt. Az árokparton, a sás szélében már lehetett fogni. A csíknak kast csináltunk vesszőből és azt tettük le. A csíkkast mindenki csinálja a faluban, bár sokan *basasra* fonják és az nem jó. A jó csíkkasnak kis szája és nagy öble van.

Amelyik vízben sok volt a hal, azt meg lehetett látni, mert a víz habos volt. Az ilyen helyen csak bele kellett meríteni a *merítőt* és máris tele lett. A legtöbb merítő vesszőből készült, de később madzagból is készítették. Az ilyen szerszámot *kapónak* mondják. A kapó kétágú fára volt szerelve, a fájánál fogva bele kellett meríteni a vízbe, majd húzni, aztán felemelni s amíg a víz kicsorgott a hal a fenekére szorult. A halat leginkább *varsával* fogtuk. A varsákat három karóval szűrtük le, kettővel a két szárnyát feszítettük ki, a harmadikkal a végét rögzítettük az iszapba. Ezt leginkább derékig érő vízben használtuk. A vizet itt nem kellett sehohy *lerekeszteni*, mert itt volt hal bőven mindenütt, persze azért a hal járásába tett varsa mindig többet fogott.

A csík *mutatja magát* a vízben. A feje mindig fenn van, s így meg lehet tudni a tartózkodási helyét. Ahol a víz nem fagyott be ott a legtöbb csík. A csíkkast este raktuk le, de már éjfélkor érte kellett menni, mert tele volt. Emlékszem olyan időre is, amikor egy éjszaka háromszor fordultunk, annyit fogtak a kasok. Mi apámmal 6 csíkással foglalkoztunk. Ennyi volt egyszerre letéve. Amit fogott, azt behordtuk a *csíkgödörbe*. A kasokat éjfélkor vagy reggel *felnéztük* a rétbén, ami benne volt azt kiszedtük és magunkkal hozott puttonyba raktuk. A puttony

Füles gyékényszakajtók, 1976. Tyukod

gyékényből volt fonva hátikosárnak, füle és fedele volt. Egy vékányi fért bele. Itthon aztán a puttonyból beletöltögettük a csíkot a kertben levő *csíkgödörbe*. A csíkgödört a kertbe ásták, ebbe nem kellett vizet tenni. A gödör mellé *mosógödört* kellett ásni, ugyanis a csíkot minden másnap mosni kellett, mivel a csík habot ver és összepocskolja magát. Nekünk három csíkgödörünk volt, három mosóval. A gödört le kellett takarni *nádfedellel*, mert a vidra kihordta volna belőle a csíkot. Bizony sok vidra volt erre. Ahogy vitték a faluból a kereskedők (*tajigás zsidók*), úgy ürült a gödör. Mi nem adtuk el itthon a csíkot, hanem elhordtuk szekérral a vásárra. Leginkább Nagykárolyba, Szatmárra, Nagybányára vittük. Előző nap a csíkot átmostuk, majd hordókba raktuk és feltettük a szekérra. Három hordó fért fel egyszerre. A mi szekerünk *bét síkkes szekér* volt. Már estére elindultunk. Lovakkal mentünk, felcsengőzve. A hordókat le kellett kötni gyékénnyel, mert a csík a rázás következtében *kivergelte* volna magát. Meg arra is vigyázni kellett, hogy valaki meg ne tréfáljon bennünket, ugyanis a csíkos hordóba ha *lúganét* löktek a csík mind megdőglött. A szekér oldalára volt erősítve a mécses, egy rúdra, ez világított. Mások vitték a csíkot innen Munkácsra, Beregszászba is, sőt Kolozsvárra is. A románok meg a ruszinok szerették

nagyon. Az úton voltak *écakázó* helyek, itt pihentünk meg menetbe is, meg jövetbe is. Az úton vigyázni kellett, mert gyakran megtámadták a vásárosokat, ezért leginkább együtt mentek a szekerek.

A vásárokon, különösen Szatmáron, már várták a tyukodi csíkot. Ahogy odaértünk korán reggel, már jöttek is az asszonyok cserép fazekokkal, meg miegyébbel és mérették is. Az ecsedi embert meg lehetett különböztetni a tyukodiaktól, mert azok mezítláb jöttek és a bocskort a vállukon tartották. Azt is mondták, hogy az ecsedi cigánybul született, nem is fértünk össze velük a vásárokon.

Vadászeszközök és vadfogási módok a lápvidéken

A lápvilág vadállományáról faggatva adatközlőimet egybehangzóan állítják, hogy a lecsapolás előtt (1896) mindenütt elterjedt volt a lápon a *farkas*. A farkasnak két fajtáját ismerték. A nagyobbik a téli hideg időben látogatta a lápon telelő jószágot, nagyobb példányai a másfél-méter hosszúságot is elérte. Leginkább az erdélyi hegyekből látogatott a lásra. Ezt nevezi a lápi ember *begyi farkasnak* (erdei farkas *Canis lupus. typicus* L.), míg a zombékos lápon élőt *féregnek*, *régi farkasnak*. Ez a kisebb testű, csapatokban megjelenő, vörösfülű *nádifarkas* (*Canis lupus minor* L.) lehetett. A dülő és a határnevek (Rókáshalom, Rókás stb.) mindenütt bizonyítják, hogy a *róka* (*Canis vulpos* L.) régen is, ma is elterjedt a lápon. A *vidrával* (*Lutra lutra* L.) a mai ember is találkozhat csendes estéken a Kraszna-csatorna fűzbokros partjain. A *menyét* (*Mustela nivalis* L.) a megmaradt odvas fűzfák törzsében vagy töltéspartokon árvízvédelmi rőzserakásokban gyakori lakó. A *görény* (*Mustela putorius* L.) különösen Nagyecsed környékén ma is elterjedt. A *bódra* (*Castor fiber* L.) már a legidősebb adatközlőim sem emlékeznek, sőt hírből, történetekből sem ismerik. A hód után kérdezősködve hívták fel a figyelmemet adatközlőim a lápvidéken elszaporodott *pézsára*. A pézsmapocok (*Ondatra zibethica*) néhány évtizede szaporodott el telepítés során hazánkban. Észak-Amerikából Florida és a Mackenzie fo-

Gyékény sótartó, 1976. Tyukod

lyók térségéből telepítik 1906-ban a Prága melletti dobzsisi hercegi uradalomba.⁹⁵

A lápszéli kukoricások, veteményeskertek, kaszálók, rétek legszaporább lakója a *mezei nyúl* (*Lepus europaeus*) volt. Elbeszélésekből, de leírásokból is kitűnik, hogy a mezei nyúl a lápvidék tömeges közönséges állata volt. A lápszélékkel határos szántóföldeken gyakori volt a *güzü*. (Gözö, *Mus spicilegus* Pet.) Ez a szorgalmas állatka kisebb halomokba hordja össze az általa leharapott gabonakalászokat és takarja be földréteggel. A szegény nép gyakorta megásta ezeket a *güzübalmokat* és zsákszámra szedte össze az összegyűjtött szemeket.

A láp madárvilága rendkívül gazdag lehetett, különösen a vízimadarak tűntek ki nagy sokaságukkal. *Loavssy* is az Aves-fajon belül többszázat említi. A mai adatközlők azonban már alig 15–20 félért említenek csupán. A nép számára tollazata vagy húsa miatt volt jelentőségük. A *daru* (*Grus grus* L.) a mocsárvilág jellegzetes madara volt. A darutól a mátészalkai, szatmári, debreceni vásárokon keresett cikk volt. Szinte minden lápjáró ember kereste, kutatta, fogta. A *szárcsa* (*Fulica atra* L.), a vadkacsa, réce, ruca (*Anatinae*), a *vadliba* (*Anseridae*), a *gém* (*Ardeidae*), a *fácán* (*Phasianus colchicus* L.), *fürj* (*Coturnix coturnis* L.), *fogolymadár* (*Perdix perdix* L.) voltak azok, melyekre a nép mindig „kácsingózott”.

A néprajztudomány a vad megszerzésére irányuló emberi tevékenységet egy passzív vadfogó és egy aktív hajtó, terelő, cserkesző nagy csoportba sorolja. A passzív tevékenységnél a vad elejtése, megfogása során az ember személyes jelenléte nem szükséges, míg a másik esetben az ember személyes jelenléte a vad elejtése során nélkülözhetetlen. Eszerint világos, hogy a nép vadászati tevékenysége és kultúrája az első kategóriába tartozik, bár az űzött, nyomozott és hajtott vad elejtésének és birtokba vételének tapasztalati ismeretanyaga sem ismeretlen számára. A Magyarság Néprajza⁹⁶ úgy tárgyalja a magyar népi vadászatot és vadfogási módokat, mint amely főleg a kártékony állatok elleni védekezés formájában őrződött meg leginkább.

95. *Farkas József*: A pézsmapocok fogása és haszna. Az Élet és Tudomány Kalendariuma 1971. 104–110.

96. *Györffy István*: Vadászat. In.: A magyarság néprajza, II.² Budapest, é. n. 27.

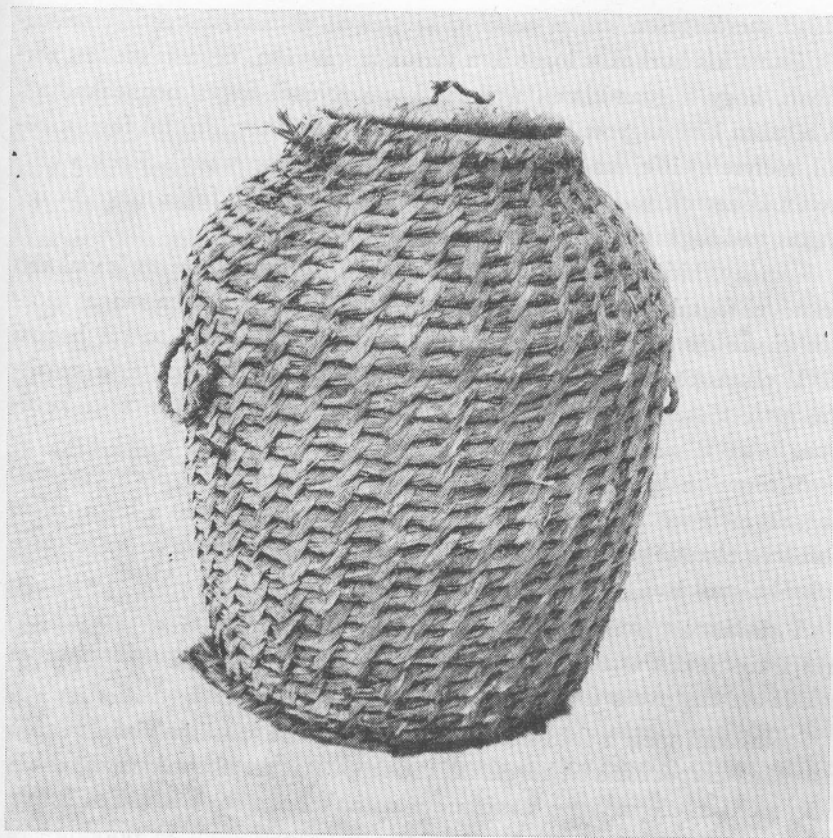
Ezen megállapítások szem előtt tartása mellett az Ecsedi-láp környékén az alábbi elejtési és megszerzési módok voltak ismeretesekek.

A vizen úszó kacsát, a fán ülő fácánt valamilyen tárgygal (kő, csont vagy fadarab) *meghajították, lehajították*. Bottal *leverték, leütötték, megütötték*. A bottal lehetett kézből ütni, (le, meg) 10–15 lépésre lapuló, meghúzódó állatot, madarat, megriasztva meghajítani. Ismert volt a 30–40 cm hosszú, egyik végén gyökérrel együtt, buzogányszerűen kiképzett *hajítóbot*, mely gyors pörgés közben – egyik vége nehezebb volt mint a másik – eltalálva a menekülő vadat marasztotta helyben. Az urai, tyukodi lápon ismert eszköz volt a *hajítófa*. Általában 25–30 cm hosszú, kökényfából készült, 3–4 cm átmérőjű, mindkét végén *bigére kibegyezett* bot, mellyel a *belopott* vadat (nyúl, őzgida, fácán, fogoly, vetéseken legelő liba, tarlókon szemelő vadkacsa) a „jóság körül” biztosan el lehetett találni. (Leginkább jóságot őrző emberek használták!) Technikája az, hogy eldobójától pörögve távolodva, valamelyik hegyes vége átszúrja a menekülő vadat.

Herman Ottó a rucavadásatról így írt: „Legszebb és legeredetibb rucavadászatát télszakán üzte. Tudta a láp és rét helyeit, amelyek források voltak, tehát be nem fagytak; s tudta, hogy kivált a tőkés ruca s azok a fajok is, amelyek északi tájakról hozzánk vonultak, szintén járnak a nyílt helyekre. Ekkor összebeszélte pákásztársaival. Nagy körben körülfogták a forrásos helyet s összébb nyomultak. Útközben pedig pőrére vetkőztek! Kellő távolságra érve, egy füttyre mind berohantak a vízbe. A rucák a vízből nem bírtak nyomban fölemelkedni, mert tere van szükségük; erre volt építve a roham. A többit elvégezte a bot”.⁹⁷

Ezen a vadászati módon magam is sokat töprengtem, adatközlőimet is faggattam, az utolsó nagyidejű csikászom Kocsordon *Szabó Antal* kezen kijelentette, hogy „ez képtelenség”. Ugyanis, ha a forrásos hely környéke be van fagyva, nagy hideg kell hogy legyen, ha nincs befagyva, akkor pedig a posványba szaladni nem lehet, csak olyan lassan, hogy addigra a kacsák felrepülnek. A kacsá különben is *azonnal* fel tud repülni, és puskával is csak egészen közelre becserkészve lehet „elérni”. Itt inkább arról lehet szó, hogy nád takarásában becserkészve, a felre-

97. *Herman Ottó*: Természeti képek. Budapest, 1959. 66.

Füles gyékény terménytartó, 1966. Tyukod, Szatmári Múzeum

pülő kacsá közé a levegőbe „vágni” a botot. Ezt a módot ismerik a pásztor emberek is, hisz a vízre „húzó”, ereszkedő csapatok közé, a nyáj közt álló juhász a vízparton gyakran *hajítja* botját. A réti kondás, hosszúnyelű baltájával (kisbalta, kerülő balta) már nagyobb vadat, vadmalacot, őzet – melyekből sok volt a lápon – is könnyedén lesuhintott.

A lápjáró ember, amit nem tudott leütni, igyekezett *burokkal megfogni*. Kifigyelte az őz csapáját, a nyúl járását és hurkot tett arra. Nyílt terepen a hurkot *cövekhez* erősítette fejmagasságba, ahol fa volt, ahhoz kötötte. A káka, sás, nád társulásokba, a kacsá, szárcsa csapásaira két

oldalt merőlegesen leszúrt karóhoz kifeszített dohányzsineget. A zsinegről finom kis hurkokat lógat le a víztükör irányába, egymás mellett sorjában, hogy a gyanútlanul úszkáló kacsza fejénél fogva benneakadjon. A réteken kint hagyott boglyákat is, karóhoz erősített dróttal fogják körül, melyre nyúlfej magasságba lefelé lógó hurkokat raknak. Ezek a hurkok a kiszemelt vadat lépő, úszó vagy álló helyzetben fogja meg. Az így fogott vad fogyasztás céljára volt alkalmas.

Kemény, hideg télen a lápszéli falvakba húzódott *foglyot* leginkább teknővel fogták. A keményre fagyott hó tetejére valamilyen magot szórtak ki. Föléje állították megdöntve a teknőt, melyet egy 20 cm hosszú fával támasztottak alá. A fatámasztékra középtájon zsineg volt erősítve, melyet csutkakúpba vagy kazalba megbúvó ember tartott a kezében.

A cérnafonalra felhúzott tengeriszemekkel leginkább éhes *varjakat* fogtak, melyeket aztán megöltek és tavaszig az ólpadláson a kakasülőbe felkötve tartottak. Karókra tűzött tetemeikkel vadították aztán a vetésekről társaikat.

A *vadkacsát* gombostüdből készített horoggal is fogták. A kacsák tanjája környékén a meggömbített gombostüre kisbékát vagy szöcskét húztak és azt elkapva a falánk kacsza „horogra került”.

Szólni kell még a falusi kovácsok által készített különböző formájú nagyságú *csapóvasakról*, *törökről* is. Csapóvasat tettek farkasnak, rókának, melybe belépve vagy a rajta levő csalétket megérintve szorult a feje a felcsapódó vasba.

Az ecsedi ember mestere volt és ma is az, a *villával* való vad leszúrásának. Amikor „letakarodott a határ”, hóna alá vette háromágú, egyenes, kireszelt hegyű *vasvilláját*, melynek nyéllal együtt a hossza 3 méter körül volt. Vagy gyalogosan, de leginkább lovasszekéren, többed magával kihajtott a lápra. A fekete színű kotuban messziről meg lehet látni a barnaszínű *megfekvő* nyulat. Ekkor kezdődik a *körözés*. A lapuló nyúl körül körbe-körbe, mindég szűkítve a kört, forognak a szekérral, miközben a nyúl nem mozdul. A szekérderékban széttett lábbal álló *dobólegény* egy óvatlan pillanatban a villával, mint egy szigonnyal leszúrja áldozatát.

A lápkörnyéki *falucsúfolók* közt egyik legismertebb a következő:
„A kocsordi csíkosok,
Megették a lébucot”.

A lápjáró ember egyik legismertebb alakja a *pákász* mellett a *csikász*. Alakját romantikus színekkel festette meg *Herman Ottó*. Kocsord a lápszéli nép tudatában csíkos falu.

„A csík, réticsík, vagy halcsík (*Misgurnus fossilis* Gunth) igen közönséges és tömegesen előforduló hal volt. Neve, mint személynév is közönséges volt. Pl. 1420-ból: Georgió Chikpeterwey, Petro Chyk etv. (N. Muz. Soós) A csíkot vödörszámra vagy pintre mérték. 1544-ből: Vöttem eg vödör cíkot, vagy: Vöttem öklet cíkot retkeet kop halat. (Orsz. Lev. Nádasdyana 42.) 1558-ból: Az csíknak pintje nyárban 4 pinzen, télben 6 pénz legyen. (Gazd. tört. Szle. VI. 137.)”⁹⁸ Ebből is kitűnik, hogy a mocsarak, lápok lecsapolása előtt bőséges és közönséges népeledel lehetett. A kocsordi általános iskolai tanítványaim segítségével számos esetben megfaggattam az akkori öregeket (1958-ban). *Jakab Irma* 86 éves (Kocsord, Petőfi u. 4. sz.) adatközlő így emlékezik a lápi csikászatra: „A hagyomány szerint Rákóczi előtt ez a terület száraz volt. Rákóczi, hogy biztosítsa a vár védelmét, vizet bocsájtott a környező területre. Ez a víz rajta maradt és így mocsarasódott el. A dombosabb részek szárazon maradtak. *Dudva, nád, káka, gyékény* nőtt a vízben. Ez állandóan gyarapodott és lerakódott. Ez a réteg a víz fölött alakult ki. Megbírt embert és állatot is. Ahol sima volt ez a terület ott kaszáló volt, ahol pedig nem volt sima, ott veszélyes volt, könnyen elnyelt embert és állatot. Télen lehetett rajta menni, nyáron azonban megközelíthetetlen volt, részint a víz, részint a dudva miatt. A *sima lápot* kaszálónak használták. Nyáron lekaszálták a jól megnőtt *dudvát*, arra számítottak, hogy majd télen, amikor befagy, hazaszállítják. Itt boglyákba rakták. Ha nem állt be hamar az idő, akkor égerfából *bidast* csináltak és ezen szállították az állatokat a takarmányhoz. Víz volt, mert a föld alatt jó, tiszta víz volt. Ezt *cserjének* vagy *csergének* nevezték. Itt *káka, nád, rekettye, gyékény* és égererdő volt. Ezt felhasználták *kosárkötésre, szekérkas* ké-

98. *Hankó Béla*: A hajdani Alföld ősi állatvilága. Debrecen, 1933. 67.

szítésére. Égerfából házakat készítettek. A héját lehántották, megszáraztották, Nagykárolyban eladták kalap és kenderfestésre.

Kocsordon a *csíkra* vonatkozóan a következő adatokat gyűjtöttem: „A csík sásos, iszapos helyen egy nagy gödröt csinál magának és oda megy. Ott mozog, ott habzik, ott sír. Ahol csík van a vízben, meg lehet látni, mert azon a helyen a víz habos. A csík a magának csinált gödröt *kicsőszköli* simára. „mikor mán elapad a víz és a vízfenék ott marad kiszáradva, megrepedezve, meg szoktuk ásni a vízfeneket. Egy olyan veremszerű gödröt ásunk. Az ilyen gödör éjszaka tele megy vízzel és csíkkal is. Reggel csak ki kell szedni az összegyűlt csíkot”. „A csíkot leginkább az Ócska-Krasznában fogtuk. Ez olyan kacskaringós, mocsaras, sásos volt és ezt szerette a csík. A vásáron literre mértük, 2 krajcár volt litere.”⁹⁹ „A csíkfogásnál a vizet *kimocsárolják, megmocsárolják*, majd kézzel megfogdossák. A megfogott csíkok *nyekegnek*, a zavaros vízből vesszőkásátával merítik ki a csíkot. A *kasitát* csak a vízbe kell fektetni és egy kicsit húzni, majd felemelni.

Télen a jégbe *véket* vágnak és ebbe teszik a kast. A kast csak a vízbe kell fektetni és egy karóhoz erősíteni. A víz tetejét be kell szalmázní és reggelre telemegy a kas csíkkal. A csíkkast leginkább vékony *vízififából* készítették, fonták. Elöl volt a *taréja*, abban a *versekje*. Hátul a *farcsúcsban* a *kieresztője*, melyet szalmával vagy sással dugtak be. A kast a part mellett a víz irányával szemközt szúrták le a *csaptatóval*. A csaptató fogta oda, hogy a víz el ne vigye. A csaptató vége kétágú volt, ezt mondták *kákónak*. A kas szája Ecsed felé volt míg a víz le nem apadt, a parthoz volt szorítva egy fával – emlékezik *d. Bakos Gy. Sándor* 1958-ban 78 éves adatközlőm.

A fiatal gyerekek leginkább *kosárral* fogták a csíkot. Ilyenkor – emlékszik *Katona Miklós* 76 éves adatközlőm – nyolcan-tizen szedelőzködünk össze. Négy-öt pulya a sekély vizet zavarta, lubickolva jártak-keletek a vízben. Mikor már jól megmocsárolták, kezdtük a *merengetést*. Rövid idő alatt összeszedtünk így egy *abrakos tarisznyával*. A *Csikos-érben* a házi kacsza a csőrével lyukat vajt a partba, olyan kis padmalyo-

99. *Katona Miklós*, született 1882-ben, Kocsord; A 11., 17–31., 34–35., 39–40., 53–59. képek *Elek Emil*, a 12., 45–46., 47. *Szallay Zsigmond*, a többi a szerző felvételei.

Gyékény méhkasok, 1978. Tyukod

kat. Az ilyen helyeket nagyon szerette a csík. Itt kézzel fogták a csíkot. Kézzel, könyékig bele kellett nyúlni, a csíkot nyakánál fogva, két ujjal elszorítva ki lehetett venni. Az ilyen lyukakba nem egyszer karvastagságú egyedek is voltak, bizony keményen kellett szorítani, hogy ki ne ugorjon a kézből. Ezt csak felnőttek csinálták – bizonygatja *Katona Miklós* adatközlő.

A legtöbb csíkot a falu apraja-nagyja apadáskor fogott. A száradó, már-már *cserepesedő pocsolýába* azt figyelte mindenki, hogy hol vannak kis lyukak. Az ilyen helyet megástuk. Ahogy az ásóval egy-egy ásónyom sarat kivettünk, nyolc-tíz csík is tekergőzött a sárba. Csak szedni kellett összefejele – emlékezik *Simai Ferenc* adatközlő.

A kocsordi csíkászok – emlékezik *Szabó Antal* – magános napi lápjárásához tartozott a lápi kutak felnézése. Ez volt az igazi tudomány! – emeli fel hangját adatközlőm. „Ide leginkább magam jártam, mivel ismerni kellett minden talpalatti helyet. Keskeny csapásokon nád és gyékény közt haladva, több helyen zombékról-zombékra lépegetve, a botommal minden lépést kipuhatolva jutottam el az *ingólápig*. Erre rálépve, mely alattam hajladozott lépegettem a lápkút irányába. Bizony sokszor alattam a víz megvolt talán három méter mély is. A *lápkút* a csík levegődő helye. Ide aztán a kast szájával oldalt fordítva belehelyeztem és kicövekeltem. A levegőért ide járó csík aztán beleforgatta magát. A legjobb ízű csíkot itt lehetett fogni. A lápkútból inni is, főzni is lehetett, mivel a víz tiszta volt benne.

Az igazi fogás a lápon télidőben volt. A befagyott nagyvizeken *véket* vágunk. Ezt mindenki csinálta, sokan bele is estek a vízbe, különösen a süldő kölykök közül. A jégbe vágott vékhez odacsődült a temérdek hal, meg csík, csak merengetni kellett kifelé. A vékra farral felfelé állítva rányomtuk a csíkkast. Egy minutára tele lett, csak szedni kellett kifelé. A csíkot aztán hazahordtuk a *csíkgödörbe*.

A csíkgödör a háznál a kertbe volt. Itt Kocsordon sok híres csíkgödör volt, amiben vagyonokat érő temérdek csík fordult meg.”

Katona Miklós 76 éves adatközlőm így emlékszik: „Kocsordon volt néhány család, ahol mindenki csíkkal foglalkozott. Az ilyen emberek ki is *bódogultak* hamarosan. A csíkért hoztak olyan szekér életeket (gabonát, búzát), amit erre felé szemmel sem lehetett látni. Mi kincs volt

itt ebben a vízrengetegben, ahol csak hal meg nád termett. Ezeknek a *családoknak* külön *csíkgödrei* voltak, amibe a család valamennyi tagja behordta a fogott mennyiséget. Ebből a közös gödörből, aminek az *ódala* ki volt fonva *ficfával* és a teteje is *fonottfedéllel* volt ellátva, vittek mindnyájan főzni, sütni. A gödrök amikor megteltek, a család legidősebb tagjai elhordták a csíkot szekerekkel a vásárookra. Ezek a családok közösen osztozkodtak a jövedelmen. Ilyen család volt itt a Kátóna-végen a Szántó család. Ennek a családnak a csíkgödre egészen a múlt esztendőig megvolt. A mostani tulajdonos temette be, amikor a portát megvette.”

A hajdani csíkgödör helyén nézelődve, *id. Jakab C. Gyula* 78 éves adatközlő így beszél: „Amint tetszik látni, itt volt a Szántó-féle csíkgödör. Sok pénz megfordult ebben. Hordták innen a csíkot oda, ahol a görög katolikusok laknak. Mikor egy szekérre való összegyűlt benne, akkor indultak. A másik gödör ott volt annál a kis akácsonál, – mutatja adatközlőm. *Pulyakoromban* – magyarázza – még ott, ahol most a házak vannak, mindenütt vizek voltak. Csak itt, ez a mi házunk volt meg. Ez a ház dombon volt, látni most is. A víz legtöbbször a tornácig ért, hajón jártunk. A hajó a tornác lábához volt kötve. Mikor kijöttünk a *bázbúll*, elődtuk a láncot a tornác végibe és már indultunk dolgunkra – fejezi be magyarázatát adatközlőm.

A kocsordi *bivatásos csíkász* nem alkalomszerűen dolgozott. A tavaszi áradások idején, amikor a kaszálókat, réteket is elöntötte az ár *gátat* emelt a vizen a csíknak. A *csíkgát* – ahogy hívták – mindenfelé felszedhető giz-gazból készült, jó lépés széles, hosszan elnyúló alkotmány, alig emelkedik a vízszint fölé, rajta járni lehet, de az ember lába alatt süpedezik és vizet ereszt. Három-négy lépésenként *kashelyek* s benne vízszint rakott kasok. A gáton túl és erről is nyílt nádas, ahonnan a csíkok iparkodnak erről is, arról is a gáton átaljutni és így kerülnek a csíkkas fogságába. A csíkgátban levő kasokat naponta fel kellett nézni. A csíkász a hajót oda kormányozta, illetve rúddal toltá, a gátba rakott kashoz, majd a tolóráddal megtámasztja, hogy egy helyben maradjon. A hajó mellett lenyúl, felemeli a csíkkast, mely még üresen sem könnyű, szájjával a víz felé fordítja, majd a kas farából a *csóvát* kihúzva, belekémlel

a kas belsejébe. Ha fogott a kas, szájánál fogva felemeli és a hajóba rázza tartalmát. A csóvát visszadugja, a kast helyére teszi, a csíkot fedeles puttonyba rakja, a tolót az iszapból kihúzza, hogy segítségével a következő kashoz tolja járművét.

1957 őszén Kocsordon *Szabó Antal* idős csíkász udvarán a következő, már az enyészettől használhatatlan csíkászeszközöket találtam. *Csíktök* kb. 3 literes beltartalommal, fűz vesszővel hálószem-formában körbefonva, félkörívben a fűz vessző a tetején fogónak kiképezve. Fedeles *csíkputtony*, gyufásskatulya alakú, felhajtható fedéllel, hátizsákszerűen kenderből szőtt kb. 3 cm széles hevederrel. 10–15 kg csík férhetett bele. Megközelítően 4 méter hosszú, három, kb. 10 cm-es ágakban végződő *lápibot*, más néven *tapogató*. Cigánysarlóhoz hasonló, de nem félhold alakú, hanem egyenes élű *kacur*, 30–40 cm-es fanyéllal, káka és kalakány vízből való kimetszéséhez. (Ezzel tisztította a *hajóösvényeket* a nádasban!) Vesszőből font kb. 1 méter magas, felül négyzetalakúra végződő, mindkét végén nyitott *tapogató*. Madzagból szőtt, aprólyukú *szárnyasvarsa*. Laposfenekű, széles deszkahajó, benne ülődeszka és fűzfából kanálalakúra kivájt *merítő*.

A csík a kocsordi népnek is fontos tápláléka volt. Nemcsak pénzelt belőle, hanem télen-nyáron fogyasztotta is. Több adatközlőm is említi, hogy a mezőre kapáláskor vagy más mezőgazdasági munkák idején is kenyér helyett *sült csíkot* vittek.

„A kocsordi csíkosok, csíkkal élnek, mint apjuk” – hallhatjuk még napjainkban is az öregektől.

Egyszerre egy kemence csíkot sütöttek. A csíkot *szűrő tálban* megmosták, majd fazékba tették vízre. A fazékból egyenként kiemelve *lenyakkázták*, kibelettek és egy másik fazékba rakták. Miután együtt volt a lenyakkazott és kibeletett csíktömeg, megsózták. A só hatására a testükön levő nyálka és bőr lehámlott, majd ismét megmosták és úgy tették *tepsükbe*, amelyekbe előzőleg káposztaleveleket raktak vagy nádat tettek. A tepsüket kemencébe rakták és tartalmukat ropogósra sütötték. „Az árivezes esztendőekben a mostani háború előtt kevés volt a kenyér és a mezőre az egész falu jól szárított sült csíkot hordott. Mikor délben harangoztak, leültünk s jóízűen megettük, ittunk rá vizet és dolgoztunk tovább – emlékezik *Katona Jánosné* 71 éves adatközlő.

„A csíkot a régi öregek mikor főzték rossz volt nézni. Amikor megpucolták, azonnal odatették lábasba a spórra főni. Ahogy a tűz melegítette a lábast és a fedőt közben levették, egy szálíg kiugráltak a lábasból” – említi adatközlőm.

Igen kedvelt volt a községben a *csíkpaprikás*. A megpucolt csíkot paprikás, hagymás zsírban megsütötték. Ha sok volt a csík, *fasértot* is készítettek belőle, vagy magában, vagy más hússal keverve megdarálták és megsütötték fasértnak. A *savanyú csík leves* is közkedvelt ededel volt. a vizet odatették egy edénybe, amikor felforrt, a megtisztított csíkot beletették, megfőzték, majd rántást tettek rá, felhagymázták, paprikázták és végül ecettel savanyították. A káposztaleves csíkkal, szintén közkedvelt ededel volt. Amikor már főtt a káposztaleves, a megmosott csíkot feldarabolva beletették és belefőzték.

Az 1970-es szamosközi árvíz egy rövid időre visszahozta a csíkaszatot is. 1971 nyarán Kocsordon és környékén sok gumicsizmás embert lehetett látni a száradó erek, árkok, mélyedések pocsolyáiban. Ismét megjelent a csík, hacsak rövid időre is, hogy a mai generáció is megízlelhesse különleges húsát.

ÖSSZEFOGLALÁS

Napjainkban előtérbe került a gazdálkodás néprajzának kutatása. Ezen belül is fokozott érdeklődés fordul a rendszeres mezőgazdasági művelés alá későn vett területek, az árterek, egykori lápok, erdők stb. múltbeli és jelenbeli gazdálkodásának megismerése felé. A kutatás többféle megközelítési módon történik. Van a tárgyra vonatkozó földrajzi, történeti, ezen belül agrártörténeti, szociológiai, nyelvészeti és néprajzi indítású, módszerekkel folyó kutatás. Úgy véljük, hogy az ilyen területek néprajzának, gazdálkodásnéprajzának kutatása csak komplex módon, interdiszciplináris eszközökkel és szemlélettel folyhat. Az Ecsedi-láp vidékének néprajzi, gazdaságnéprajzi kutatása is csak így, komplex módon kecsegtet eredménnyel, mert minden részszempont kiemelése, az összefüggésekből való kiragadása, a többi tényezőtől független vizsgálata torzkép kialakításához vezet. Az Ecsedi-láp gazdaságnéprajzának felderítésénél az a veszély fenyeget, hogy romantikus képzelet szülte „vizes világot” képzelünk a múlt Ecsedi-láp vidékére sajátos, de úgy soha nem létezett gazdálkodással, aminek alapja a vízjárta rét, a mocsár lett volna. A vizes világ embere nem művelt földet vagy csak igen kismértékben, az egész gazdálkodásra nem jellemző, legkevésbé meghatározó módon. A természet gyermeke volt, gyűjtögető életmódot folytató és legfeljebb zsákmányoló foglalkozásokat (halászás, vadászás, madarászás, méhésztudás) űzött, és amennyiben gazdálkodásról lehet nála beszélni, az az állattartás volt. Még hozzá tartás és nem *tenyésztés*, hanem afféle félvad befogás, mocsári, erdei állattartás. Az ilyen életmód, gazdálkodás sajátos életmódokat formált, a réti világ emberét, a pákászt, a halászt, javaszt stb., akik mellett eltörpülő kisebbségbe szorulni látszanak az életet ténylegesen fenntartó, a termelés zömét, alapvető fontossággal bíró hányadát végző emberek, a földművesek. Az ilyen szemlélet mitsémi tud a társadalom életéről, fejlődéséről, az emberi életet és munkát mind

a történelmi, mind a társadalmi körülményektől függetlenül nézi és látja. Ezért meghatározásai időtlenek, a kultúrát és annak egyes jelenségeit az időtől függetlenül tárgyalja, értelmezi. Így volt ez az Ecsedi-láp vidék esetében is. Ahol pedig a földrajzi adottságok (az Alföld szerves része, egyben peremterület az Alföld és az Északkeleti Kárpátok, valamint az Észak-erdélyi hegyek között a Kraszna és főleg a Szamos mély árterülete), a történelmi körülmények (a honfoglaló magyarság kis falvakat alapítva a láp peremén letelepszik, feudalizálódik, telekrendszerben működő gazdálkodást folytat) egy földművelésen alapuló sokoldalú gazdálkodást folytat. Ennek a gazdálkodási formának a különben igen nagymérvű állattartás csak kiegészítője, ugyanúgy, ahogy az a lápi környezet lehetővé tette gyűjtögetés, illetve zsákmányolás is. Az oly színesen élénk állított lápi ember az Ecsedi-láp vidéke falvai lakosságának is csak igen kis hányadát alkotta, életmódjuk, gazdálkodásuk nem általánosítható. A láp és lehetőségei befolyásolták, sokrétűvé tették, gazdagították az itt folyó paraszti gazdálkodást, de nem képezték az alapját, az egyedül lehetséges módját az életnek, gazdálkodásnak. A paraszti üzemszervezetnek a *rételés* csak egy része, alkalmilag folytatott részlete volt csupán.

Ezek előrebocsájtásával tanulmányunkban az irodalom (mégpedig a szépirodalom és a néprajzi szakirodalom), a levéltári kutatás és nem utolsósorban a szájhagyományban megőrzött, elsőkézből vett, saját gyűjtésű néprajzi anyag segítségével rekonstruálni próbáltuk az ármentesítés előtti gazdálkodás képét, illetve nyomon követni a vizes világ máig ható, érvényesülő gazdálkodási tényezőit. Tanulmányunk főleg az adatközlők elmondásaira épít. Azt az egyszerű, de igen hatásos módszert követi, hogy az adatközlők magnetofonra vett anyagát majd teljes terjedelemben, hosszú idézetek formájában közreadja. Tanulmányunk, hogy a történelmi-társadalmi követelményeknek, az új szempontoknak eleget tegyen, a korábban legfontosabbnak tartott gazdálkodási ággal, az állattartással külön nem foglalkozik.

Ellenben bőségesen szól a földművelésről. Az Ecsedi-láp vidékének földhasználata érdekesen alakult. A lápszéli települések határai két részből álltak: egyik, általában a kisebbik felük, a lápot szegélyező magasabb fekvésű földterületen feküdt, míg a nagyobbik rész benyúlt a lápba.

A magasabb fekvésű határrészen könnyűszerrel volt lehetséges a földművelés. A lápi részeken, a vízjárásos helyeken azonban más volt a helyzet. Az árterületből, mocsárból kiemelkedő alacsony hátságokon, górcokon, szigeteken folyhatott csak földművelés. Nagy részükön helyváltoztató földművelés volt, mert az ár nagyságától függően művelték vagy nem művelték ezeket a szigeteket, illetve a láp más és más részein fogták föl a földet. Ezek mellett a szigetek mellett különböző földszerző eljárásokkal földművelésre alkalmas területeket igyekeztek biztosítani, növelni a földterület nagyságát. A tanulmány ezeket a földszerzési módokat részletesen ismerteti. A lápi földművelés szemtermelésre; búza, rozs, kétszeres, árpa, zabtermesztésre törekedett. Korábban általános volt a köles is. A kapások a XVIII. században terjedtek csak el és váltak a századfordulóra mind nagyobb jelentőségűvé a lápvidék földművelésében: kukorica, répa. Az Ecsedi-láp vidéke régi kultúrnövénye volt a nagy mennyiségben termesztett kender. Már a kender is átmenet a vízigényes, lápi jellegű földműveléshez, növénykultúrához. De méginkább az, a nagy mennyiségben termelt nád és gyékény. Jobban mondva nem is termelés, mert mind a nád, mind a gyékény szabadon termett. Ezt a földműves kultúrát erősen színezték a nagyarányú állattartás mellett a lápon folytatott gyűjtögető (madártojás, gyógynövény stb.) és zsákmányoló foglalkozások (halászat, csikászat, vadászat, madarászat, méhészet). A gyűjtögetéssel kapcsolatban a tanulmány kiemeli a gyógynövénygyűjtést és bemutat egy lápi javas-embert, Bakos Ferencet. A zsákmányolás vonatkozásában a csikászattal foglalkozik kiemelten. Szerencsésen utal a termelt javak értékesítésére is; ismerteti a láp-melléki árucseré-alkalmakat.

A tanulmány az Ecsedi-láp vidéke népének gazdálkodását a paraszti üzem keretében vizsgálja. A paraszti gazdálkodás színtere a paraszti udvar, a maga kétféle épületsorával. Az első épületsor az emberi hajlék a hozzátartozó, idővel önállósult melléképületekkel és a kúttal. A második épületsor a gazdálkodáshoz szükséges épületekből állt: istálló, ólak, tároló helyiségek (verem, góré stb.) és az udvarból több kevesebb helyet elfoglaló, szabadon tartott anyagok tárolási módjai: boglya, farakás, tapasztóanyaghalom stb. A tanulmány részletesen tárgyalja az Ecsedi-láp környéki parasztudvart. Kiemelten foglalkozik a csűrrel.

A tanulmány kimondottan a régi, mintegy évszázada felszámolt „vizes világ” gazdálkodását, az akkor élt emberek életmódját kívánta, hangsúlyozottan néprajzi eszközökkel feleleveníteni. Adatközlőkül az Ecsedi-láp vidéke legöregebb embereit sikerült megnyernem. Azonban már ők is csak emlékeikből, illetve szüleiktől vagy nagyszüleiktől hallott-kapott információkat adhattak tovább. Minden adatközlő már egy más, gazdaságilag egészen más világban nőtt fel és élt. Az Ecsedi-láp vidéke az ármentesítés után döntő változáson ment át, először *földrajzilag* (a láp kiszáradt, legmélyebben fekvő részei vizes rétekké, réti legelőkké változtak, többségükben azonban szántókká lettek), másodszor *klima* és *vegetáció* tekintetében. *Társadalmi* változás is követte mindezt. A jobbágyfelszabadítással, még a vizes világban, kialakult a parasztbirtok és minden korábbinál jobban elkülönült a nagybirtoktól. A parasztbirtokok kialakulásával és megszilárdulásával párhuzamosan tovább folytatódott a zselléreskedés, azaz nőtt a földnélküli parasztok száma. Az ármentesítés révén felszabadult területek zömét (és minőségileg is a legjobb részeket) a nagybirtokok; egy kisebb hányadát pedig a jómódú parasztok szerezték meg. A víztelenítés az agrárproletariátus megerősödésével, erős számbeli növekedésével járt együtt. A felmerülő társadalmi és a mindinkább kialakuló gazdasági ellentéteken, az elszegényedésen mit sem tudott változtatni az egykori láp. Hiszen a láp minden lehetőségével (halászat, csikászat, vadászat, gyűjtögetés stb.) együtt megszűnt. Az állattartás is döntő módon megváltozott és nem segítette a parasztság egyes rétegeinek a megmentését. A korábbi, majdnem határtalan legelőterületek korlátok közé szorultak, fokozatosan fogytak, az állattartás jelentős részben istállózó, otthon tartott állattartássá változott. A tanulmány érzékelteti azt is, hogy bár a vizes világ eltűnt, számos tényezője, motívuma átmentődött még napjainkra is. A tanulmánynak nem volt célja magával a változással foglalkozni, mindössze jelezni kívánja, hogy a régi gazdálkodás és az új között, minden látszat ellenére is, sok kapcsolat van.

A tanulmány, utalva a néprajztudományban a különleges adottságú vagy reliktumterületek gazdálkodása iránt tapasztalható élénk érdeklődésre, fel kívánja hívni a figyelmet a kutatás folytatására, kiterjesztésére. A jegyzetanyag szélesíti a láthatárt és egységben kívánja láttatni az Ecsedi-láp vidéke népeletének egészét.

EINIGE KAPITEL ZUR WIRTSCHAFTSETHNOGRAPHIE
DES MARSCHGEBIETES VON ECESED

Das Marschgebiet von Ecsed liegt im Nordwesten der Grossen Ungarischen Tiefebene, im Bezirk Szatmár. Es umfasste insgesamt 60 000 Katastraljoch. Vom Ethnographischen her sind in erster Linie die Siedlungen um das Marschgebiet beachtenswert. Dieses Gebiet gilt als eigenständige Kleinlandschaft und wird im Volksmund „*rétoldal*“ genannt.

Das Marschgebiet von Ecsed hatte starken Einfluss auf das Leben und die Wirtschaftsweise der hier ansässigen Bauern. Die Grundlage für die Landwirtschaft war auch hier trotz des vielen Wassers und der Sümpfe der Acker, die Ackerwirtschaft; und dies selbst vor dem Hochwasserschutz und der Flussregulierung. Die Einheit für die über lange Jahrhunderte hinweg andauernde feudale Wirtschaftsweise stellte auch hier der aus mehreren Teilen bestehende *Fronhof* dar. Der Einfluss des Sumpfes zeigte sich darin, dass unter den Dienstleistungen der Leibeigenen *das Fischen, die Schilfrobernte* und die *Wiesenwirtschaft* eine grössere Rolle spielten als in anderen Gebieten ohne Sümpfe. Vor der Entsumpfung war die Bodenbearbeitung recht vielseitig; häufig konnte sie nicht einmal ständig am gleichen Ort betrieben werden, sondern musste sich auf die aus dem Sumpf herausragenden Anhöhen und Inseln beschränken. In eigentümlicher Weise bildete das Marschgebiet die Feldnutzung, die Mittel zur Bodenbearbeitung und die Skala der angebauten Pflanzen heraus. Der Hochwasserschutz und die Flussregulierung brachten eine entscheidende Veränderung in die natürlichen Bedingungen und somit auch in die Feldwirtschaft und die gesamte Landwirtschaft. Die Sümpfe verschwanden, und es bildete sich eine spezifische Bodenart, der sog. torfige Sumpfboden heraus. Die in die Bodenwirtschaft einbezogene Fläche nahm schnell zu an Umfang. Parallel hierzu sank die Ausbreitung der Wiesen stark ab und somit auch ihre einstige Rolle in der hiesigen Landwirtschaft. Die unterschiedlichen Arten der Sammelwirtschaft – die in früheren Zeiten die Lebensweise und die Landwirtschaft ausserordentlich beeinflussten – verloren ebenfalls an Bedeutung. Noch heute können hier die Verhältnisse in der Lebensweise und in der Landwirtschaft des alten Marschgebietes und der ersten auf den Hochwasserschutz folgenden Jahre gut erforscht werden, da in Ungarn der Hochwasserschutz des Marschgebietes

tes von Ecsed erst im Jahre 1892 abgeschlossen wurde, und somit auch heute noch alte Leute leben, die das Leben unmittelbar im Anschluss an den Hochwasserschutz nicht nur von früheren, annähernd gleichalten Erinnerungen, sondern aus Erinnerungen der eigenen Kindheit kennen.

In der vorliegenden Studie werden in fünf Kapiteln vor allem die Sammelwirtschaft und die Beutewirtschaft, wie die Fischerei, der Aalstreif, die Jagd, das Sammeln von Wildvögeleiern, von Heilkräutern usw., beziehungsweise die Schilf- und Rohrwirtschaft, welche die Bodenbearbeitung und die einstige Landwirtschaft so sehr bereicherten und ergänzten, vorgestellt.

Als Einleitung wird im ersten Kapitel über die Ergebnisse der Forschungen der grösseren Lanschaft Szatmár berichtet. Szatmár, dieses alte ungarische Komitat, welches sich im Zuge seiner historischen Entwicklung einerseits zu einer selbständigen geographischen Landschaft, andererseits in Hinsicht auf seine Bewohner zu einer eigenständigen ethnographischen Gruppe in Ungarn entwickelt hat, war schon immer Anziehungspunkt für viele Forscher. Über diese Forschungen hinaus beschäftigt sich das erste Kapitel mit der Ethnographie der Kleinlandschaft „Rétoldal“, dem Marschgebiet von Ecsed. Im zweiten Kapitel werden die geographischen Verhältnisse von „Rétoldal“ skizziert: Mit dem Ziel einer späteren, ethnographisch ausgerichteten Bearbeitung wird hier von der Entstehung des Marschgebietes von Ecsedi, von seiner Gestalt, seiner Lage, seiner Grösse, von den Oberflächenformationen des Gebietes, von seinem Klima, seiner spezifischen Pflanzen- und Tierwelt sowie von seinen Siedlungen berichtet. Wenn die Siedlungen von „Rétoldal“ vorgestellt werden, wird auch auf die ethnische Frage eingegangen. Es handelt sich hierbei um ungarische Dörfer aus dem 10. Jahrhundert, die im 16./17. Jahrhundert zur Zeit der Türkenherrschaft und der Dreiteilung des Landes in das Grenzgebiet fielen und einen Teil des sogenannten Particum bildeten. Im Verlauf des Mittelalters gehörtendie in Nagyecsed erbaute Burg und die von hier abstammende Familie Báthori in ihren Machtbereich. Sitz der Komitatsorgane war der Marktflecken Nagykaroly, von wo auch der spätere Grundherr, die Familie Károlyi stammte. Nach der Vertreibung der Türken und dem Niedergang des durch Ferenc Rákóczi II. geführten Freiheitskampfes wurden teils, um die während der Kriegerieen zurückgegangene Bevölkerungszahl zu heben, eher jedoch, um die in der Zwischenzeit stark angewachsene Familie Károlyi und die durch sie geltend gemachte höfisch gesinnte Politik zu schützen und zu stärken, in mehreren Szatmärer Siedlungen, unter anderen in den drei in dem sog. „Rétoldal“ gelegenen Gemeinden (Mérk, Váralj und Kaplony) deutsche Leibeigene ansässig gemacht. Es ist lohnend, auf dieses Moment gerade hier hinzuweisen, denn nur in diesen drei von Schwaben bewohnten Dörfern kannte man die *Scheune* (ung.: *csűr*), beziehungsweise die sich auf die

Scheune gründende und sie nutzende landwirtschaftliche Tätigkeit. Im dritten Kapitel wird, unterteilt in mehrere Unterkapitel, über die Feldwirtschaft der „Rétoldal“ berichtet. Besonders eingehend werden die Feldwirtschaft vor der Entsumpfung (vor allem in der Gemeinde Tyukod), die Rodewirtschaft im Marschgebiet, die verschiedenen Verfahren zur Landgewinnung, die Fragen der Marknutzung (vor allem in der Gemeinde Szamossályi), die Geräte zur Feldwirtschaft und die angebauten Pflanzen (Weizen, Gerste, Hafer und Roggen; Hack- und Hülsenfrüchte; besonders Hanf) behandelt. Aufgrund von Erzählungen durch Informanten werden die Anbaumethoden der Nutzpflanzen, ihre einzelnen Phasen sowie die verschiedenen Arten ihrer Nutzung und Verwertung beschrieben. Im vierten Kapitel wird von den Schauplätzen der Landwirtschaft berichtet. Sehr eingehend werden hier die Bauerngehöfte der Dörfer im Marschgebiet und die Gebäude auf diesen vorgestellt. In einem kurzen Sonderkapitel wird über die in den drei schwäbischen Gemeinden bekannten Scheunen gesprochen. Im fünften Kapitel – ebenfalls unterteilt in mehrere Unterkapitel – wird über die Landwirtschaft des Marschgebietes von Ecsed und „Rétoldal“ unter besonderer Rücksichtnahme auf das Vorhandensein der Sümpfe berichtet. Vom Gesichtspunkt der Landwirtschaft her wird hier die Marsch im Frühling, im Sommer und im Winter vorgestellt. Neben dem Rohr und den Rohrarbeiten wird hier besonders beim Schilf und bei den Schilfarbeiten ins Detail gegangen (im Dorf Tyukod). Wenn über die Verbreitung der Fischerei und des Aalstreif sowie über deren starken Einfluss auf die Lebensweise gesprochen wird (im Dorf Kocsord), so wird auch an die Art und Weise und an die Geräte zur Jagd, besser gesagt zum Wildfang erinnert. Beim Bericht über die Sammelwirtschaft werden vor allem das Sammeln von Wildvögeleiern, von Heilkräutern sowie ihre Anwendung erwähnt. Ein eigenständiges, wenn auch nicht gesondert nummeriertes Kapitel als Zusammenfassung bildet den Abschluss der Studie.

József Farkas

Ecsedi-láp sa rozprestiea na severovýchodnej časti Veľkej nížiny maďarskej v (bývalej) župe Szatmár. Mal rozsah takmer 60 000 k. jutár. Z hľadiska etnografie pozoruhodné sú osady na okolí močiarov. Lápkörnyék (okolie, územie močiarov) je samostatné malé územie, má aj osobitný ľudový názov: Réoldal (lúčna strana).

Ecsedi-láp silne ovplyvňoval život a poľnohospodársku činnosť tunajšieho roľníctva. Základom hospodárskej činnosti, hoci je hodne vody a rozsiahlych močiarov, bola aj tu pôda, poľnohospodárstvo – ešte i pred tým, ako urobili ochranné hrádze a regulovali rieky. Jednotkou feudálneho poľnohospodárstva trvajúceho cez dlhé storočia bola poddanská pôda pozostávajúca z viac častí. Vliv močiarov sa prejavoval v tom, že medzi poddanskými povinnosťami rybolov, žatva (kosenie) trstiny a lúčne hospodárstvo mali tu väčšiu rolu ako inde, na území, kde nebolo močiarového hospodárstva. Pred odvodnením tunajšie poľnohospodárstvo bolo veľmi mnohostranné; často ani nehospodárili na stálych miestach. Obrábali sa vyvýšeniny (vyčnievajúce sa nad hladinou močiarov) a ostrovy. Močaristé prostredie svojrázne ovplyvňovalo zužitkovanie chotára, poľnohospodárske nástroje a kruh pestovaných rastlín. Následkom odvodňovania a regulácie riek v prírodných okolnostiach a v poľnohospodárstve, poťažne v celom hospodárstve nastali veľké zmeny. Močiare zmizli, vytvoril sa zvláštny druh pôdy, takzvaný (maď.) *kotús lábtalaj* (vyschnutá čilo v r. 1892 a tak ešte aj dnes žijú takí starí ľudia, ktorí poznajú život s tým v značnej miere sa zmenšila rozloha lúk a ich rola v tunajšom poľnohospodárstve. Zbieranie rôzneho druhu, ktoré predtým veľmi spestrilo spôsob života a ovplyvňovalo hospodárstvo, tiež stratilo vlastný význam. Skúmať náležite pomery starého močaristého prostredia a pomery hospodárske týkajúce sa spôsobu života a hospodárstva v prvých rokoch po odvodnení preto je tu možné ešte vždy, lebo odvodnenie Ecsedi-lápu sa skončilo v r. 1892 a tak ešte aj dnes žijú takí starí ľudia, ktorí poznajú život v rokoch bezprostredne po odvodnení nielen zo starých, takmer zo súčasných rozpomienok, ale i zo svojich spomienok z detstva.

Stúdia pozostávajúca sa z päť kapitol zaoberá sa predovšetkým zbier-

raním (lesných plodov), korisťníckymi zamestnaniami, ktoré doplnili a v značnej miere spestrili staré hospodárstvo: rybolov, lov (maď.) csíkov (druh malej ryby), poľovníctvo, zbieranie vajec (divých, lesných) vtákov a liečivé rastliny atď., poľahne hospodárenie s trstinou a trstou.

Prvá, úvodná časť obsahuje výsledky výskumov na väčšom kraji, na Szatmár-vidéku (satmársky kraj). Szatmár – prastará župa – počas svojho historického vývoja stal sa jednak samostatným geografickým krajom, jednak z hľadiska jeho obyvateľstva vznikla tu osobitná maďarská etnografická skupina, ktorá vzbudila o seba záujem mnohých výskumníkov. Okrem týchto výskumov zaoberá sa prvá kapitola osobitne etnografiou maleho kraja, takzvaného *Ecsedi-láp vidéke, Rétoldal*. Druhá kapitola pojednáva zemepisné pomery kraja Rétoldal: Aby sa neskoršie mohlo spracovať pre použitie v etnografii, hovorí sa v nej o vzniku, forme, mieste, veľkosti, fyzických pomeroch, podnebí, o zvláštnej flóre a faune a o osadách. Keď sa zaoberáme osadami kraja Rétoldal, dotkneme sa aj etnickej otázky. Boli to dediny z desiateho storočia, ktoré v XVI–XVII. storočí, počas tureckej okupácie, keď krajina (Maďarsko) rozpadla na tri časti, ležali na pohraničí, tvorili časť takzvaného Partia. V stredoveku patrili pod právomoc hradu postaveného v Nagyecsede a odtiaľ pochádzajúcej rodiny Báthoriovcov a ich panstva. Sídлом župnej organizácie bolo „poľné“ mesto Nagykároly, odkiaľ pochádzal pozdejší zemepán, rodina Károlyiovcov. Po vyhnaní Turkov a po potlačení oslobodzovacej vojny vedenej II. Františkom Rákóczim – čiastočne za to, aby hradili straty počas bojov, čiastočne ba, skôr v záujme rodiny Károlyiovcov, ktorá medzitým zmohtnula a aby sa ochraňovala aulická politika, ktorú presadzovala rodina Károlyiovcov, vo viacerých satmárskych, medzi inými v troch obciach ležiacich v kraji Rétoldal (Márk, Vállaj, Kaplony) osadili nemeckých poddaných. Tento moment si zaslúži pozornosť i za to, lebo len v týchto troch dedinách poznajú *stodolu* (maď. *csűr*), poľahne poľnohospodársku činnosť, ktorá sa viaže k *csűr-u*, ktorá potrebuje stodolu. Tretia kapitola v troch podkapitolách pojednáva poľnohospodárstvo. Detailne popisuje poľnohospodárstvo pred odvodnením (obzvlášť v obci Tyukod), vyrubovanie na okolí močiarov, rôzne metódy získavania pôdy, problémy užívania chotára (hlavne v obci Szamossályi), poľnohospodárske nástroje, pestované rastliny (pšenica, jačmeň, ovos, žito), okopaniny, bôbokveté rastliny, predovšetkým konopev. Metódy pestovania kultúrnych rastlín, jeho fázy, obmeny zúžitkovania a odpredaja pojednávame na základe rozprávaní vyprávačov. Štvrtá kapitola obsahuje popis miesta hospodárstva, podrobne nás oboznámi s roľníckymi dvorami v dedinách kraja a s budovami na dvoroch. V piatej kapitole – taktiež v niekoľkých podkapitolách – sa píše o súvislostiach medzi hospodárstvom a močiarami v kraji *Ecsedi-láp vidéke, Rétoldal*. Z hľadiska hospodárenia charakterizuje sa

láp na jar, v lete a v zime. Opisuje sa v nej trseť (Typha) a jej spracovanie, podrobne sa píše o trstine (Phragmites communis) a o trstinovom hospodárstve (v obci Tyukod). Hovorí sa tu o rozšírení a o sile formujúcej spôsob života (v dedine Kocsord), rybolovu a lovu „csík“-ov, presnejšie a spôsoboch a nástrojoch chytania divjej zveri. Opisujúc zbieranie autor sa zmieni v prvom rade o zbieraní vajec divých (lesných) vtákov, o zbieraní liečivných rastlín a o ich použití. Na konci štúdie je osobitná, nečíslovaná, výskumné výsledky zhrnujúca kapitola (resumé).

József Farkas

INHALT

I.	EINLEITUNG	5
	Ergebnisse aus der Geschichte der Szatmár-Forschung . . .	5
	Ethnographische Forschung im Marschgebiet von Ecsed und Rétoldal	9
II.	DIE GEOGRAPHISCHEN VERHÄLTNISSE VON RÉT- OLDAL	37
	Entstehung des Marschgebietes von Ecsed	37
	Gestalt, Lage und Ausbreitung des Marschgebietes von Ecsed	42
	Oberflächenformationen, Boden und Klima des Marschge- bietes von Ecsed	45
	Siedlungen von Rétoldal und dem Marschgebiet von Ecsed	65
III.	ZUR BODENBEARBEITUNG VON RÉTOLDAL	69
	Bodenbearbeitung vor der Entsumpfung	69
	Rodewirtschaft im Marschgebiet	78
	Das Niedertreten der Marsch	84
	Die Nutzung der eingesäumten Böden	85
	Die Bodenbearbeitung in der Gemeinde Tyukod	88
	Das Abbrennen der Marsch	90
	Marknutzung in Szamosályi	93
	Bearbeitung und Düngung des Ackerbodens in Szamos- sályi	93
	Geräte zur Bodenbearbeitung	94
	Die angebauten Pflanzen	95
	Weizenanbau	97
	Weizenernte	99

Dreschen, Reinigen und Lagern von Weizen	103
Mahlen und Verarbeiten des Weizen	104
Anbau von Gerste, Roggen und Hafer	105
Anbau von Hackfrüchten	106
Die Hülsenfrüchte	109
Anbau und Nutzung von Hanf	111
IV. SCHAUPLÄTZE IN DER LANDWIRTSCHAFT UND GEBÄUDE	115
Bauernhöfe im Marschgebiet	115
Die Scheune	124
V. DIE LANDWIRTSCHAFT IM MARSCHGEBIET VON ECSÉD UNTER BERÜCKSICHTIGUNG DER SÜMP- FE	129
Die winterliche Marsch	129
Schilfschnitt in Tyukod	134
Das Rohr	137
Die Marsch im Frühling und im Winter	138
Anwendung von Heilkräutern	152
Eiersammeln und Wildentenfang	160
Fisch und Schmerle in Tyukod	163
Jagdgeräte und Jagdarten im Marschgebiet	165
Aalstreif in Kocsord	171
VI. ZUSAMMENFASSUNG	179

I.	ÚVOD	5
	Výsledky vo výskume župy Szatmár	5
	Etnografický výskum kraja Ecsedi-láp, Rétoldal	9
II.	ZEMEPISNÉ POMERY KRAJA RÉTOLDAL	37
	Vznik Ecsedi-lápu	37
	Forma, miesto, rozsah kraja Ecsedi-láp	42
	Kraj Ecsedi-láp, jeho povrchové pomery, pôda, podnebie	45
	Osady kraja Rétoldal a okolia Ecsedi-lápu	65
III.	POĽNOHOSPODÁRSTVO V KRAJI RÉTOLDAL	69
	Poľnohospodárstvo pred odvodnením	69
	Kľúčovnicke hoppedárenie na močaristom kraji	78
	Vyšľapanie lápu	84
	Zužitkovanie pôdy po odstránení hrbolcov	85
	Poľnohospodárstvo v obci Tyukod	88
	Pálenie lápu (třstia)	90
	Poľnohospodárstvo v chotári Szamossályi	93
	Obrábanie, hnojenie ornej pôdy v obci Szamossályi	93
	Poľnohospodárske náradie	94
	Pestované rastliny	96
	Pestovanie pšenice	97
	Zvážanie pšenice	99
	Mlátenie, čistenie a uskladnenie pšenice	103
	Mlenie a používanie pšenice	104
	Pestovanie pšenice, ovsa a raže	105
	Pestovanie okopanín-krmovín	106
	Pestovanie kýmnych strukovín	109
	Pestovanie a používanie konopí	111

IV. MIESTO A BUDOVY HOSPODÁRENIA	115
Roľnícké dvory kraja láp-okolie	115
Stodola	124
V. VZŤAHY KRAJA ECSI-DI-LÁP VIDÉKE K MOČIA- ROM	129
Láp v zime	129
Žatva trstiny v obci Tyukod	134
Trstie	137
Láp na jar a v lete	138
Používanie liečivých rastlín	152
Zbieranie vajec, poľovačka na divé kačice	160
Ryba a „csík“ (<i>Misgurnus fossilis</i> al. <i>Cobitis</i> f.)	163
Poľovnícke nástroje a spôsoby chytávania diviny na močaris- tom kraji Lápvidék	165
Lov „csíkov“ v obci Kocsord	171
VI. RESUMÉ	179

TARTALOM

I. BEVEZETÉS	5
A Szatmár-kutatás története, eredményei	5
Az Ecsedi-láp vidéke, a Rétoldal néprajzi kutatása	9
II. A RÉTOLDAL FÖLDRAJZI VISZONYAI	37
Az Ecsedi-láp keletkezése	37
Az Ecsedi-láp alakja, fekvése, kiterjedése	42
Az Ecsedi-láp vidéke, felszíni viszonyai, talaja, éghajlata	45
A Rétoldal, az Ecsedi-láp környékének települései	65
III. A RÉTOLDAL FÖLDMŰVELÉSÉRŐL	69
Földművelés a lecsapolás előtt	69
Irtásgazdálkodás a láp környékén	78
A láp kitaposása	84
A kizsombokolt földek hasznosítása	85
A földművelés Tyukod községben	88
A láp égetése	90
Határhasználat Szamossályiban	93
A szamossályi szántóföld művelése, trágyázása	93
A földművelés eszközei	94
Földművelési módok	95
A termesztett növények	96
A búza termesztése	97
A búza betakarítása	99
A búza cséplése, tisztítása, tárolása	103
A búza őrlése és felhasználása	104
Árpa, zab, rozs termesztése	105
Kapás takarmánynövények termesztése	106

A pillangós takarmánynövények	109
A kender termesztése és felhasználása	111
IV. A GAZDÁLKODÁS SZÍNTERE ÉPÍTMÉNYEI	115
A lápkörnyéki parasztudvarok	115
A csűr	124
V. AZ ECEDEI-LÁP VIDÉKE GAZDÁLKODÁSÁNAK LÁPI VONATKOZÁSAI	129
A téli láp	129
A nádvágás Tyukodon	134
A gyékény	137
A láp tavasszal és nyáron	138
A gyógynövények alkalmazása	152
Tojásszedés, rucázás	160
A hal és csík Tyukodon	163
Vadászeszközök és vadfogási módok a lápvidéken	165
Csikászás Kocsordon	171
VI. ÖSSZEFOGLALÁS	179